

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчально-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра економіки та туризму

ДОПУСКАЮ ДО ЗАХИСТУ

Гарант освітньої програми

к.е.н.

_____ Шамрін Р.В.

«_____» _____ 2024 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття ступеня вищої освіти «Магістр»
зі спеціальності 242 «Туризм і рекреація»
освітньої програми «Туризм»

на тему: «**Природні лікувальні ресурси України: сучасний стан та
перспективи розвитку**»

Виконала здобувачка
вищої освіти

2 курсу групи зТУР-23М
Коленда Ірина Василівна

(підпис)

Керівник:

д.е.н., професор Горіна Г.О.

(підпис)

Засвідчую, що у кваліфікаційній
роботі немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних
посилань
Здобувач вищої освіти _____

Кривий Ріг
2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського

Навчальний-науковий інститут ресторанно-готельного бізнесу та туризму
Кафедра економіки та туризму
Форма здобуття вищої освіти заочна
Ступінь «Магістр»
Галузь знань 24 «Сфера обслуговування»
Освітня програма «Туризм»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Гарант освітньої програми

к.е.н.

_____ Шамрін Р.В.

«_____» _____ 2024 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

Коленді Ірині Василівні

1. Тема роботи: «Природні лікувальні ресурси України: сучасний стан та перспективи розвитку»
Керівник роботи д.е.н., професор Горіна Г.О.
Затверджені наказом ДонНУЕТ імені Михайла Туган-Барановського № 192 від «28» червня 2024 року, № 274-с від «07» жовтня 2024 року.
2. Строк подання студентом роботи: «18» листопада 2024 року
3. Вихідні дані до роботи: монографічна і періодична наукова література, статистичні та аналітичні дані Державного агентства розвитку туризму України, Міністерства економіки України, Державна служба статистики України, Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), Державної служби геології та надр України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, данні мережі Інтернет.
4. Зміст (перелік питань, які потрібно розробити):
 - 1) висвітлення теоретико-методологічних засад дослідження природних лікувальних ресурсів України: сучасний стан та перспективи розвитку;
 - 2) оцінка природних лікувальних ресурсів України: сучасний стан та перспективи розвитку;
 - 3) надання пропозицій щодо раціонального використання, збереження природних лікувальних ресурсів України та перспектив розвитку.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) графіки, таблиці, схеми, рисунки.

6. Дата видачі завдання «28» червня 2024 року.

7. Календарний план

	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Добір та аналіз літературних джерел, визначення об'єкту, предмету та завдань дослідження	10.09.2024 р.	
2	Підготовка основної частини роботи	28.10.2024 р.	
3	Підготовка висновків та рекомендацій роботи	10.11.2024 р.	
5	Аналіз та інтерпретація отриманих результатів, оформлення роботи	17.11.2024 р.	
6	Надання виконаної та оформленої кваліфікаційної роботи на кафедру відповідно до вимог STU 02.02-30-2020	18.11.2024 р.	

Здобувач ВО _____ **Коленди І.В.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи _____ **Горіна Г.О.**
(підпис) (прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Загальна кількість в роботі:

Сторінок: 72, рисунків: 12, таблиць: 6, використаних джерел: 87,

додатків: 23.

Мета кваліфікаційної роботи: комплексне дослідження природних лікувальних ресурсів України, їх сучасний стан, вплив на розвиток рекреаційно-оздоровчої сфери. Визначення перспектив освоєння, раціонального використання і збереження в умовах сучасних викликів.

Об'єкт дослідження: Природні лікувальні ресурси України.

Предмет дослідження: сучасні тенденції використання природно-лікувальних ресурсів України в контексті оздоровлення розвитку курортно-оздоровчої та рекреаційної сфери.

Методи дослідження: монографічний (при вивченні теоретичних основ природних лікувальних ресурсів, рекреаційних ресурсів; аналіз та синтез (при визначенні базової характеристики, класифікації та джерела походження природних лікувальних ресурсів за видами створюючи логічну основу для аналізу та систематизації); графічні методи (для наочного зображення матеріалу, візуалізації теоретичних та практичних положень); абстрактно-теоретичний метод моделювання (для теоретичного узагальнення та формування висновків) та метод моделювання (раціональне використання збереження природних лікувальних ресурсів).

Основні результати дослідження: В результаті проведеної роботи досліджено теоретичні основи природних лікувальних ресурсів, сучасний стан; проаналізовано види (об'єкти) природних лікувальних ресурсів, в контексті природного походження, лікувального профілю з погляду застосування в оздоровленні населення, як України так і інших країн; проаналізовано історію наукового підходу до вивчення природних лікувальних ресурсів з метою впровадження останніх в оздоровлення, лікування, реабілітацію, рекреацію та заснування курортно-оздоровчої сфери; проведено аналіз нормативно-правового забезпечення використання природних лікувальних ресурсів України на державному рівні, що дозволило виявити правові, економічні та екологічні засади їхнього використання, збереження та управління яке спрямоване на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища та розвиток рекреаційної інфраструктури; проаналізовано природні лікувальні ресурси України (об'єкти) у відповідності до Державного класифікатора природних лікувальних ресурсів (ДКПЛР); проаналізовано сучасний стан та перспективи освоєння природних лікувальних ресурсів

Ключові слова: *природні лікувальні ресурси, природна мінеральна вода, грязі (пелоїди), бішофіт, озокерит, кліматотерапія, ропа лиманів (озер), морська вода, морське узбережжя, рекреаційні ресурси, рекреація, санаторно-курортні заклади, курорти.*

ЗМІСТ

Вступ	6
Основна частина	8
Висновки та рекомендації	53
Список використаних джерел	65
Додатки	

ВСТУП

Актуальність теми: Природно-лікувальні ресурси України – це унікальне багатство, яке відіграє ключову роль у підтримці та відновленні здоров'я людей, а також має значний потенціал для розвитку держави. До таких ресурсів належать мінеральні води, лікувальні грязі, озокерит, кліматичні умови та інші природні фактори, які використовуються для лікування, реабілітації та профілактики захворювань. Їх раціональне використання є важливою складовою національного багатства України.

Здоров'я людини є однією з найвищих цінностей суспільства, а природні лікувальні ресурси сприяють збереженню цієї цінності. Вони допомагають у лікуванні хронічних захворювань, відновленні після травм та операцій, зміцненні імунітету та покращенні загального фізичного і психічного стану. Наприклад, такі курорти, як Трускавець, Миргород, Східниця, відомі своїми унікальними мінеральними водами, що допомагають лікувати захворювання травної системи, нирок та обміну речовин. Сапропелеві грязі Куяльницького лиману та узбережжя Чорного моря використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи та дерматологічних проблем.

Для України природно-лікувальні ресурси є не лише засобом підтримання здоров'я населення, а й стратегічним економічним активом. Вони створюють основу для розвитку курортного та медичного туризму, що сприяє залученню інвестицій, створенню нових робочих місць та зростанню добробуту регіонів. Завдяки розвинутій мережі санаторіїв та курортів, країна має змогу зміцнювати свій імідж на міжнародному ринку як центр оздоровлення та реабілітації.

Однак сучасний стан використання цих ресурсів вимагає значної уваги. Багато курортів потребують модернізації інфраструктури, впровадження новітніх технологій лікування та підвищення якості послуг. Не менш важливим є збереження природно-лікувальних ресурсів у контексті екологічних викликів та раціонального природокористування.

Метою даної роботи є комплексне дослідження природних лікувальних ресурсів України, їх сучасний стан, вплив на розвиток рекреаційно-оздоровчої сфери, а також визначення перспективи освоєння, раціонального використання і збереження в умовах сучасних викликів.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: В результаті написання кваліфікаційної роботи дослідити теоретичні основи природних лікувальних ресурсів, сучасний стан; проаналізувати види (об'єкти) природних лікувальних ресурсів, в контексті природного походження, лікувального профілю, оздоровлення населення, як України так і інших країн; прослідити історію наукового підходу до вивчення природних лікувальних ресурсів та створення; провести аналіз нормативно-правового регулювання питання використання природних лікувальних ресурсів України на державному рівні; проаналізувати природні лікувальні ресурси України у відповідності до

груп Державного класифікатора природних лікувальних ресурсів (ДКПЛР); дослідити сучасний стан та перспективи освоєння природних лікувальних ресурсів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню ринку мінеральних вод присвячено праці таких вітчизняних учених: Т.В. Верещака [1], Н.В.Загоруйко, Л.Б.Яшук, Н.І.Свояк [2], А.М.Кушніренко [3], Т.В.Лаба [4], Н.С.Мартишенко [5], І.В.Понаморенко [7], О.В.Сидоренко, Ю.Якобчук, М.Победаш [8], І.В.Тюха, А.В.Погребна [9], Д.С.Файвішенко [10] та інших, проте аналіз вітчизняного та європейського досвіду формування та розвитку бренду на ринку мінеральної води залишається актуальним [9].

Питання правового режиму особливо охоронюваних природних територій, зокрема рекреаційних, досліджували В.І.Андрейцев, Г.І.Балюк, А.Г.Бобкова, А.П.Гетьман, І.І.Каракаш, М.В.Краснова, Н.Р.Малишева, Ю.С.Шемшученко та ін. [48].

Проблемами й перспективами розвитку лікувально-оздоровчого туризму, його ресурсним потенціалом і роллю в туристичній сфері займалося чимало українських та зарубіжних науковців, серед них: О.Бейдик, В.Квартальнов, О.Любінцева, В.Новикова, В.Жученко, Т.Сокол, В.Стафійчук, Н.Фоменко, Н.Чорненька, І.Богатюк, М. Мальська, М.Рутинський, В.Кифяк, О.Ветитнєв, В.Гуляєв, І.Асташкіна, І.Волкова, О.Колесник, К.Діденко, С.Ярьоменко, А.Столяенко, О.Баєва. І.Зоріна, Л.Гриніва, А.Мазаракі, В.Федорченко та інші [46].

Теоретичною і методологічною основою кваліфікаційної роботи стали праці вітчизняних і зарубіжних вчених та статистичні та аналітичні дані: Державної статистичної служби України, Державного агентства розвитку туризму України, Національних туристичних організацій України, Міністерства економіки України, Всесвітньої туристичної організації України, Державної служби геології та надр України, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, нормативно-правова база України, наукові видання, монографії, підручники, бібліотечного фонду Одеської наукової бібліотеки. У роботі використані загальнонаукові *методи*: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, логічне узагальнення та наукова абстракція; порівняльні, графічні методи (для наочного зображення матеріалу, візуалізації теоретичних та практичних положень).

Структура кваліфікаційної роботи включає вступ, основну частину, висновки та рекомендації, список використаних джерел (___позиції), ___додатків. Загальний обсяг роботи складає ___ сторінок.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Природні лікувальні ресурси є невід'ємною частиною природних ресурсів України, які утворюються внаслідок природних процесів і використовуються для оздоровлення, профілактики та лікування захворювань людини. Вони мають різноманітне природне походження і класифікуються за фізико-хімічними властивостями, механізму впливу на організм людини та географічним поширенням.

Види природних лікувальних ресурсів: природні мінеральні та термальні води, лікувальні грязі (пелоїди), ропа лиманів та озер, озокерит, бішофіт, морська вода, кліматичні умови.

Рисунок 1 - Природні лікувальні ресурси

Джерело: [74]

Природні лікувальні ресурси класифікуються за фізичним станом, хімічним складом та походженням.

Походження природних лікувальних ресурсів це вплив геологічних, біологічних та кліматичних процесів.

У відповідності до статті 6. Закону України «Про курорти» [17] до природних лікувальних ресурсів належать: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода та природні об'єкти і комплекси зі сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Природні лікувальні ресурси такі як клімат, мінеральні води, лікувальні грязі (пелоїди), ропа лиманів і солоних озер тощо відомі людству з давніх часів. Відомості про їх використання сягають ще з античних часів. Зокрема Геродот

давньогрецький вчений описував вживання мінеральних вод та покази до призначення. Гіппократ (V-IV) ст. до н.е.) у своїх працях досліджував лікувальні властивості річкової, соленої, та морської води. Перше ж класифікування мінеральних вод запропонував Римський лікар Архіген (I ст. н. е.) стверджуючи що сила води в її хімічному складі. Перші споруди тих часів в місцях виходу мінеральних вод були зачатками бальнеологічних курортів [74].

У стародавніх релігійних текстах Старому і Новому завітах згадуються такі святі місця, як Сілоамська купель, священе озеро Бетесда, які слугували не лише релігійними, а й оздоровчими об'єктами. у Давній Греції у творах Гомера, Аристотеля говориться про використання і лікування мінеральними водами з лікувальними властивостями. В часи Гіппократа та Авіцени обґрунтовувалися дані знання про цілющі чинники води [74].

Згодом лікувальні властивості природних факторів набули значення не лише для релігії а й для розвитку науки про курорти – курортології [42].

Курортологія – найдавніша галузь медицини, що вивчає цілющі властивості природних лікувальних чинників, механізми та характер їх дії на організм людини, можливості їх застосування з лікувальною, оздоровчою, і профілактичною метою на курортах і позакурортних закладах, розробляє наукові основи організації курортної справи і санаторно-курортного лікування [62].

Німецький вчений Ф. Гофман на початку XVIII ст. вперше з'ясував хімічний склад мінеральної води і виявив, її лікувальні властивості. Визначив, що цілющих властивостей мінеральній воді надає вміст вуглекислоти, сірки, гідрокарбонатів, солей кальцію, магнію та інше. Ф.Гофман вважається фундатором наукової бальнеології [35].

На території України традиції використання природних ресурсів у медицині мають глибоке коріння. Перший гідропатичний заклад відкрився в Одесі у 1848 році, де застосовували, як холодну так і підігріту воду. Засновники водолікування в Україні, батько М.М. Шорштейн і син. Л.М.. Шорштейн. Пізніше завдяки діяльності А.В. Лінка, було створено центр морського водолікування (таласотерапії) [74].

Перші спеціалізовані заклади виникли ще в античності, а на території України це сталося в XVI-XIX століттях.

Відкрилися курорти у Шкло (1576), Саках (1799), Трускавці (1827), Одесі (1829), БерМінВодах (1862), лікувальні властивості грязей – на узбережжі Куяльницького лиману (1833); Моршині (1877); поблизу Голої Пристані (Гопри)(1895). XIX ст. відомі кліматичні курорти Південного узбережжя Криму, бальнеологічні курорти Прикарпаття та Закарпаття, Поділля, Полтавщини, грязьові курорти Криму та Одещини. Діяли вони на благодійних або комерційних засадах. Окрім бальнео-, грязе-, і кліматолікування у них стало широко застосовуватися методи апаратної фізіотерапії [84].

У XX столітті курортологія стала інтегрованою частиною медичної системи. Науково-дослідні інститути, зокрема інститут курортології в Одесі, займалися вивченням фізичних методів лікування, що зробило Україну одним із центрів розвитку санаторно-курортної справи [74].

У сучасній Україні лікування природними лікувальними ресурсами залишається важливим напрямом оздоровлення населення, розвитку санаторно-курортної справи, рекреації та туризму. Завдяки Закону України «Про курорти» [17], який прийнято в 2000 році були закладені правові основи для подальшого освоєння природних лікувальних ресурсів. Перспективи цієї галузі пов'язані з інтеграцією новітніх технологій, екологічною модернізацією курортів і залученням міжнародних інвестицій [74].

Як вбачається із історичного огляду, є незаперечним той факт, що природні лікувальні ресурси здавна відіграють важливу роль у розвитку оздоровлення та рекреації. Їх використання почалося ще з давніх часів, коли люди інтуїтивно відкривали цілющі властивості мінеральних вод, грязей, термальних джерел та інших природних ресурсів. З розвитком цивілізації ці ресурси набули особливого значення, стали основою для збереження здоров'я людини, формування спеціалізованих курортів, місць відпочинку та невід'ємною складовою одного із напрямків економічного розвитку держави.

Однак, сучасний етап розвитку суспільства висуває нові виклики в контексті збереження та раціонального використання природних багатств. Неправильне або надмірне їх використання може призвести до виснаження та екологічної деградації. Саме тому важливим аспектом стає правове регулювання діяльності у цій сфері.

В Україні, як і в багатьох інших державах, використання природних лікувальних ресурсів регулюється через систему нормативно-правових актів, яка охоплює видобуток, експлуатацію, збереження та відновлення ресурсів. Основна увага приділяється не лише забезпеченню раціонального використання, але й створенню умов для сталого розвитку курортної галузі та рекреаційної діяльності.

Досліджуючи правовий механізм регулювання використання природних лікувальних ресурсів в Україні, проаналізуємо ключові законодавчі акти, принципи управління природними лікувальними ресурсами, в чому полягає раціональне використання та збереження, а також визначимо актуальні проблеми і перспективи розвитку даної галузі.

Природокористування – це основна форма взаємодії суспільства і природного середовища, яка реалізується через систему заходів, спрямованих на освоєння, використання, перетворення, відновлення і охорону природних ресурсів, і відображає зв'язки між виробництвом, населенням і оточуючим середовищем [48].

В процесі рекреації природа виступає одним з провідних факторів відпочинку і оздоровлення, відновлення фізичних і нервово-психічних сил людини. Історична закономірність взаємодії суспільства і природи проявляється в розширенні впливу людини на природу при зростанні темпів економічного розвитку і усвідомленні необхідності збереження природного середовища при зростаючому значенні його рекреаційної функції [84].

Функціонування рекреаційної діяльності залежить від низки соціальних, економічних, природних чинників, а також належного правового забезпечення [48].

Правове регулювання використання територій і ресурсів у рекреаційних цілях в Україні охоплює систему нормативно-правових актів, які визначають правові, економічні та екологічні засади їхнього використання, збереження та управління. Це регулювання спрямоване на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорону навколишнього середовища та розвиток рекреаційної інфраструктури [48]. Питання правового режиму особливо охоронюваних природних територій, зокрема рекреаційних, досліджували В.І.Андрейцев, Г.І.Балюк, А.Г.Бобкова, А.П.Гетьман, І.І.Каракаш, М.В.Краснова, Н.Р.Малишева, Ю.С.Шемшученко та ін. [48].

Інтенсивна діяльність сучасного, людства супроводжується значними затратами життєвих сил та енергії, тому невіддільною частиною життя стає відпочинок на лоні природи, що забезпечує фізичне і психологічне відновлення організму. Високий рекреаційний потенціал української природи, зокрема доступність рекреаційних територій і різноманітність природних рекреаційних ресурсів, який здатен задовільнити зростаючі потреби суспільства у рекреації, проте досі немає спеціального законодавчого акта, котрий би визначив правовий режим рекреаційних територій, зокрема специфіку правового регулювання їх використання. Сама ж рекреаційна діяльність часто розглядається через призму рекреаційного природокористування або ж заповідної, курортної, туристичної діяльності [48].

Законодавство України на сьогодні регулює використання природних об'єктів і ресурсів у рекреаційних цілях, потребує більш детального вивчення та вдосконалення нормативно-правових актів, які регулюють дане питання:

✓ **Природоресурсні кодекси та закони** – регулюють використання природних об'єктів природно-заповідного фонду у рекреаційних цілях;

✓ **Природно-заповідне законодавство** – це ті нормативно-правові акти що регулюють питання використання територій та об'єктів природо-заповідного фонду;

✓ **Законодавство про благоустрій населених пунктів** – регулює використання об'єктів благоустрою у рекреаційних цілях [48].

Для законодавства у сфері рекреації характерні багатозначність і різноманіття дефініцій. Що призводить до неоднозначного тлумачення. Природоресурсне законодавство закріплює можливість використання природних об'єктів і ресурсів у рекреаційних цілях, зазвичай у порядку

загального і спеціального користування. Специфіка рекреаційного використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду визначається згідно із функціональним зонуванням. Особливістю правового режиму таких зон є те, що на них поширюється правовий режим території, частиною якої вони є [48].

Основні принципи правового регулювання раціонального використання природних лікувальних ресурсів полягають в наступному:

- Використання територій і природних лікувальних ресурсів повинно здійснюватися з урахуванням їх екологічних особливостей та відновлювальних можливостей.
- Забезпечення стійкого розвитку рекреаційних зон, що дозволяє зберегти природні комплекси в первозданому нерукотворному природничому комплексі для майбутніх поколінь.
- Екологічна безпека та захист навколишнього середовища.
- Запобігання негативному впливу рекреаційної діяльності на природні комплекси.
- Дотримання екологічних стандартів і норм під час будівництва та експлуатації об'єктів рекреаційної інфраструктури.
- Доступність права громадян на відпочинок.
- Гарантія доступу громадян до територій рекреаційного призначення, зокрема національних парків, морського узбережжя, пляжів, лісів, озер, лиманів, тощо.
- Право громадян на користування природними лікувальними ресурсами та рекреаційними ресурсами з дотриманням вимог охорони довкілля.
- Пріоритет збереження природних і лікувальних ресурсів (мінеральних вод, грязей, кліматичних факторів) від виснаження і забруднення.
- Використання курортних і рекреаційних зон у спосіб, що не призводить до деградації природних умов.

Раціональне збереження природних ландшафтів і природних лікувальних ресурсів (ПЛР) є важливим аспектом екологічної політики держави, яка спрямована на забезпечення сталого розвитку та захисту навколишнього природного середовища. Законодавчі підходи до цього питання включають ключові нормативно-правові акти:

Конституція України. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю (ст.3).

Усі природні ресурси, включаючи природно-лікувальні ресурси, є об'єктами права власності українського народу. Конституція гарантує право громадян на безпечне довкілля, а також право користування природними об'єктами рекреаційного призначення, такими як ліси, водні ресурси, узбережжя, тощо (ст.50). Закріплює обов'язок держави забезпечувати охорону природи, її раціональне використання та збереження біологічного різноманіття [40].

Земельний кодекс України. Регулює питання надання земельних ділянок для рекреаційного використання та визначає категорії земель рекреаційного призначення. Визначає статус лікувально-оздоровчих територій. Визначає, що

землі рекреаційного призначення можуть використовуватися для створення парків, курортів, зон відпочинку, санаторіїв та інших об'єктів рекреаційної інфраструктури. Такі землі використовуються для лікувальних цілей та оздоровлення населення (ст. 47 Земельного кодексу України) [32].

У главі 9 Земельного кодексу України визначено загальні засади використання, щодо спеціального порядку використання земель рекреаційного призначення, що мають визначатися законом [32].

Лісовий кодекс України. У відповідності до ст. 74 Лісового кодексу України, корисні властивості лісів використовуються для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних, туристичних, освітньо-виховних цілей, науково-дослідних робіт. У лісах, які використовуються для відпочинку, лісокористувачі повинні здійснювати роботи по благоустрою територій. Рекреаційно-оздоровчі ліси, виконують рекреаційну, оздоровчу, санітарно-гігієнічну функцію, використовуються для туризму, зайняття спортом, для санаторно-курортного лікування та відпочинку. Використання корисних властивостей лісів може здійснюватися у порядку загального та спеціального використання. Забороняє вирубку лісів у заповідних територіях та встановлює заходи для збереження біорізноманіття та екологічної рівноваги та відтворення лісів [47].

Для загального використання природних ресурсів у рекреаційних цілях характерна така ознака, як мета - задоволення життєво необхідної рекреаційної потреби населення. Це включає безоплатний відпочинок, оздоровлення, заняття спортом, туризм та інші види діяльності, спрямовані на відновлення фізичних і психологічних сил людини. Така мета передбачає збереження природних ресурсів, їх раціональне використання та забезпечення доступності для широких верств населення. Використання природних ресурсів у рекреаційних цілях фізичними чи юридичними особами на підставі спеціальних дозволів, за плату, для здійснення виробничої та іншої діяльності передбачає спеціальний порядок їх використання [48].

У відповідності до статті 15 Закону України «Про рослинний світ», використання природних рослинних ресурсів із природоохоронною, рекреаційною, оздоровчою, культурно-освітньою та виховною метою здійснюється у порядку загального використання [27].

Водний кодекс України. Встановлює правила використання водних об'єктів у рекреаційних цілях, включаючи їх захист, збереження та раціональне використання. Стосується охорони та використання водних ресурсів, зокрема мінеральних вод, які є частиною природно-лікувальних ресурсів. Визначає умови для створення прибережних захисних смуг, у яких обмежується господарська діяльність, щоб запобігти забрудненню та збереженню екосистем.

У відповідності до пункту 4 частини 1 статті 5 Водного кодексу України до водних об'єктів загальнодержавного і місцевого значення належать:

водні об'єкти в межах територій природно-заповідного фонду загальнодержавного значення, а також віднесені до категорії лікувальних [5].

У відповідності до статті 62 Водного кодексу України, водні об'єкти, що мають природні лікувальні властивості, належать до категорії лікувальних, якщо їх включено до спеціального переліку [5].

Перелік водних об'єктів, віднесених до категорії лікувальних, із зазначенням запасів вод та їх лікувальних властивостей, а також інших сприятливих для лікування і профілактики умов, затверджується Кабінетом Міністрів України за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері розвитку водного господарства (Стаття із змінами, внесеними згідно із Законом №5456-VI від 16.10.2012) [5].

У відповідності до статті 63 Водного кодексу України, водні об'єкти, віднесені у встановленому порядку до категорії лікувальних, використовуються виключно в лікувальних і оздоровчих цілях [5].

У відповідності до статті 64 Водного кодексу України, користування водами в оздоровчих, рекреаційних, і спортивних цілях здійснюється в порядку загального та спеціального використання.

Місця користування водами в оздоровчих, рекреаційних та спортивних цілях у порядку загального користування може бути заборонено або обмежено відповідно до **статті 45 Водного кодексу України** [5].

Право загального водокористування може бути обмежено в порядку **статті 47 Водного кодексу України** [5].

Кодекс України «Про надра». Регулює використання надр, включаючи розвідку та експлуатацію родовищ мінеральних вод та лікувальних грязей.

Частинною першою статті 18 Закону України «Про курорти»[17] визначено, що спеціальне використання природних лікувальних ресурсів здійснюється за плату відповідно до Кодексу України про надра [36].

У відповідності до частини 2 статті 18 Закону України «Про курорти» нормативи плати за користування природними лікувальними ресурсами та порядок її справляння встановлюються Кабінетом Міністрів України [17].

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»: рекреаційні території є складовою частиною єдиної територіальної системи природних територій та об'єктів, які підлягають, особливій охороні, що передбачає встановлення спеціального режиму їх охорони та використання, однак у системі вітчизняного природоохоронного законодавства немає спеціального закону про правовий режим рекреаційних

територій, а норми що закріплюють можливість використання земель і природних ресурсів у рекреаційних цілях, містяться у відповідному законодавстві України. Також передбачено заходи щодо охорони природних лікувальних ресурсів та контроль за їх раціональним використанням [23].

У Податковому кодексі України питання оподаткування за використання природних лікувальних ресурсів регулюється розділом IX «Рентна плата»:

1. Стаття 251 «Плата за користування надрами для видобування корисних копалин» регулює порядок сплати за видобування корисних копалин, зокрема лікувальних вод, грязей та інших ресурсів, що належать до природних лікувальних [61].

2. Стаття 252 «Плата за користування надрами в цілях, не пов'язаних із видобуванням корисних копалин», включає використання надр для створення лікувальних джерел, курортних зон, видобування мінеральних вод тощо [61].

3. Стаття 253 «Рентна плата за спеціальне використання води», якщо мінеральна вода використовується для лікувальних чи рекреаційних цілей, застосовуються норми цієї статті [61].

4. Стаття 254 «Рентна плата за спеціальне використання лісових ресурсів» (може застосовуватися до курортів або санаторіїв, що знаходяться у лісових зонах, де використовуються природні лікувальні умови).

У кожному конкретному випадку платники податків повинні зважати на вид ресурсу, обсяги його використання та правовий режим ділянки (наприклад, чи є вона частиною курортної зони) [61].

Закон України «Про курорти». Цей закон визначає правові, організаційні, та економічні основи використання та охорони природно-лікувальних ресурсів курортів, а також порядок створення та функціонування курортних зон (ч.2 ст.48 Земельного кодексу України). Будівництво нових і розміщення діючих підприємств, споруд та інших об'єктів на території округів і зон санітарної охорони зазначених водних об'єктів може бути дозволено, обмежено або заборонено відповідно до статей 93, 96, 98, 104, 105 Водного кодексу України [17].

Закон України «Про курорти» визначає правові, організаційні, економічні та соціальні засади, розвитку курортів в Україні та спрямований на забезпечення використання з метою лікування і оздоровлення людей, природних лікувальних ресурсів, природних лікувальних територій курортів, які є надбанням народу України, та їх охорони [17].

Статтею 1 Розділу I Загальні положення Закону України «Про курорти» визначено загальні терміни, які вживаються в такому значенні [17]:

курорт – освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації

будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовуються з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні [17];

лікувально-оздоровча місцевість – природна територія, що має мінеральні та термальні води, лікувальні грязі, озокерит, ропу лиманів та озер, кліматичні та інші природні умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [17];

особливо цінні та унікальні природні лікувальні ресурси – ресурси, які рідко (не часто) зустрічаються на території України, мають обмежене поширення або невеликі запаси у родовищах та є особливо сприятливими і ефективними для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [17];

загальнопоширені природні лікувальні ресурси – ресурси, які зустрічаються в різних регіонах України, мають значні запаси та придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [17];

медичний (бальнеологічний) висновок – це висновок, зроблений на підставі медико-біологічних та інших спеціальних досліджень складу та властивостей природних лікувальних ресурсів про можливість їх використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [17];

курортна справа – сукупність усіх видів науково-практичної та господарської діяльності, спрямованих на організацію та забезпечення лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань із використанням природних лікувальних ресурсів [17].

З метою організації діяльності курортів юридичні та фізичні особи використовують спеціально визначені природні території, які мають мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропу лиманів та озер, акваторію моря, кліматичні, ландшафтні та інші умови, сприятливі для лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань (частина 1 статті 16 Закону України «Про курорти») [17].

Медико-біологічна оцінка якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання здійснюється центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я на підставі даних дослідницьких робіт, зазначених в частині першій статті 16 Закону України «Про курорти» [17].

У відповідності до статті 22 Закону України «Про курорти»:

Санаторно-курортні заклади – це заклади охорони здоров'я, що розташовані на територіях курортів і забезпечують подання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використання природних лікувальних ресурсів [17].

Санаторно-курортні заклади створюються в порядку, передбаченому статтею 16 Основ законодавства України про охорону здоров'я та іншими нормативно-правовими актами [60].

Перелік видів санаторно-курортних закладів затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я на сьогодні даним органом є Міністерство охорони здоров'я України.

Напрями спеціалізації санаторно-курортних закладів затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування політики у сфері охорони здоров'я з урахуванням лікувальних властивостей природних лікувальних ресурсів курортів [64].

З метою забезпечення збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про стан довкілля і природних лікувальних ресурсів, прогнозування їх змін під впливом господарської діяльності, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень створюється система державного моніторингу природних територій курортів.

Моніторинг природних територій є складовою частиною державної системи моніторингу, навколишнього природного середовища і здійснюється в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (стаття 35 Закону України «Про курорти») [17].

Основними документами нормативно-правового характеру, крім Закону України «Про курорти», які регламентують та регулюють питання природноресурсного, природоохоронного курортного та земельного законодавства є Державний кадастр природних територій курортів та Державний кадастр природних лікувальних ресурсів [17].

Державний кадастр природних територій курортів України, відповідно до ч.1 статті 36 Закону України «Про курорти», є системою відомостей про правовий статус, належність, режим, географічне положення, площу, запаси природних лікувальних ресурсів, якісні характеристики цих територій, їх лікувальну, профілактичну, реабілітаційну, природоохоронну, наукову, рекреаційну та іншу цінність [17].

У відповідності до частини 2 статті 36 Закону України «Про курорти» державний кадастр природних територій курортів України створюється і ведеться центральним органом виконавчої влади, що реалізовує державну політику в сфері курортів у порядку, встановлену органом центральної виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері діяльності курортів [17].

У відповідності до частини 3 статті 36 Закону України «Про курорти» Державний кадастр природних територій України включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюється у мережі Інтернет Згідно Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних [17; 19].

Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України, відповідно до частини 1 статті 37 Закону України «Про курорти», є системою відомостей про кількість, якість, та інші важливі з погляду лікування та профілактики захворювань людини характеристики всіх природних лікувальних ресурсів, що виявленні та підраховані на території України, а також можливі обсяги, способи та режими їх використання [17].

У відповідності до частини 2 статті 37 Закону України «Про курорти» Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України, створюється і ведеться центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики в сфері охорони здоров'я [17].

У відповідності до частини 3 статті 37 Закону України «Про курорти», Державний кадастр природних лікувальних ресурсів України включає геопросторові дані, метадані та сервіси, оприлюднення, інша діяльність з якими та доступ до яких здійснюються у мережі Інтернет згідно із Законом України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» [17; 19].

До об'єктів Кадастру ПЛР належать: мінеральні води; лікувальні грязі; ропа лиманів та озер; бішофіт; озокерит; морська вода; природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами [2].

Збереження ПЛР є першочерговим завданням держави для забезпечення їх раціонального використання та охорони.

ДКПЛР застосовується для здійснення ефективного і поточного і ефективного використання ПЛР у санаторно-курортному лікуванні, медичній реабілітації, рекреації населення, забезпечення раціонального видобутку, використання та охорони ПЛР; створення сприятливих умов для лікування, оздоровлення та відпочинку людей; удосконалення системи охорони природоохоронних заходів, створення округів та зон санітарної охорони курортів, тощо.

Закон України «Про природно-заповідний фонд України». Регулює діяльність на територіях природно-заповідного фонду, таких як національні парки, заказники, заповідники. Обмежує господарську діяльність на цих територіях і визначає правила відвідування з метою охорони природи та розвитку лікувально-оздоровчого, сільського (зеленого), пізнавального, естетичного, екотуризму. Природно-заповідний фонд також є зоною рекреації. Використання територій й об'єктів природно-заповідного фонду визначається згідно із функціональним зонуванням. Загальні засади використання територій і об'єктів природно-заповідного фонду у рекреаційних цілях закріплено в Положенні про рекреаційну діяльність у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України [25; 63].

Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» регламентує порядок отримання ліцензій на використання природно-лікувальних ресурсів для комерційних цілей [18].

Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» - встановлює процедуру оцінки впливу діяльності підприємств та інших об'єктів на довкілля перед їх реалізацією. Охоплює види діяльності, які можуть мати значний вплив на довкілля (видобуток корисних копалин, мінеральних вод, грязей (пелоїдів), бішофіту, озокериту, використання природних ландшафтів в рекреаційних цілях та інших) [24].

Санітарні норми і правила:

Розділом VI «Санітарна охорона курортів» Закону України «Про курорти» (статті 27-34) [17] встановлено вимоги щодо охорони природних лікувальних ресурсів та санітарно-епідеміологічного контролю, запобіганню забрудненню, пошкодженню та предчасному виснаженню цих ресурсів. З цією метою в межах курорту встановлюється округ санітарної (гірничо-санітарної зони) (стаття 27 Закону України «Про курорти») [17].

Контроль і нагляд за використанням рекреаційних територій та використанням природних лікувальних ресурсів проводиться на підставі вимог Закону України [14].

Державний нагляд і контроль за дотриманням правил і норм використання природних лікувальних ресурсів здійснюють центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я, із здійснення державного нагляду (контролю) у сферах охорони праці, геологічного вивчення та раціонального використання надр, охорони навколишнього природного середовища, інші органи виконавчої влади відповідно до закону (частина друга статті 17 Закону України «Про курорти»)[17]. Державними органами нагляду (контролю) проводяться екологічні аудити, інспекції, перевірки дотримання стандартів і норм використання територій, стандартизацію і сертифікацію природних мінеральних ресурсів [14; 17].

Зокрема такими органами є:

Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ) відповідає за розробку та затвердження медико-біологічних вимог до мінеральних вод, лікувальних грязей та інших ресурсів, які використовуються у лікувальних цілях;

Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України – здійснює контроль за охороною і раціональним використанням природних лікувальних ресурсів;

Державна служба геології та надр України (Держгеокадастр), який підпорядковується Міністерству захисту довкілля та природних ресурсів. Основні завдання даних органів є контроль за раціональним використанням

природних ресурсів, видача ліцензій на геологічне вивчення та експлуатацію ресурсів, моніторинг стану родовищ та охорона надр [14;17].

Державне підприємство «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології» - проводить наукові дослідження, сертифікацію та визначення бальнеологічної цінності ресурсів [74];

Національний орган стандартизації - Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості» (ДП «УкрНДНЦ») – забезпечує розробку технічних стандартів та нормативів, що регулюють якість і властивості природних мінеральних ресурсів [29];

Український державний центр стандартизації і контролю якості природних і преформованих засобів – проводить фізико-хімічні випробування, мікробіологічні випробування, сертифікаційні випробування (на замовлення). Центр акредитовано Національним агентством з акредитації України на відповідність ДСТУ EN ISO/IEC 17025-2019, як випробувальну лабораторію. Сфера акредитації ООВ-60 показників ПЛР (мінеральних, питних вод, лікувальних грязей (пелоїдів) та препаратів на їх основі) [29; 55].

У відповідності до статті 43 Закону України «Про курорти», особи винні у порушенні вимог законодавства про курорти, несуть цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність відповідно до законів України [17]:

Передбаченні адміністративні та кримінальні санкції за порушення правил використання рекреаційних ресурсів, зокрема забруднення водних об'єктів знищення лісових масивів або порушення екологічних стандартів [17].

Передбачені можливості накладання штрафів, позбавлення ліцензій або дозволів на ведення рекреаційної діяльності, використання природних лікувальних ресурсів, використання природних лікувальних територій [17].

Україна виконує міжнародні зобов'язання своєю участю у міжнародних договорах, таких як Конвенція про біологічне різноманіття[37], Конвенція про збереження водно-болотні угіддя [38], що мають міжнародне значення головним чином як середовище існування водоплаваючих птахів (Рамсарська конвенція); Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція щодо доступу до екологічної інформації та правосуддя у сфері довкілля) [39]. Участь України у міжнародному співробітництві передбачена статтею 44 Закону України «Про курорти»: Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері раціонального використання та охорони природних лікувальних ресурсів, природних територій курортів відповідно до норм міжнародного права [17].

Правове регулювання питань щодо міжнародних договорів законодавчо встановлено статтею 45 Закону України «Про курорти» [17].

Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у законодавстві України про природні лікувальні ресурси та природні території курортів, застосовуються правила міжнародного договору [17].

Проаналізувавши нормативно-правові акти України, систематизувавши їх в екологічне природоохоронне право в галузі видобування, раціонального використання, збереження природних лікувальних ресурсів можемо чітко визначити, що правове регулювання використання територій і природних ресурсів у рекреаційних цілях в Україні є багатокомпонентним і ґрунтується на комплексі законодавчих актів. Воно спрямоване на забезпечення раціонального та сталого використання рекреаційних ресурсів з урахуванням екологічних і соціальних факторів. Важливою є реалізація заходів контролю та моніторингу, що дозволить забезпечити дотримання законодавчих норм і збереження природного середовища. Законодавчі підходи до раціонального збереження ПЛР мають забезпечувати баланс між економічним розвитком і екологічною безпекою. Ефективне впровадження цих норм потребує узгодженості дій державних органів, бізнесу та громадськості.

В процесі аналізу законодавчих актів України, ми приходимо до висновку, що нормативно-правове регулювання природних лікувальних ресурсів в Україні повинно бути основою для їх ефективного використання та збереження. Природоохоронне законодавство визначає правові засади управління цими унікальними багатствами, забезпечує їх раціональне використання в інтересах суспільства та економіки. Проте, щоб створити дієву нормативну базу, необхідно враховувати науково обґрунтовані дані про саму природу цих ресурсів, їх фізико-хімічні властивості, географічне поширення, а також потенціал для використання у різних галузях економіки. Дослідження цих аспектів є ключовим кроком кваліфікаційної роботи до розуміння того, як природні лікувальні ресурси можуть сприяти економічному зростанню та оцінити сучасний стан та перспективи освоєння до подальшого розвитку.

В українському природоохоронному законодавстві щодо природних лікувальних ресурсів існує низка прогалин, які ускладнюють ефективне управління та охорону цих об'єктів. Основні проблеми включають відсутність чіткого визначення правового статусу природних лікувальних ресурсів. Законодавство не завжди чітко визначає що входить до складу природних лікувальних ресурсів (мінеральні води, грязі, кліматичні умови, солоні озера, тощо), та як регулюються дане питання різними нормативно-правовими актами. Законодавчо встановлене визначення природних мінеральних ресурсів містить тільки Закон України «Про курорти» (ст.6) [17]. Відсутня єдина законодавча база, яка б охоплювала всі аспекти охорони, видобування та раціонального використання природних лікувальних ресурсів. Нормативні акти часто суперечать один одному, що ускладнює їх застосування. Недостатність механізмів для моніторингу стану природних ресурсів, що призводить до їх

виснаження та деградації. Наприклад, контроль якості мінеральних вод або лікувальних грязей (пелоїдів), ропи лиманів (озер), бішофіту, озокериту, кліматичних умов нажалі часто є формальним. У багатьох випадках видобуток природних лікувальних ресурсів здійснюється без належного дозволу, без належної екологічної оцінки тобто з порушенням правил. Часто не має чіткої системи ліцензування. Відповідальність за вчиненні правопорушення, відшкодування завданої шкоди, фінансові санкції можуть бути в рази менші ніж завдана шкода довкіллю. Бюджетне фінансування на охорону природних лікувальних ресурсів є недостатнім. Це обмежує можливості збереження та відновлення таких об'єктів. Території, багаті на природні лікувальні ресурси, часто забудовуються без урахування їх екологічного значення. Це створює загрозу для їхнього сталого використання. Законодавство недостатньо захищає права місцевих громад на управління та не в повній мірі регулює використання природних лікувальних ресурсів. Адже враховуючи сьогоднішню деталізацію влади, врегулювання даного питання на місцевому рівні, надало б додаткові податкові надходження до місцевих громад, тим самим це сприяло б покращенню загального стану, як фінансового так і екологічного територіальної громади. При цьому створювалася б зацікавленість з боку органів місцевого самоврядування щодо охорони, раціонального використання та збереження об'єктів природно лікувальних ресурсів на закріпленій за ними території в межах їх повноважень.

У країнах Європи природоохоронне законодавство зазвичай має комплексний характер. Більшість країн використовують систему кодифікованих законів і підзаконних актів, що регулюють окремі сфери природокористування. Проте деякі країни мають єдиний законодавчий документ або кодекс, який систематизує природоохоронні норми:

1. Франція – Кодекс про довкілля (Code de l'environnement), який охоплює всі основні аспекти екологічного регулювання: охорону водних ресурсів, повітря, ґрунтів, лісів. Біорізноманіття. Управління відходами. Регулювання впливу на клімат тощо. Кодекс постійно оновлюється відповідно до сучасних викликів.

2. Німеччина - Федеральний закон про охорону довкілля (Bundesnaturschutzgesetz).

Природоохоронне законодавство систематизоване в рамках Федерального закону про охорону довкілля. Хоча деякі аспекти (наприклад управління водними ресурсами чи відходами) регулюється окремими законами, цей акт забезпечує основні принципи екологічного регулювання.

3. Іспанія – Закон про природну спадщину та біорізноманіття (Ley del Patrimonio Natural y de la Biodiversidad), є основним нормативним актом, який об'єднує природоохоронні норми в Іспанії, включаючи охорону природних ресурсів, національних парків, біорізноманіття та кліматичні умови.

4.Швейцарія – Федеральний закон про захист природи та ландшафтів (Bundesgesetz über den Natur-und Heimatschutz). Цей Закон визначає основні засади охорони природи, збереження біорізноманіття та управління природними ресурсами.

5.Нідерланди – Закон про охорону довкілля (Wet milieudeheer). Єдиний нормативний акт, що регулює питання екології, управління відходами, охорони водних ресурсів та кліматичних змін.

Особливості єдиних законів у цих країнах можна визначити, що всі вони мають системний характер і охоплюють широкий спектр екологічних питань. Часто інтегрують міжнародні екологічні угоди, директиви ЄС та національну специфіку.

Єдині закони спрощують регулювання та зменшують адміністративне навантаження. В Україні доцільно було б взяти за приклад модель кодифікованого екологічного законодавства, наприклад французького або німецького для розробки єдиного акту, що систематизував би всі природоохоронні норми .

Природні ресурси України є важливим компонентом економічного потенціалу та національного багатства. Рациональне використання цих ресурсів та їхнє збереження є ключовими завданнями для екологічної угоди, сталого розвитку країни, збереження екологічної рівноваги та підвищення добробуту населення.

Серед розмаїття природних ресурсів України визначне місце посідають природні лікувальні ресурси (ПЛР).

У відповідності до ст. 6 Закону України «Про курорти» [17] до природних лікувальних ресурсів належать: мінеральні та термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода та природні об'єкти і комплекси зі сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Рисунок 2 – Природні лікувальні ресурси України
Джерело: [67].

З даної географічної карти України ми чітко бачимо об'єкти природних лікувальних ресурсів, які мають свої умовні позначення: ● – мінеральні води, ☾ – мулові сульфідні лікувальні грязі, □ – торфові лікувальні грязі, ▲ – сопкові грязі, ▬ – лікувальні глини.

Окрім ПЛР, які регламентує Закон України «Про курорти», наказом МОЗ від 02.06.2003 року №243 «По затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2003 року за № 752/8073, до природних-лікувальних ресурсів також віднесено і бішофіт [55].

Природні лікувальні ресурси (ПЛР) мають три головні ознаки:

- природне походження [74];
- лікувальне застосування у практичному незмінному природному стані, переважно у курортних умовах [74];
- можуть бути основним фактором для створення курорту [74].

За походженням ПЛР розділяють на дві групи:

1. Перша група ПЛР - є продуктом геологічних і гідрогеологічних екзогенних та ендегенних процесів, як зовнішніх так і внутрішніх. Вони існують у вигляді геологічних тіл, об'єктів, прояви яких локалізовані у вигляді геологічних утворень або об'єктів, які розташовані в певних родовищах і потребують геолого-розвідувальних робіт для їх використання. Це мінеральні та

термальні води, лікувальні грязі (пелоїди), озокерит, бішофіт. До цієї групи умовно можна віднести родовища ропи лиманів та озер, оскільки вони мають локальне поширення, часто з родовищами пелоїдів на дні. Застосування цієї групи ПЛР у лікувальній, оздоровчій чи реабілітаційній практиці, за виключенням деяких видів мінеральних вод, можливо не тільки на курортах й у позакурортних умовах [2].

2. Друга група ПЛР – охоплює природні об'єкти і комплекси зі сприятливими для лікування кліматичними умовами, які придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань. До цієї групи входить морська вода разом із природними особливостями узбережжя. Особливість цієї групи полягає в тому, що лікувальний ефект досягається через дію різноманітних природних чинників, таких як клімат, особливий ландшафт, морська вода та сонячне випромінювання (сонячна радіація) та узбережжя. Тобто ці фактори ПЛР діють в комплексі – утворюючи природний об'єкт, комплекс. Який забезпечує лікувальний вплив тільки у курортних умовах. Тобто на місці розташування природного об'єкту, комплексу [2].

1.1 Дослідимо першу групу ПЛР.

Мінеральні води:

Питна вода є основним елементом життєзабезпечення людини. У цілому в організм людини складається на 50-86% води (86% у новонародженого і 50% в літньої людини). Значення води в житті людини визначається тими функціями та тією величезною часткою, яку вона займає в загальній масі тіла людини. Питна вода та її якість істотно впливають на всі фізіологічні та біохімічні процеси, що відбуваються в організмі людини, та впливають на загальний стан здоров'я. Протягом останніх років за приблизними підрахунками потреба у воді зросла у 10 разів. Сучасне місто використовує воду з розрахунку на одну людину 300-500 л/добу, що значною мірою перевищує мінімальну потребу у воді однієї людини (25 л/добу). За даними ООН, вже через 15 років потреба населення планети в питній воді перевищить 40% її запасів [9].

За останнє десятиріччя значно зросло вживання мінеральних вод по всьому світу. Споживання бутильованої мінеральної води станом на 2020 рік у країнах Західної Європи, США та особливо у Китаї і деяких азіатських країнах, за різними оцінками експертів буде складати від 300-350 млрд. доларів.

Ряд країн вже досягли граничних можливостей використання своїх водних ресурсів. У ХХІ столітті вода стане найважливішим стратегічним ресурсом, навіть більш значущим, ніж нафта [9].

Питна вода це складова життя, вона є основним джерелом для забезпечення населення та промисловості, проте не менш важливими є запаси мінеральної води. Наявність в Україні великого багатства мінеральної води пояснюється її геологічною структурою і розташуванням на стику кількох геологічних платформ. Мінеральна вода, на відміну від звичайної питної, має підвищену концентрацію корисних мінералів та мікроелементів, що формуються в наслідок природних геологічних процесів. Україна має різноманітні види

мінеральних вод, які утворюються завдяки наявності підземних водоносних шарів, складної тектонічної будови та активної діяльності природних процесів, таких як вулканічні походження в минулому. В Україні присутні родовища мінеральних вод у різних регіонах, що додає різноманітності мінеральним джерелам – від слабомінералізованих до насичених солями та газами. Перехід від використання звичайної питної води до споживання мінеральної є частиною використання природних багатств країни, що включає обидва ці ресурси в єдину систему природного водного капіталу [69].

Станом на 2024 рік на території України виявлено близько 500 джерел мінеральних вод. Найбільш великі родовища знаходяться у межах Карпат, Українського щита та Дніпровсько-Донецької западини. Питання раціонального використання, збереження та захисту природних лікувальних ресурсів є однією з ключових проблем сучасного суспільства. Тому постає нагальна потреба у впровадженні ефективних заходів для їх раціонального використання, розвитку сучасних методів рекультивації, моніторингу стану цих ресурсів, а також підвищення рівня екологічної свідомості суспільства [69].

Тому, враховуючи потреби суспільства в збереженні та раціонального природокористування державою створено інформаційну базу для ефективного управління базою ПЛР - Державний кадастр природних лікувальних ресурсів (ДКПЛР). Це є сучасне рішення вищезазначених задач за допомогою геоінформаційних технологій у вигляді автоматизованої системи ведення ДКПЛР [2].

До Державного кадастру природних лікувальних ресурсів України внесені дані відомості про 464 природних мінеральних вод, з яких: понад 80 джерел використовуються для 50 курортів, 20 бальнеолікарень, 40 заводів лікувально-столових вод [2].

До реєстру (переліку) мінеральних вод України, вносять мінеральні води за наявністю медичного (бальнеологічного) висновку та спеціального дозволу на користування надрами, а також протоколу випробувань фасованої мінеральної води щодо відповідності вимогам ДСТУ 878-93 «Води мінеральні фасовані, Технічні умови» [1; 8]. До реєстру вносять мінеральні води під назвою, яку підтверджено свідоцтвом України на торговельну марку [13] чи свідоцтвом про реєстрацію права на використання кваліфікованого значення походження товару [13].

МВ є важливою складовою часткою природних лікувальних ресурсів (ПЛР). Україна багата на різні типи мінеральних вод які використовуються для профілактики багатьох захворювань.

Мінеральні природні води – природні підземні мінеральні води об'єктів (родовищ), що характеризуються певним та стабільним фізико-хімічним складом, вмістом біологічно активних компонентів та сполук відповідно до кондицій, установлених для кожного об'єкта (родовища), які використовуються

без додаткової обробки, що може вплинути на хімічний склад та мікробіологічні властивості [55].

Мінеральні природні води мають свої різновиди та класифікацію. Вони відрзняються хімічним складом, кількістю мінеральних солей, структурою, температурою, лікувальними властивостями. Хімічний склад основних мінеральних вод: сульфатні, хлоридні, гідрокарбонатні. Сульфатні води вживають з метою покращення моторики шлунково-кишкового тракту. Хлоридні води нормалізують обмінні процеси організму. Гідрокарбонатні зменшують підвищену кислотність шлунку [4].

Класифікація мінеральних вод формується за вищезазначеними критеріями, які ми можемо прослідкувати в Таблиці №1 Додаток 1.

Основними показниками бальнеологічної значимості мінеральних вод є: вміст органічних сполук і мікроелементів, вміст газу, іонний склад, мінералізація, які проявляють біологічну активність, радіоактивність, рН води, температура.

Багатокомпонентний, збалансований самою природою склад мінеральних вод, дозволяє широко використовувати останні для лікування і профілактики багатьох патологічних станів. Україна багата водами різних гідрохімічних типів, в тому числі МВ із підвищеним вмістом заліза [52].

Залежно від мінералізації, наявності у МВ специфічних (біологічно-активних) компонентів, вони можуть бути використанні в бальнеологічній практиці для зовнішнього та внутрішнього лікування, а також надходити до промислового розливу як природні столові, лікувально-столові та лікувальні [22; 79]. Дивитись додаток А та Б.

Україна, маючи значні запаси мінеральних вод, активно використовує цей природний ресурс у розвиток галузі виробництва мінеральної води. Це сприяє задоволенню внутрішнього попиту та забезпечує конкурентоспроможність на міжнародному ринку, сприяючи економічному зростанню та раціональному використанню природних багатств країни [43].

Фасовані природні підземні мінеральні (лікувально-столові, лікувальні) води – мінеральні води, це води які розлито в герметичну тару для реалізації [22; 43].

Вимоги до фасованих МВ наведено в національному стандарті ДСТУ 878-93 «Води мінеральні фасовані . Технічні умови» та інших технічних умов [1].

Відповідність вимогам чинного стандарту, це дотримання всіх установлених вимог до природних лікувальних ресурсів, у тому числі преформованих засобів, відповідно до вимог нормативних документів. Галузевий стандарт ГСТУ 42.10-02-96 «Води мінеральні лікувальні. Технічні умови», застосовуються в санаторно-курортній сфері [55]. Галузь по виробництву мінеральної води в Україні характеризується незначною експортною орієнтованістю.

Аналітики компанії Pro-Consulting провели аналіз ринку мінеральної води в Україні. Було проаналізовано виробництво, сегментація, імпорту та експорту продукції, брендинг основних гравців на ринку, а також зроблений прогноз на 2023-2027 рр. [9; 45].

Природна мінеральна вода видобувається із підземних джерел та збагачена природним складом мінеральних речовин.

Вітчизняне виробництво мінеральної води практично повністю покриває внутрішній попит, тому ринок не є імпортозалежним.

Структура ринку мінеральної води залежно від походження продукції 2022 році, в натуральному вираженні у процентному відношенні (%).

Рисунок 3 – Структура ринку мінеральної води залежно від походження продукції в 2022 році

Джерело: [72].

Аналіз ринку мінеральної води в Україні на 2022 рік нам показує серед найбільш популярних торгових марок мінеральних вод, які виробляються в Україні, можна відзначити "Моршинську", "Бонакву", "Миргородську", "Трускавецьку", "Боржомі" та "Малятко". Вітчизняний ринок мінеральних вод знаходиться в стадії активного формування, і в найближчі роки слід очікувати не лише подальшого зростання обсягів продажів, але й структурних змін на ринку [9; 45]. Найпопулярніші підприємства-виробники мінеральної води в Україні на 2019 рік наведені в Див. Таблиця 2 додаток __.

Сучасний ринок промислового випуску мінеральних вод демонструє значні можливості для подальшого розвитку. Якщо середньостатистичний українець споживає близько 30-40 літрів мінеральної води на рік, то в країнах Європейського Союзу цей показник сягає приблизно 100 літрів на одну особу. Це свідчить про великий потенціал зростання споживання в Україні. Крім того,

ринок має значну ємність, високий рівень прибутковості та перспективи подальшого розвитку [45].

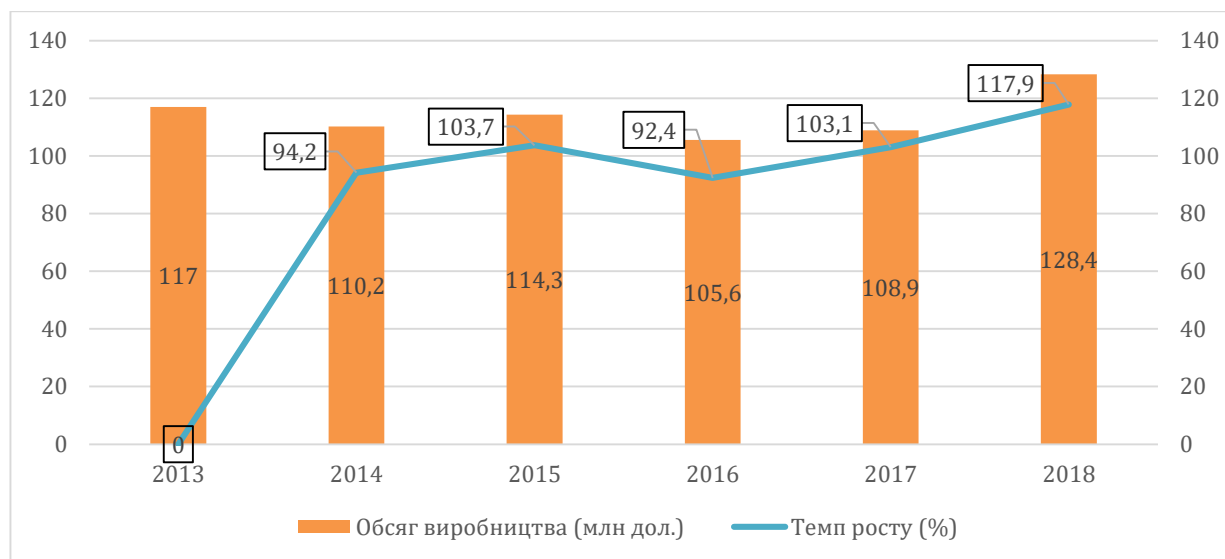

Рисунок 4 - Динаміка обсягів виробництва мінеральних вод в Україні
Джерело: розроблено автором на підставі джерела [9].

З 2013 року спостерігається суттєве зростання обсягів виробництва мінеральної води в Україні. У 2018 році цей показник досяг 128,4 млн доларів, що на 117,9% перевищує обсяги попереднього року. В 2019 році цей показник склав 140 млн доларів, у 2020 році — 150 млн доларів, у 2021 році — 160 млн доларів, у 2022 році — 170 млн доларів, а в 2023 році обсяг ринку досяг вже 180 млн доларів. За прогнозами, у 2024 році ринок може перевищити 190 млн доларів [9].

У додатку К наведені основні фактори зростання ринку мінеральних вод. Дані фактори сприяють збільшенню попиту як на внутрішньому ринку так і за кордоном, створюючи перспективи для подальшого розвитку галузі.

Споживання мінеральної води свідчить про те, що люди прагнуть отримати додаткові корисні речовини, такі як мінерали та солі, які можуть позитивно впливати на здоров'я. Регулярне вживання певних видів мінеральної води може підтримувати баланс електролітів, поліпшувати травлення, а також зміцнювати імунітет. Однак важливо пам'ятати, що надмірне споживання мінеральної води з високим вмістом мінералів може мати негативні наслідки для організму, тому її варто вживати в помірних кількостях: мінеральні природні лікувально-столові води застосовуються як лікувальні за призначенням лікаря, і як столові напої при несистематичному вживанні протягом не більше 30 днів з інтервалом 3-6 місяців. Мінеральні природні лікувальні води використовуються тільки з лікувальною метою за призначенням лікаря відповідно до медичних показань [67].

Рисунок 5 - Види мінеральних вод

Джерело: [67].

Держава здійснює регулювання видобування мінеральних вод із родовищ виключно на підставі спеціального дозволу. Цей дозвіл видається уповноваженими органами відповідно до законодавства та визначає умови користування надрами, забезпечуючи раціональне використання природних ресурсів і дотримання екологічних норм. Найбільші родовища мінеральних вод України наведено в додатку Г.

Таблиця 1 - Розподіл найбільших родовищ мінеральних вод України за типами

Тип води	Кількість	Частка, %
бальнеологічна	15	39,47
лікувально-питна	9	23,68
лікувально-питна/бальнеологічна	14	36,84
Всього	38	100,00

Джерело: [53].

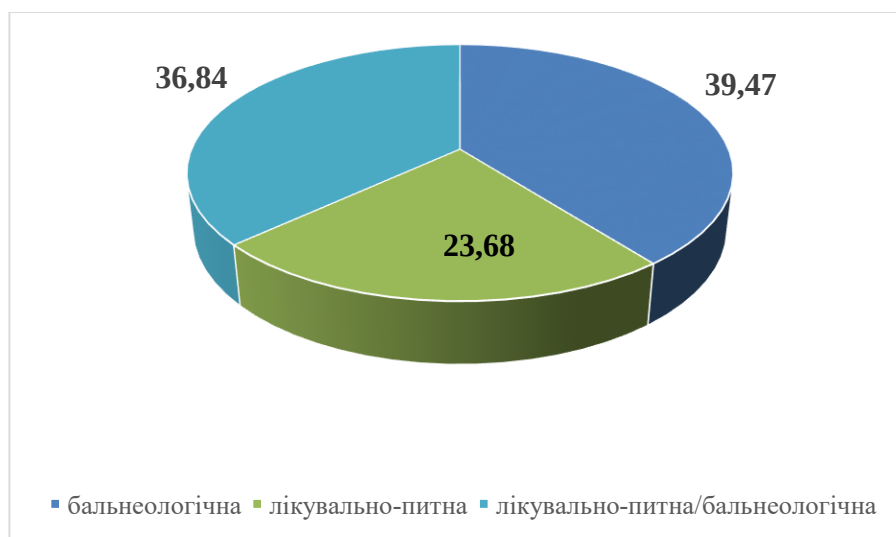

Рисунок 6 - Розподіл найбільших родовищ мінеральних вод України за типами

Згідно з представленими даними в табл.1 в Україні найбільше родовищ мінеральних вод належить до бальнеологічного типу, що становить 39,47% від загальної кількості, що свідчить про високий потенціал країни для розвитку

бальнеологічного туризму, який може включати санаторно-курортне лікування та оздоровлення.

Кількість родовищ лікувально-питної води складає 23,68% від загального числа. Цей тип вод є важливим ресурсом для медичних і рекреаційних програм, орієнтованих на внутрішні та зовнішні ринки.

Поєднані родовища (лікувально-питні/бальнеологічні) складають значну частину (36,84%), що демонструє універсальність використання цих вод для різних потреб, включаючи оздоровлення, лікування та профілактику захворювань.

Загалом розподіл родовищ мінеральних вод в Україні вказує на широкий спектр можливостей для розвитку санаторно-курортного комплексу. Для ефективного використання цих ресурсів необхідно вдосконалювати інфраструктуру, популяризувати лікувальні властивості вод та залучати інвестиції в цей сектор.

Таблиця 2 - Розподіл найбільших родовищ мінеральних вод України за областями

Область	Кількість	Частка, %
1	2	3
Вінницька область	1	2,86
Донецька область	3	8,57
Закарпатська область	10	28,57
Запорізька область	2	5,71
Київська область	2	5,71
Львівська область	5	14,29

Продовження табл.2

1	2	3
Миколаївська область	2	5,71
Одеська область	5	14,29
Полтавська область	1	2,86
Тернопільська область:	1	2,86
Харківська область	1	2,86
Хмельницька область	2	5,71
Всього	35	100

Джерело: [67]

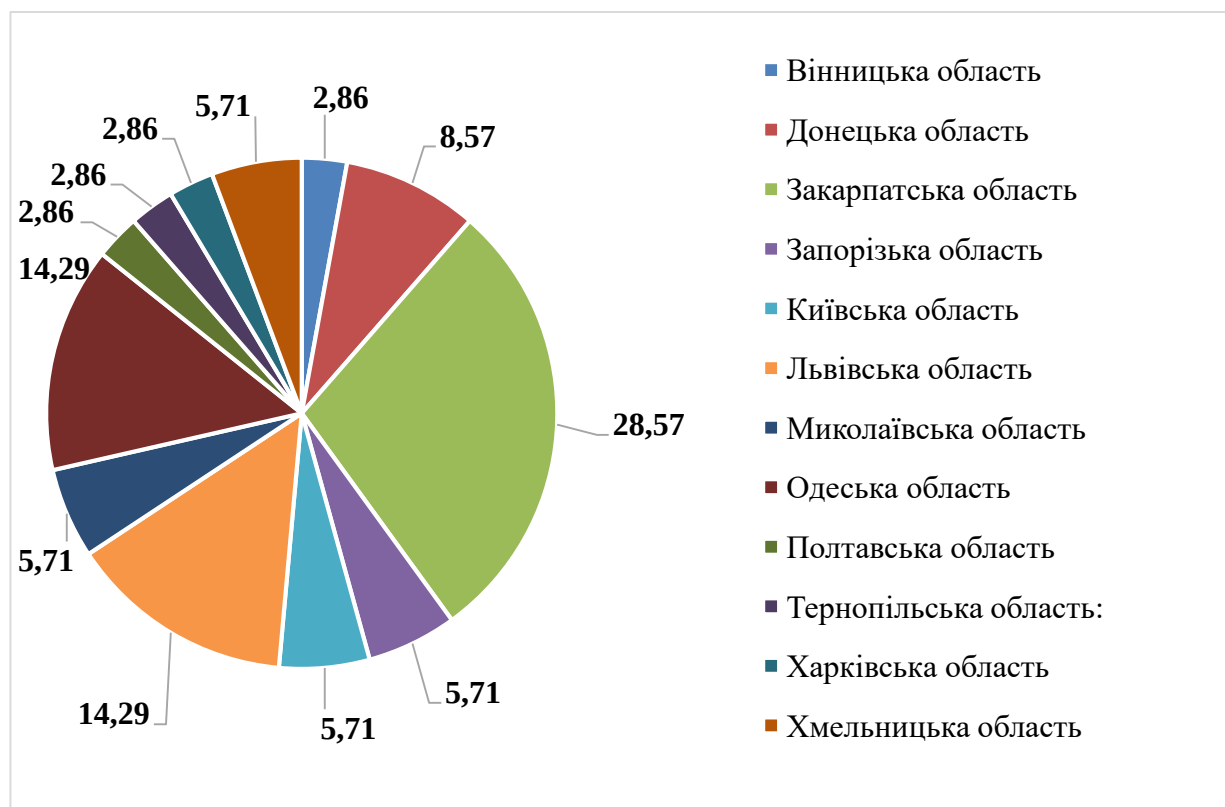

Рисунок 7 - Розподіл найбільших родовищ мінеральних вод України за областями

Згідно з даними в табл.5, найбільша концентрація родовищ мінеральних вод в Україні знаходиться у Закарпатській області, де розташовано 10 родовищ, що становить 28,57% від загальної кількості. Це свідчить про значний потенціал регіону для розвитку курортно-санаторної діяльності та використання природних ресурсів для оздоровлення.

На другому місці за кількістю родовищ знаходяться Львівська та Одеська області (по 5 родовищ кожна), що становить по 14,29%. Ці регіони також мають значні можливості для розвитку лікувального туризму.

Інші області, включаючи Донецьку (8,57%), Запорізьку, Київську, Миколаївську та Хмельницьку (по 5,71%), мають меншу кількість родовищ, але вони також можуть бути важливими для регіонального розвитку туристичної інфраструктури.

Розподіл родовищ демонструє нерівномірність їхнього поширення по території України, що може бути враховано під час розробки стратегій для розвитку регіонального туризму.

Природні лікувальні ресурси за регіонами України наведені додатку Е.

В даній таблиці ми бачимо адміністративно-територіальні одиниці, типи мінеральних вод, лікувальні грязі, озокерит, бішофіт та типи клімату по Україні.

Аналіз природних лікувальних ресурсів за регіонами України демонструє їхнє значне різноманіття та потенціал для розвитку санаторно-курортної сфери. В різних адміністративно-територіальних одиницях країни зосереджені

унікальні види мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту та кліматичних умов, які формують підґрунтя для спеціалізованих видів лікування.

Мінеральні води. Найбільш поширеними є хлоридні натрієві води, які зустрічаються у багатьох регіонах, зокрема у Донецькій, Запорізькій, Миколаївській, Одеській та інших областях. Унікальні типи, як вуглекислі, сірководневі та радонові води, спостерігаються у Закарпатській, Вінницькій, Житомирській, що робить ці регіони привабливими для розвитку бальнеологічного туризму. Балансові і експлуатаційні запаси та видобуток підземних мінеральних вод по адміністративних областях України визначено на фізичній бальнеологічній карті України – додаток В.

Санаторії та оздоровчі заклади Закарпаття для внутрішнього питного застосування з лікувально-профілактичною метою (як харчова добавка) найчастіше використовують різні класи вуглекислих вод (наприклад: «Поляна Квасова», «Лужанська», «Свалява», «Шаянська» та без специфічних властивостей («Куяльник», «Миргородська»). Особливо смачними, з однієї сторони, та цінними для оздоровлення, з іншої сторони, є вуглекислі гідрокарбонатні води, якими так багата земля Закарпаття [41].

Основні мінеральні води Закарпаття, які використовують в санатонкурортній сфері даного регіону наведені в додатку М.

За якісними і кількісними характеристиками природні лікувальні ресурси у вигляді мінеральних вод України не поступаються славнозвісним мінеральним водам Європи. Наприклад: Миргородська мінеральна хлоридно-натрієва вода за складом близька до вод всесвітнього відомого німецького курорту Ахен. Вуглекислі гідрокарбонатні води Закарпаття «Поляна Квасова», «Шаянська» за фізико-хімічними властивостями не поступаються кавказьким мінеральним водам «Боржомі», «Єсентуки-17», «Нарзан». Миш'яковиста мінеральна вода закарпатського курорту Кваси відповідає джерелам Баден-Бадена. Наявність в мінеральній воді «Березовська» іонів заліза, калію, магнію дозволяє образно називати харківський курорт «Березовські мінеральні води» українським Желєзноводськом. А відома «Нафтуся» й зовсім не має світових аналогів, у зв'язку з чим відомий фахівець в галузі курортології і фізіотерапії професор Г.М.Пономаренко обґрунтовано включив Трускавець до списку ста найкращих курортів світу [41].

Мінеральні води, які використовуються в бальнеологічній практиці для зовнішнього чи внутрішнього лікування, повинні відповідати встановленим бальнеологічним нормам, що визначають їх хімічний склад, фізико-хімічні властивості та рівень мінералізації, необхідні для досягнення терапевтичного ефекту. Бальнеологічні норми біологічно активних компонентів та сполук МВ наведені додатку Ж.

Другим об'єктом природних лікувальних ресурсів першої групи є термальні води:

Термальні води, це підземні води з температурою понад +200°C.

У бальнеології термальні води підрозділяють на теплі (субтермальні) з температурою $+20 - +37^{\circ}\text{C}$, термальні $+37 - +42^{\circ}\text{C}$ та гіпертермальні – понад $+42^{\circ}\text{C}$. В Україні термальні води в основному зосереджені в Закарпатті, яке щороку відвідує понад 300-400 туристів. Європа, наприклад Будапешт щорічно приймає понад 2 мільйонів туристів саме на термальні джерела. Термальні води, для відвідувачів доступні у будь-яку пору року і використовуються як для оздоровлення, лікування так і для відпочинку. Унікальність цих вод полягає у з тектонічній структурі області, розломи в земній корі, різної глибини і поверхневі води розломами проникають в надра, нагріваються і насичуються мінералами, а потім під тиском витісняються на поверхню в гарячому стані. Температура таких джерел коливається від $+18$ до $+80^{\circ}\text{C}$, що робить їх ідеальними при лікуванні захворювань опорно-рухового апарату, серцево-судинної системи, нервової системи та шкіри та інше.

Термальні води активно використовуються для оздоровлення і відпочинку як в Україні, так і в Європі. Розглянемо основні курорти, їх особливості та порівняємо використання термальних вод у цих регіонах, за наведеними даними в додатках Л, М, Н.

Провівши аналіз основних відомих курортів термальних вод Українські курорти пропонують доступні ціни та якісний сервіс, але інфраструктура поки, що поступається європейській. Європейські курорти мають глибокі традиції, високий рівень сервісу та різноманіття лікувальних послуг. Для комплексного лікування та релаксу Європа пропонує більше варіантів, але українські курорти є ідеальними для регіонального оздоровлення за доступною ціною.

Окрім відомих санаторіїв, бальнеологічних комплексів, в Закарпатті є понад два десятки SPA та велнес-об'єктів, що надають послуги кліматолікування, бальнеолікування, спелеотерапії. Найвідвідуванішими зонами рекреаційного туризму в цій області є Косонь, Берегово, Синяк, Поляна, Голубине, Неліпино, Шаян, Сіль, Нижнє Солотвино, Ужгород, Карпати, Виноградово, Кваси, Сойми.

У додатку П наведені основні оздоровчі центри термальних вод Закарпаття.

З 2018 по 2024 рік популярність термальних курортів зросла, що підтверджується збільшенням кількості відвідувачів. За цей період відвідуваність термальних комплексів у Закарпатті зросла на 30%, а інвестиції в інфраструктуру цих курортів збільшилося на 25%.

Третім об'єктом ПЛР є радонові води:

Радонові води – це природні мінеральні води, які містять радіоактивний газ радон у певних концентраціях. Ці води використовуються в медичних і курортних цілях для лікування різних захворювань. Радонова терапія належить до однієї з форм бальнеотерапії.

Радонові води мають кілька важливих властивостей впливу на організм людини (додаток Р).

Курорти з радоновими водами часто спеціалізуються на лікуванні хронічних і складних захворювань, пропонуючи комплексні програми лікування. Радонові курорти зазвичай обладнанні спеціальними СПА-зонами та медичними центрами для проведення лікувальних, оздоровчих чи реабілітаційних процедур. Радонові води використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату (артрит, остеохондроз, ревматизм. Серцево-судинних хвороб (гіпертонія, варикозне розширення вен). Захворювання нервової системи (неврози, безсоння). Деяких шкірних захворювань (псоріаз, екзема).

Гінекологічних захворювань (хронічні запальні процеси).

Методи лікування можуть включати радонові ванни, душі, інгаляції, зрошування та інші процедури, в залежності від діагнозу пацієнта.

Радонові джерела поширені по всьому світу. В Україні є кілька відомих курортів з радоновими водами: Хмільник Вінницької області – один з найбільших відомих радонових курортів в Україні, з лікувальними радоновими ваннами та комплексною терапією. Законом України від 12 травня 2011 року №3318-VI «Про оголошення природних територій міста Хмільника Вінницької області курортом державного значення» [21].

Оголошені природні території міста Хмільника Вінницької області курортом державного значення- курортом Хмільник.

Законом України «Про оголошення природних територій міста Моршина, природних територій Моршинського родовища лікувальних розсолів та природних територій Нинівського родовища мінеральних лікувальних вод (розсолів) Львівської області курортом державного значення [20].

Курорт Трускавець (Львівська область), курорт Моршин (Львівська область), Національний природний парк «Бузький Гард» Миколаївська область, також спеціалізуються на використанні радонових вод у лікувальних цілях.

У Житомирській області найвідомішим є Денишівське родовище мінеральних радонових вод на базі санаторію ЖОЛСЦРЗ «Дениші» [7].

Крім України, радонові джерела також зустрічаються на курортах Чехії (Яхимов), Німеччини (Баден-Баден), Австрії та інших країнах.

Таким чином, радонові мінеральні води є цінним природним ресурсом для оздоровлення, який активно використовується в курортній та медичних сферах для лікування широкого спектра захворювань [7].

Детальний аналіз розвіданих радонових родовищ в межах Житомирської та Вінницької областей потребує більш глибокого вивчення та систематизації, адже є великий попит на медичний туризм. В порівнянні із санаторіями Польщі та Австрії (курорт Бад Хофгастайн з відомими в усьому світі лікувальним комплексом Thermal Temple та курорт Бад Гастайн (терми Felsenbad), українські лікувальні заклади мають більшу перспективу розвитку [85].

Четвертим об'єктом ПЛР природного лікувального фактору є грязі лікувальні (пелоїди).

Грязі лікувальні (пелоїди) - це торфові, сапропелеві, мулові, сульфідні, прісноводні глинисті мули, сопкові гідротермальні мули, складенні із мінеральних та органічних речовин, що пройшли складні перетворення внаслідок фізико-хімічних, хімічних, біохімічних процесів та являють собою однорідну тонкодисперсну пластичну масу, яка застосовується у нагрітому стані для грязелікування [55].

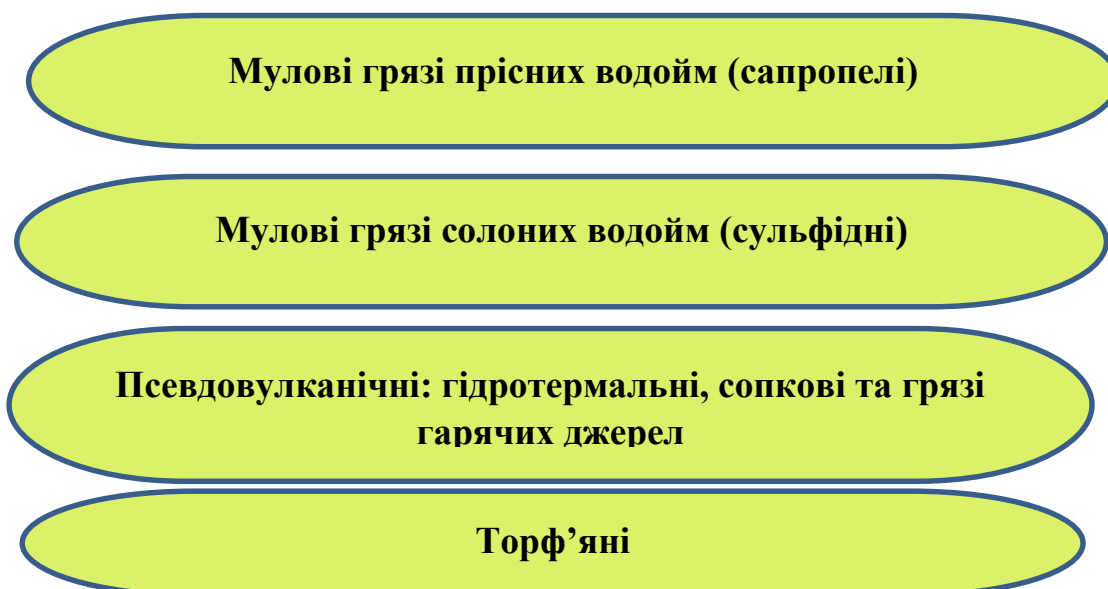

Рисунок 8 - Розподіл лікувальних грязей
Джерело: розроблено автором на основі «УНД ІМП та К МОЗ України»

Місцем утворення лікувальних грязей (пелоїдів) є озера, лимани, болота, морські узбережжя, а також ділянки земної кори, в яких внаслідок тектонічних процесів виникли зони виносу на поверхню подрібнених глинистих порід, підземних вод і газів, які зумовлюють утворення сопкових грязей [66].

Основні місця видобутку лікувальних грязей є [67]:

- торф'яні - (родовище «Семереньки» «Любінь Великий»);
- мулові (Куяльницьке, Сакське (Крим) , Чокрацьке родовища);
- сапропелеві («Шацькі озера»).

Приморські пелоїди зустрічаються біля берегів південних морів, це такі як Куяльницький, Хаджибейський, Шаболаатський, Тілігульський (Одеська область) – грязі цих лиманів використовуються для лікування ревматологічних і дерматологічних захворювань [3; 67].

Пелоїди застосовуються в санаторно-курортній та позакурортній сфері, як ефективні засоби у відновлювальному лікуванні захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи, статевої системи, органів травлення, ЛОР-органів, шкіри та інших [3; 67].

За результатами медико-біологічної оцінки пелоїдів південної частини Куяльницького лиману, проведеної інститутом, встановлено, що вони можуть використовуватися для зовнішнього застосування за такими основними медичними показаннями: захворювання чоловічих статевих органів, захворювання опорно-рухового апарату, нервової системи, гінекологічні захворювання і органів травлення [49].

Куяльницький лиман є унікальним водним об'єктом загальнодержавного значення, віднесених до категорії лікувальних. Даний лиман відноситься до групи закритих лиманів північно-західного Причорномор'я. Він має значні природні лікувальні ресурси (бальнеологічні, рекреаційні, туристичні) [44; 49]. Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку водних об'єктів що відносяться до категорії лікувальних» №1499 від 11.12.1996 р. [65] Куяльницький лиман включений до категорії таких об'єктів. 5 грудня 2018 року був прийнятий Закон України «Про оголошення природних територій Куяльницького лиману Одеської області курортом державного значення»[11]. На курорті Куяльник використовують МВ двох типів, лікувальні грязі та ропу лиману Куяльник [44].

Львівська область багата торфовими пелоїдами, із розвіданих дев'яти, вісім є перспективними з метою використання для лікування. Згідно з Постановою КМУ «Про затвердження переліку до водних об'єктів, які мають категорію лікувальних» від 11.12.1996 року №1499 [65], відносяться шість родовищ лікувальних грязей (торф'яних): Немирівське (запаси – 40тис. м3/доб), Шкловське (36тис.м3/доб), Нинівське (26тис.м3/доб), Великолюбінське (99 тис.м3/доб), Оболонське (200 тис. м3/доб), Кніселівське (1099 тис.м3/доб). Дані родовища лікувальних грязей (пелоїдів) визначені на фізичній карті природних лікувальних ресурсів України грязей (пелоїдів) наведені в додатку С. Лікувальні грязі (пелоїди) широко використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату, нервової та серцево-судинної системи (додаток Т).

ДКПЛР веде облік родовищ лікувальних грязей ваховуючи наступне: географічне положення (пелоїдів), адміністративно-територіальне районування (природної зони), характеристику якісного складу, наукове значення та використання [2]. Родовища лікувальних грязей (пелоїдів) вважаються підготовленими до промислового освоєння, якщо балансові запаси затверджено Державним земельним кадастром України (ДЗК України), розроблено кондиції на них, надано медичний (бальнеологічний висновок) та Інструкцію щодо практичного використання пелоїдів у медичній практиці [2].

П'ятим об'єктом ПЛР природного лікувального фактора є – Ропи солоних озер (лиманів):

Ропи, це насичена солями вода соляних озер (лиманів), порожнин і пор донних відкладів [55].

Лікувальні водойми за своїм походженням і умовами водно-сольового живлення поділяються на три основні види (додаток У)

Ці водойми мають різний мінеральний склад (мінералізацію) і лікувальні властивості, що обумовлено особливостями їх утворення та природними умовами. Знаходження родовищ ропи ми бачимо на фізичній карті України, а саме лікувальних родовищ Сакського озера, Автономна Республіка Крим; Куяльницького лиману Одеська область; «Гопри» Херсонська область. (Додаток Ф).

Мінералізація – одна з найважливіших характеристик ропи. Оптимальна мінералізація лікувальних вод для зовнішнього застосування становить 15-35 г/л. Для бальнеопроцедур можуть застосовуватися води з більшою мінералізацією після розведення до оптимальних концентрацій, які визначаються лікарем.

Щодо ропи Куяльницького лиману південної частини водойми встановлено можливість практичного використання при зовнішньому застосуванні за такими медичними показаннями: захворювання опорно-рухового апарату, нервової системи, шкіри, гінекологічні захворювання, захворювання обміну речовин [50].

Визначення придатності ропи до практичного використання регламентоване [56; 57].

Шостий об'єкт ПЛР що входить до складу лікувальних факторів, що використовується в оздоровчій і медичній діяльності, це озокерит:

Озокерит (гірський віск) – групова класифікаційна назва бітумів, масляна частина яких складена твердими вуглеводнями, переважно парафінового ряду (церезини). Має пластичну, подібну до мазі або воску однорідну консистенцію. Озокерит містить мікроелементи: K, Zn, Na, Mg, S, Ti та інші, а також мінеральні олії та смоли [55].

В народі називають озокерит «чорний віск» або «застиглі сльози землі». В 1840 році в м. Парижі вперше було досліджено озокерит і зроблено його хімічний аналіз. Родовище озокериту (Бориславське), знаходиться в Львівській області, видобувається у Карпатському регіоні, зокрема в районі Борислава з якого виготовляють преформований засіб: «Засіб восковий для аплікацій «Бориславський» (в 60 км. від Моршина). Прояви озокериту є також в смт. Стара Сіль (Самбірський район), Дзвиняцьке (Івано-Франківська область), Старунське (Івано-Франківська область).

Дані родовища визначені на фізичній карті України природних лікувальних родовищ озокериту (додаток Ф)

Цей природний матеріал використовується для термотерапії і має знеболювальну та протизапальну дію. В складі гірського воску є речовини з властивостями антибіотиків, саме тому він використовується для лікування хронічних запальних процесів захворювання опорно-рухового апарату, органів

травлення, статевої системи, центральної та периферичної системи, нервової системи та ЛОР-органів. Застосовується в боротьбі із запаленнями, з метою розсмоктування, полегшення больових відчуттів, як спазмолітичний та заспокійливий засіб.

Сьомий об'єкт ПЛР природного лікувального фактору – Бішофіт:

Бішофіт, це заключний продукт галогенезу, який утворюється на останній стадії формування соляних відкладів сульфатного типу багатих магнієм [55].

Родовище бішофіту – Затуринське, на базі якого виробляють префомовані засоби «Магнієва олія», Бішофіт Полтавський ТМ «Bisheffect», засіб «Бальзам Жива» та розчин природного мінералу бішофіту зі свердловини №407 Полтавського родовища в розведенні 15г/л.

Оформлено шість медичних (бальнеологічних) висновків [3].

2. Досліджуємо другу групу ПЛР.

До другої групи об'єктів Кадастру ПЛР віднесено: природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами.

2.1 Кліматотерапія: Україна посідає провідне місце в Європі. Клімат України різноманітний і сприяє розвитку кліматотерапії. Лікувальна дія обумовлена впливом комплексу різноманітних природних чинників які сукупні і відповідають певній території, на місці розташування природного об'єкту. Клімат, природний ландшафт, морська вода, солоні озера, сонячна радіація, тощо. Важливий фактор на всі види рекреації це сприятлива дія клімату на здоров'я людини. Клімат, це головний лікувально-профілактичний фактор, який є основою для створення кліматичних курортів. Головний оздоровчий вплив обумовлений застосуванням аеро-, гелію, таласотерапії, мікроклімат печер і шахт – спелеотерапія та інші в сукупності природні лікувальні ресурси.

Під час дослідження клімату певної території, особливо для порівняння кліматичних особливостей різних курортів і територій, а також для оцінки метеорологічних умов, що впливають на можливості кліматотерапії, слід застосовувати єдину методику. Вона полягає в розгляді впливу клімату як комплексного фактора зовнішнього середовища, який виявляється через конкретні погодні умови. Науковці визначають клімат, як типовий для певної місцевості перебіг погодних явищ, базований на багаторічних метеорологічних спостереженнях [84].

Наявність певних типів погод, які позитивно впливають на здоров'я людини, обумовлює лікувальні властивості клімату. Оцінка кліматичних умов рекреаційних зон ґрунтується на аналізі поширеності та частоти сприятливих для відпочинку погодних умов. Це місця з природними особливостями, де кліматичні умови є корисними для лікування, реабілітації та профілактики захворювань. Лікувальний вплив таких природних територій зумовлений

комбінацією різних природних факторів: клімату, ландшафту, морської води, сонячної радіації та складу узбережжя. Сукупність цих факторів створює сприятливі умови для оздоровлення та відновлення [84].

При кліматотерапії при різних сезонних природних чинниках, вплив на оцінку сезонної рекреації, тобто ступеня сприйняття для організму людини буде різний. Неоднаково може сприйматися комплекс геофізичних (освітленість, прозорість повітря, сонячна та ультрафіолетова радіація, тривалість світової частини доби) і метеорологічних елементів (швидкість вітру, температура повітря, його вологість і т.п.). Тобто, насамперед при застосуванні кліматотерапії потрібно враховувати вплив метеорологічних і геофізичних факторів на організм людини [84]. Значне різноманіття кліматичних умов, що формуються в різноманітних природних зонах (степ, лісостеп, гірська місцевість, примор'я) є ключовими природними факторами, і слід їх розглядати як природні курортно-рекреаційні фактори, які використовуються для організму людини з метою лікування чи оздоровлення.

Класифікації погод за рекреаційною придатністю присвячено досить багато праць. Так, П.Царфіс розробив класифікацію погод за 8 класами комфортності. І.Кондор провів фізіологічно-кліматичну типізацію погод холодної та теплої пори року залежно від температури повітря, швидкості вітру при певній теплоізоляції одягу та вивчив взаємозв'язок між температурою шкіри людини, її фізіологічним станом та типом погоди. Б.Айзенштат описав радіаційний вплив різноманітних об'єктів на тепловий стан людини. Здійснювалися дослідження щодо виявлення добових змін атмосферного тиску, коливань температури. Таким чином було визначено показники спиятливих кліматичних умов для рекеаційних цілей, основні наступних параметрів [84].

Таблиця 3 - Параметри оптимальних кліматичних умов для рекреаційних цілей

Показники		
Середньодобова температура повітря, °C		
при $v = 0-1$ м/сек.	+15 - +20	0 - -25
при $v = 2-3$ м/сек.	+15 - +23	0 - -15
при $v = 4-5$ м/сек.	+20 - +26	0 - -10
Швидкість вітру, м/сек.	до 5	до 5
Час отримання оптимальної дози УФР, хв	20-40	
Період геліотерапії, днів	105 -120	-
Тривалість купально-пляжного сезону, днів	60-90	-
Товщина снігового покриву, см	-	10-40
Тривалість періоду для занять зимовими видами спорту, днів	-	45-60

Джерело: складено автором на основі [84]

Карпати – гірські райони характеризуються вертикальним розміщенням кліматичних поясів і рослинності. В горах поряд із зниженням абсолютних

величин основних метеорологічних елементів зменшується їх міждодова мінливість. Повітря відрізняється великою чистотою і прозорістю, а також насиченістю негативними іонами. Кількість годин сонячного сяйва, активність сонячної радіації збільшуються, біологічна активність ультрафіолетової частини спектра зростає. Гірське повітря та кліматичні умови сприяють лікуванню захворювань дихальної системи, нервової системи та захворювань серця. Свіже гірське повітря насичене запахом хвойних рослин позитивно впливає на імунітет та загальний стан організму [84].

Південний берег Криму (Україна до 2014 року, тимчасово окупована територія) – зона середземноморського клімату, характерна для Південного Берегу Криму і Чорноморського побережжя Кавказу. Чисте морське повітря і велика кількість сонячних днів 2400 на рік. Тривалий період сильної біологічної активності сонячних променів (6-6,5 місяців) дозволяють проводити геліотерапію майже цілодобово. Південне положення зони, захищеність горами від холодних потоків повітря створюють сприятливі умови для розвитку санаторно-курортної бази. Зона середземноморського клімату корисні для реабілітації після серцево-судинних і легеневих захворювань [84].

Зима м'яка, помірно хмарна, середніми температурами найхолоднішого місяця складає $+1$ – $+4^{\circ}\text{C}$ починається в середині грудня. М'яка зима дозволяє широко поводити кліматолікування. У квітні вже формується переважно сонячні помірно-вологі погоди, що сприяє прийняттю сонячних та повітряних ван [84].

Міста курорти, такі як Євпаторія, Алушта, Алушка, Ялта мали розширену інфраструктуру оздоровчих пансіонатів та курортів, на жаль на сьогодні з 2014 року, це окупована територія.

Так, наприклад, сухий субтропічний приморський клімат Південного берега Криму за більшістю параметрів відповідає кліматичним характеристикам півдня Франції і Хорватії, північного заходу і північного сходу Італії, півночі Тунісу [41].

Одеська та Херсонська область – зона степів, рівнини з висотою над рівнем моря 150-250 м. з добре розвинутими ярами, річковими долинами і теплими сонячними днями, значна кількість годин сонячного сяйва сягає (2200 на рік) і переважання антициклонального режиму погод забезпечують можливість цілодобового проведення кліматолікування в найоптимальніших умовах. За біологічною активністю сонячної радіації степ належить до зони з малим періодом УФ-недостатності і сильною біологічною активністю сонячної радіації в теплий період року. Річна кількість опадів невелика (400 мм.). Зима малосніжна, помірна холодна з невеликими морозами, з частими потужними вітрами [84].

Весною (березень-квітень) практично заморозків вже не має. Літо сонячне, тепле сухе, Літній період починається з травня, а закінчується в середині вересня.

Переважно останніми роками літо спекотне, липень-серпень супроводжуються температурами вище $+35^{\circ}\text{C}$, з відотною вологістю 10-25%. Опади складають річний максимум, дощі йдуть рідко, переважно у вигляді грозових, що дає змогу мало зволожити ґрунт. При літній температурі вище $+35^{\circ}\text{C}$, є висока ймовірність перегріву організму. Сприятливі умови для аеротерапії та геліотерапії в ранкові години. Взагалі степовий клімат, особливо влітку, сприяє проведенню кліматолікування. Який позитивно впливає загальному оздоровленню організму, дихальної, нервової системи та серцево-судинної системи. Особливе значення для проведення кліматолікування є зона степів в поєднанні з південним морським узбережжям з м'яким помірним морським кліматом та солоним повітрям. В поєднанні степового і морського клімату особливо дієвою, є процедура проведення таласотерапії. Для розвитку санаторно-курортної зони є важливим фактор наявності сонячних днів [84].

Осінь в даній зоні близька до літа. Лише в кінці листопада починається період дощів з пониженням температури до 0°C [84].

Полісся: північна частина України, де поширені ліси та болотисті місцевості. Поліський регіон корисний для лікування нервових розладів та захворювань серцево-судинної системи завдяки помірно-континентальному клімату із вологими лісами Поліського регіону [84].

Закарпаття: Закарпатська область активно розвиває як туристичний та оздоровчий туризм завдяки інвестиціям у термальні курорти та розширення спектру послуг для відпочиваючих. Окрім оздоровчих та лікувальних процедур відпочиваючі можуть насолодитися мальовничими краєвидами Карпат та отримати кліматотерапію чистим гірським повітрям, що додає позитивного впливу на здоров'я та самопочуття [70; 84].

Соляні шахти, такі як у Солотвино (Закарпатська область), Соледар (на даний час окупована територія) використовуються для спелеотерапії або галотерапії – лікування дихальних захворювань (бронхіту, астми, ХОЗЛ, алергії), за допомогою інгаляцій соляним аерозолем. Дана процедура полягає в перебуванні в соляних шахтах, завдяки мікроклімату в цих підземних приміщеннях, де повітря насичене частинками солі, які позитивно впливають на здоров'я, а особливо дихальну систему [69; 70].

Морська вода (таласотерапія):

Морська вода - води земної поверхні, що зосереджені в морях. Характеризуються стабільністю співвідношення концентрацій основних іонів незалежно від їх абсолютних концентрацій основних іонів незалежно від їх абсолютних концентрацій, загальною мінералізацією від 6 до 18г/дм куб., постійним сольовим складом, у якому 80% припадає на хлорид натрію, 20% - на солі кальцію, магнію, калію, броду тощо) Морська вода є одним із найважливіших природно-лікувальних ресурсів, що широко використовується в

медицині під назвою **таласотерапія** (від грец. «*Thalassa*» -море і «*therapies*» - лікування) [55].

Таласотерапія полягає у використанні морської води, клімату, водоростей, морської гязі та інших морських продуктів для оздоровлення та лікування.

Значення морської води для лікування. Морська вода багата на мінерали та мікроелементи, такі як натрій, магній, йод, кальцій, калій, та інші, що мають позитивний вплив на організм. Вона стимулює обмін речовин, покращує циркуляцію крові та допомагає організму відновлюватися. Завдяки вмісту йоду та інших корисних компонентів морська вода сприяє загоєнню ран, зменшенню запалення та очищенню шкіри, а саме має антисептичний та протизапальний ефект [67].

Контакт з морською водою допомагає знижувати стрес, нормалізувати сон, зменшувати симптоми тривожних станів та депресій. Регулярні морські купання зміцнюють імунну систему, збільшують витривалість до інфекцій та поліпшують загальний стан організму. Вдихання морського повітря насиченого йодом та іншими мікроелементами сприяє очищенню дихальних шляхів і полегшенню симптомів захворювань дихальної системи (бронхітів, астми) [41;67].

2.3.Морське узбережжя – рекреаційний ресурс, який якнайменше вивчений. Опис морського узбережжя як природний лікувальний ресурс повинен відображати його бальнеологічну цінність в складі даної природно-курортної території. Основним об'єктом рекреації є пляж – помірна нахилена до моря смуга берегових відкладень. Важливою характеристикою морського узбережжя є морфометричні параметри пляжів: походження, склад пляжних відкладень, тип, розмір. Кліматичні особливості морського узбережжя, можливості широкого використання морських купань, повітряних і сонячних ванн дозволили визначати наступні напрямки кліматотерапевтичних процедур: аеротерапія, геліотерапія, таласотерапія [31].

Одеський курорт – відомий своїми лікувальними властивостями Чорного моря, зокрема багатством йоду та інших мінералів. прибережна зона Одеського курорту – це суцільна смуга пляжів, де створені умови для відпочинку і оздоровлення морем [31].

Одеський регіон завдяки наявності сприятливих природно-кліматичних умов, курортно-рекреаційних ресурсів займає одне з провідних місць в державі в напрямку санаторно-курортного лікування та відпочинку, що є важливою складовою системи охорони здоров'я. Море, мінеральні води, пелоїди (лікувальні гязі) та ропа водойм лиманів: Куяльницький, Хаджибейський та Сухий лиман, сприяли розвитку великих курортів, інфраструктура яких переважно розташована на узбережжі моря та лиманів. Лікувальний профіль Одеського регіону – клімато-бальнеогрязьовий [33; 41].

Ось деякі популярні курорти Європи, відомі своєю таласотерапією.

Франція м.Бретань, Курорти Сен-Мало, Дінар і Киберон пропонують широкий вибір центрів таласотерапії. Франція вважається піонером цієї методики;

У м.Канни таласотерапевтичні центри на Лазурному березі поєднують лікування з розкішним відпочинком;

Італія, курорти Тоскани, наприклад, Монте-Катіні-Терме, використовують таласотерапію в поєднанні з термальними водами;

Іспанія, оздоровчі центри на Коста-Брава, Канарських островах і в Барселоні.

Греція, острови Крит, Родос, Корфу є центрами таласотерапії, які поєднують природні морські ресурси з середземноморським кліматом.

Туреччина, узбережжя Егейського та Середземного морів, зокрема курорти Бодрум і Анталія.

Місто Туніс у Північній Африці є одним із лідерів таласотерапії у світі. Курорти Хаммамет, Сусс і Монастір пропонують якісні програми за доступними цінами.

Марокко, курорти Агадір та Ес-Сувейра поєднують таласотерапію із традиційними методами догляду.

Ізраїль, курорти Мертвого моря пропонують процедури, що поєднують цілющі властивості солоної води та грязей.

ОАЕ, Дубаї та Абу-Дабі працюють розкішні спа-центри з елементами таласотерапії.

Україна, Одеса та чорноморське узбережжя мають менше спеціалізованих центрів таласотерапії, але санаторії на узбережжі пропонують процедури з морською водою та лікувальними грязями (пелоїдами).

Скадовськ, Херсонська область. Цей регіон використовує лікувальні грязі та ропу з місцевих лиманів.

АР Крим, кримські курорти Алушта, Ялта, Судак (Україна до 2014 року, тимчасово-окупована територія) використовують таласотерапію, яка має давні традиції завдяки теплому морському клімату та чистій воді Чорного моря.

Загалом таласотерапія є потужним інструментом для лікування різних захворювань, зміцнення організму і зняття стресу, що робить її популярною на багатьох курортах світу.

У відповідності до статті 6 Закону України «Про курорти» [17] до природних лікувальних ресурсів також віднесено природні об'єкти і комплекси зі сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

Вивчення кліматичних умов курортних територій дозволяє оцінити їх кліматично-рекреаційний потенціал, що є одним із резервів оздоровлення населення.

Рекреація, це вид діяльності, з чітко вираженим природно-ресурсним потенціалом. Природні ресурси є провідним, ключовим фактором, який має

визначальне використання природних територій в рекреаційних цілях. Організація видів і форм рекреації залежить від природних ресурсів, які містяться на цій території.

До таких територій законодавчо віднесено території та об'єкти природно-заповідного фонду України (ПЗФ України), які мають на своїх природно-заповідних територіях вищенаведені природні об'єкти та комплекси.

Рекреаційна діяльність у межах територій та об'єктів ПЗФ України може здійснюватися за такими основними видами:

оздоровлення – використання рекреантами природних лікувальних ресурсів ПЗФ, та з метою відновлення розумових, духовних і фізичних сил людини у відповідності до вимог «Положення про рекреаційну діяльність в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» , затверджено Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 26 липня 2022 року № 256, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12 вересня 2022 р. за №1043/38379 [63].

Національний природний парк (НПП) — це природоохоронна територія, створена з метою збереження унікальних природних комплексів, біорізноманіття та ландшафтів, а також для забезпечення умов для відпочинку, екологічної освіти та наукових досліджень. На відміну від заповідників, де людська діяльність суворо обмежена, у національних парках дозволяється регульована рекреаційна та господарська діяльність [68].

В Україні національні природні парки є частиною природно-заповідного фонду країни. Станом на 2024 рік, в Україні налічується 53 національних природних парки, які охоплюють різноманітні екосистеми: від Карпатських гір до степів та прибережних зон. Загальна площа під захистом національних парків становить близько 1 111 600 га, що складає приблизно 1,84% території держави [72; 77]. Об'єкти природно-заповідного фонду наведені в табл. 4.

Таблиця 4 - Об'єкти природно-заповідного фонду

Об'єкти природно-заповідного фонду (од.)	2012	2015	2018	2019	2020	Відносне відхилення, % 2020/2012
1	2	3	4	5	6	7
Всього	8028	8184	8396	8512	8633	7,54
Природні заповідники	19	19	19	19	19	0,00
Біосферні заповідники	4	4	5	5	5	25,00
Національні природні парки	47	49	49	52	53	12,77
Заказники	3042	3131	3258	3354	3398	11,70
загальнодержавного значення	309	310	320	326	328	6,15
місцевого значення	2733	2821	2938	3028	3070	12,33

загальнодержавного значення	132	134	136	136	136	3,03
місцевого значення	3256	3288	3356	3377	3444	5,77
Ботанічні сади	28	28	28	28	28	0,00
загальнодержавного значення	18	18	18	18	18	0,00
місцевого значення	10	10	10	10	10	0,00
Зоологічні парки	13	13	13	13	13	0,00
загальнодержавного значення	7	7	7	7	7	0,00
місцевого значення	6	6	6	6	6	0,00
Дендрологічні парки	54	57	58	61	62	14,81
загальнодержавного значення	19	19	20	20	20	5,26
місцевого значення	35	38	38	41	42	20,00
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	556	569	576	581	588	5,76
загальнодержавного значення	89	89	89	89	90	1,12
місцевого значення	467	480	487	492	498	6,64
Регіональні ландшафтні парки	69	81	83	83	85	23,19
Заповідні урочища	808	811	815	803	802	0,74

Джерело: [80-81].

Динаміка об'єктів природно-заповідного фонду свідчить про позитивну тенденцію розширення природно-заповідного фонду України, що є важливим кроком для забезпечення охорони природних ресурсів, їх сталого використання та збереження унікальних екосистем. Поступове збільшення кількості об'єктів, таких як національні природні парки, заказники та регіональні ландшафтні парки, вказує на активну природоохоронну діяльність, спрямовану на створення нових територій із охоронним статусом. Крім того, зростання чисельності пам'яток природи та дендрологічних парків демонструє посилену увагу до збереження історичних, культурних та природних цінностей. Розширення мережі природно-заповідного фонду сприяє розвитку рекреаційного туризму, особливо на територіях із високим потенціалом для екологічного оздоровлення населення.

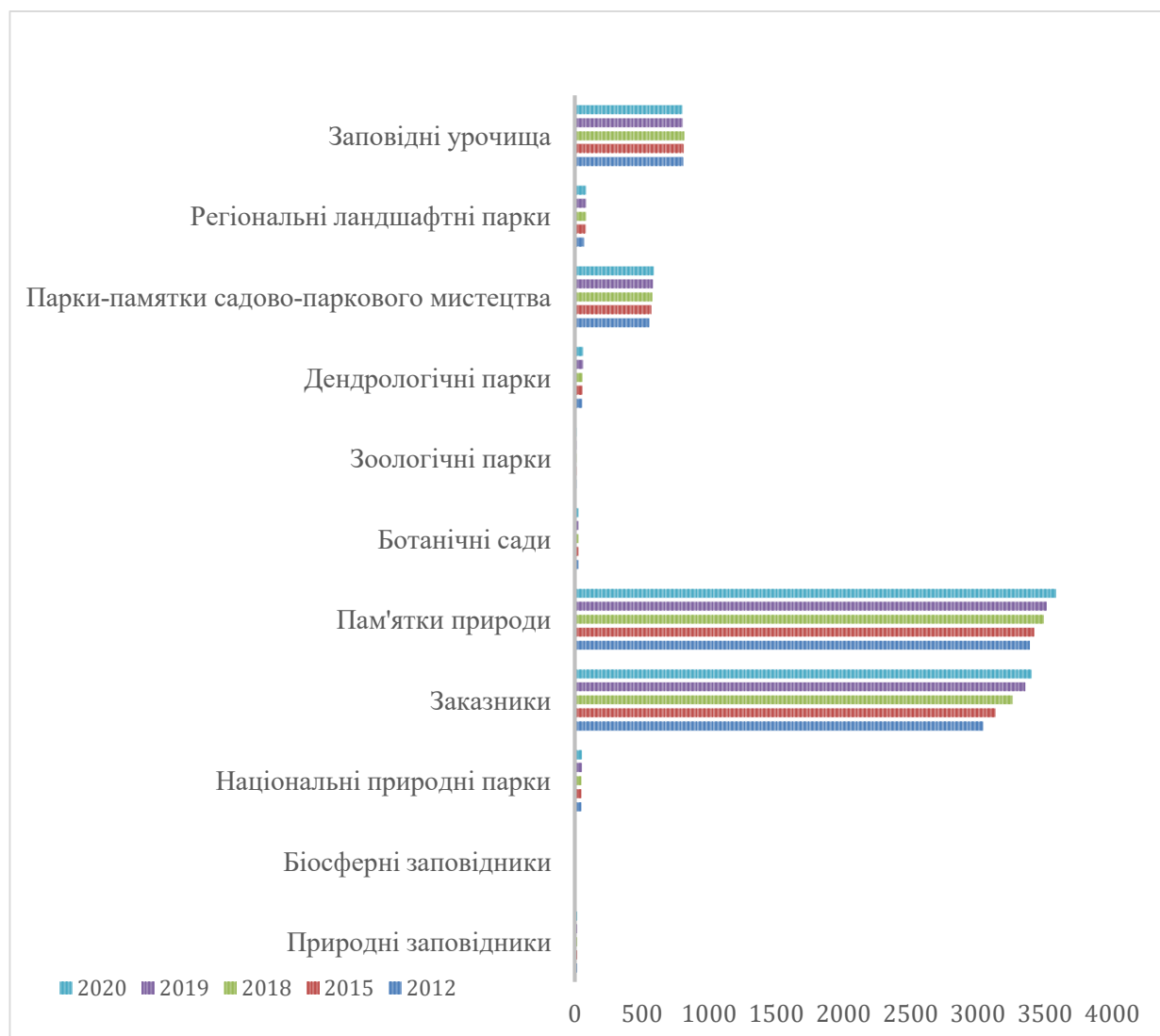

Рисунок 9 - Динаміка об'єктів природно-заповідного фонду протягом 2012-2020 років

Таблиця 5 – Показники відвідувань національних природних парків України протягом 2015-2020 років

Назва національного природного парку	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Відносне відхилення, % 2020/2012
1	2	3	4	5	6	7	8
Біле озеро Святослава	8497	16 628	24612	26822	25473	32816	286,21
Галицький	10800	12237	16701	23942	28588	14531	34,55

Продовження табл. 5

Гомільшанські ліси	9304	9262	7501	7560	7743	8557	-8,03
Гуцульщина	16688	21399	23028	21876	23346	3529	-78,85
Деснянсько-Старогутський	362	362	576	436	391	293	-19,06
Дністровський каньйон	3650	3812	4122	4350	4686	2100	-42,47
Кременецькі гори	2560	2950	3524	4987	2668	1100	-57,03

Мале Полісся	13	19	14	245	309	97	646,15
Олешківські піски	172	266	1264	2736	4932	11866	6798,84
Північне Поділля	647	815	957	913	790	93	-85,63
Подільські Товтри	13592	13445	7935	13641	14032	17513	28,85
Прип'ять-Стохід	2956	950	1966	2135	2289	497	-83,19
Слобожанський	2743	4497	7287	4047	4014	1479	-46,08
Цуманська пуща	—	246	307	315	806	60	-75,61
Черемоський	150	320	225	230	235	50	-66,67
Дермансько-Острозький	212	1216	2642	2801	8360	134	-36,79
Карпатський	87042	81099	69222	79840	93184	65404	-24,86
Мезинський	2286	2076	3693	3139	2840	2916	27,56
Назва національного природного парку	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Відносне відхилення, % 2020/2012
Біле озеро Святослава	8497	16 628	24612	26822	25473	32816	286,21
Галицький	10800	12237	16701	23942	28588	14531	34,55
Гомільшанські ліси	9304	9262	7501	7560	7743	8557	-8,03
Гуцульщина	16688	21399	23028	21876	23346	3529	-78,85
Деснянсько-Старогутський	362	362	576	436	391	293	-19,06
Дністровський каньйон	3650	3812	4122	4350	4686	2100	-42,47
Кременецькі гори	2560	2950	3524	4987	2668	1100	-57,03
Мале Полісся	13	19	14	245	309	97	646,15
Олешківські піски	172	266	1264	2736	4932	11866	6798,84
Північне Поділля	647	815	957	913	790	93	-85,63
Подільські Товтри	13592	13445	7935	13641	14032	17513	28,85
Прип'ять-Стохід	2956	950	1966	2135	2289	497	-83,19
Слобожанський	2743	4497	7287	4047	4014	1479	-46,08
Цуманська пуща	—	246	307	315	806	60	-75,61
Черемоський	150	320	225	230	235	50	-66,67
Дермансько-Острозький	212	1216	2642	2801	8360	134	-36,79
Карпатський	87042	81099	69222	79840	93184	65404	-24,86
Мезинський	2286	2076	3693	3139	2840	2916	27,56

Джерело: [80; 81]

Аналіз динаміки відвідувань національних природних парків України протягом 2015–2020 років свідчить про суттєві коливання в кількості туристів залежно від регіону та популярності конкретних об'єктів. Найбільше зростання відвідувань зафіксовано у парках «Олешківські піски» (+6798,84%) та «Мале Полісся» (+646,15%), що може бути зумовлено активним розвитком туристичної інфраструктури або підвищенням інтересу до унікальних природних ландшафтів цих територій. Також значне зростання відвідувань відмічено у парках «Біле озеро Святослава» (+286,21%) та «Подільські Товтри» (+28,85%). Однак низка парків зазнала суттєвого скорочення відвідувань. Найбільш критичне падіння

спостерігається у парках «Гуцульщина» (-78,85%), «Прип'ять-Стохід» (-83,19%), «Північне Поділля» (-85,63%) та «Цуманська пуша» (-75,61%). Зниження кількості відвідувань може бути пов'язано з недостатнім фінансуванням, обмеженням доступу до територій, впливом економічних чи соціальних факторів, а також зміною туристичних уподобань.

Загалом можна побачити позитивну динаміку розвитку окремих національних природних парків, так і значні виклики, які потребують уваги.

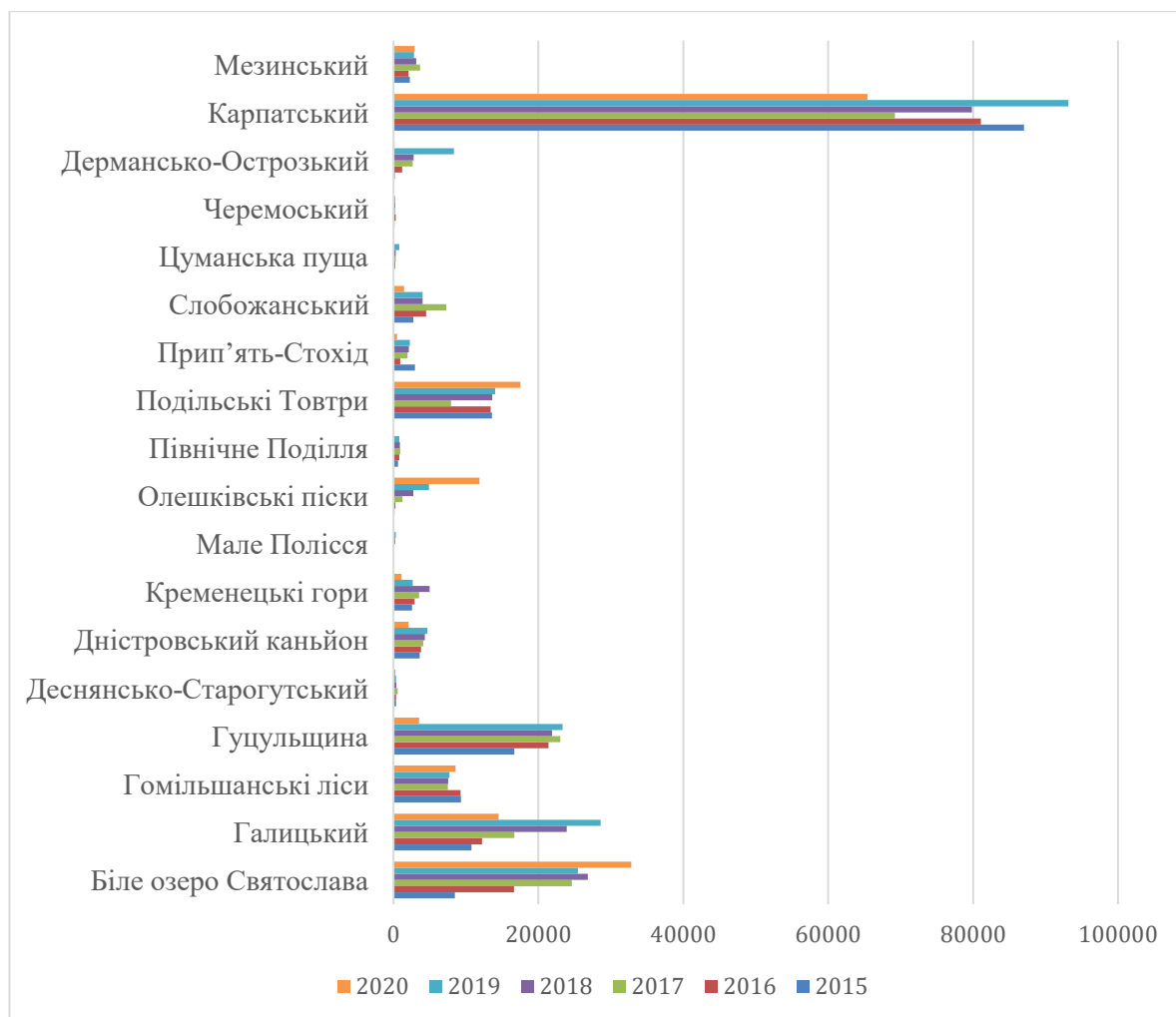

Рисунок 10 – Динаміка відвідувань національних природних парків України протягом 2015-2020 років

Національні природні парки України відіграють важливу роль у збереженні природної спадщини, розвитку екотуризму та підвищенні екологічної свідомості населення.

Національні природні парки належать до II категорії природоохоронної території, це досить могутні за площею території, де збереглися мальовничі ландшафти з багатою флорою і фауною у практично рукотворному, первозданному, природничому стані. Управління даними територіями відбувається з метою екологічної цілісності охорони однієї або декілька екосистем для сучасних та майбутніх поколінь. Завдяки природооохоронному

складу національних парків завдяки кліматично-ресусним факторам широко застосовується ландшафтотерапія, кліматотерапія, геліотерапія, аеротерапія, спелеотерапія [68].

Рисунок 11 - Природно-кліматичні фактори використання ПЛР
Джерело: [84].

В 2013 році науковцями ДУ «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України» році було розроблено методичні рекомендації з організації функціонування центрів санаторного лікування на територіях ПЗФ загальнодержавного значення, в яких обґрунтовано перелік показників стану територій ПЗФ для організації санаторного лікування й визначення перспективної спеціалізації та розроблено проект Положення про Центр санаторного лікування на території національних природних парків на прикладі НПП «Вижницький» [74].

Підводячи підсумок територіального розміщення природно-лікувальних ресурсів, найвища концентрація рекреаційних ресурсів склалася в південних областях України – на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, а також в Автономній Республіці Крим. Унікальні рекреаційні ресурси зосереджені в Карпатах. Значні запаси мінеральних вод розміщені у Львівській (Трускавець, Моршин, Східниця,

Великий Любень, Немирів), Полтавській (Миргород), Вінницькій (Хмільник) областях. В Україні є великі запаси лікувальних грязей в Івано-Франківській, Одеській областях та в Автономній Республіці Крим [74].

Лікувальні грязі, озокерит та бішофіт. Приморські мулові сульфідні грязі є характерними для приморських регіонів (АР Крим, Одеська, Херсонська області). Торф'яні грязі широко розповсюджені у Полтавській, Рівненській, Львівській та інших областях. Унікальним ресурсом є озокерит, який видобувається у Львівській області, а також бішофіт Полтавського регіону [74].

Кліматичні умови. Найбільше регіонів характеризуються рівнинним лісостеповим кліматом, який сприятливий для оздоровлення. Гірський лісовий клімат Закарпаття та Івано-Франківської області створює умови для лікування захворювань дихальної системи. Приморський клімат південних регіонів, зокрема Криму, Одеської та Херсонської областей, має особливе значення для кліматотерапії [74].

Таким чином, географічна різноманітність та унікальність природних лікувальних ресурсів України створюють передумови для їх ефективного використання в оздоровчій та рекреаційній діяльності.

Наявність в Україні великої кількості джерел мінеральної води, лікувальних грязей (пелоїдів), ропи лиманів (озер), озокериту, бішофіту наявність морського узбережжя, природно-заповідного фонду з великою кількістю національних природних парків, створює всі умови для оголошення вищезазначених рекреаційно-оздоровчих зон кліматичними та бальнеологічними курортами державного та місцевого значення.

Завдяки цим природним ресурсам Україна має значний потенціал для розвитку медичного та оздоровчого туризму. Щороку дедалі більше туристів обирають нашу країну як місце для відновлення здоров'я та відпочинку. Особливий інтерес викликають бальнеологічні курорти.

Таблиця 6 - Відсоткове співвідношення туристів, які подорожували з метою лікування (2017–2020 рр.)

	2017	2018	2019	2020
Кількість туристів	2,27	1,55	1,05	0,75
виїзних (іноземних) туристів	7,80	5,32	2,86	1,97
виїзних туристів	0,48	0,41	0,37	0,04
внутрішніх туристів	10,75	11,38	7,94	7,32

Джерело: [80-81].

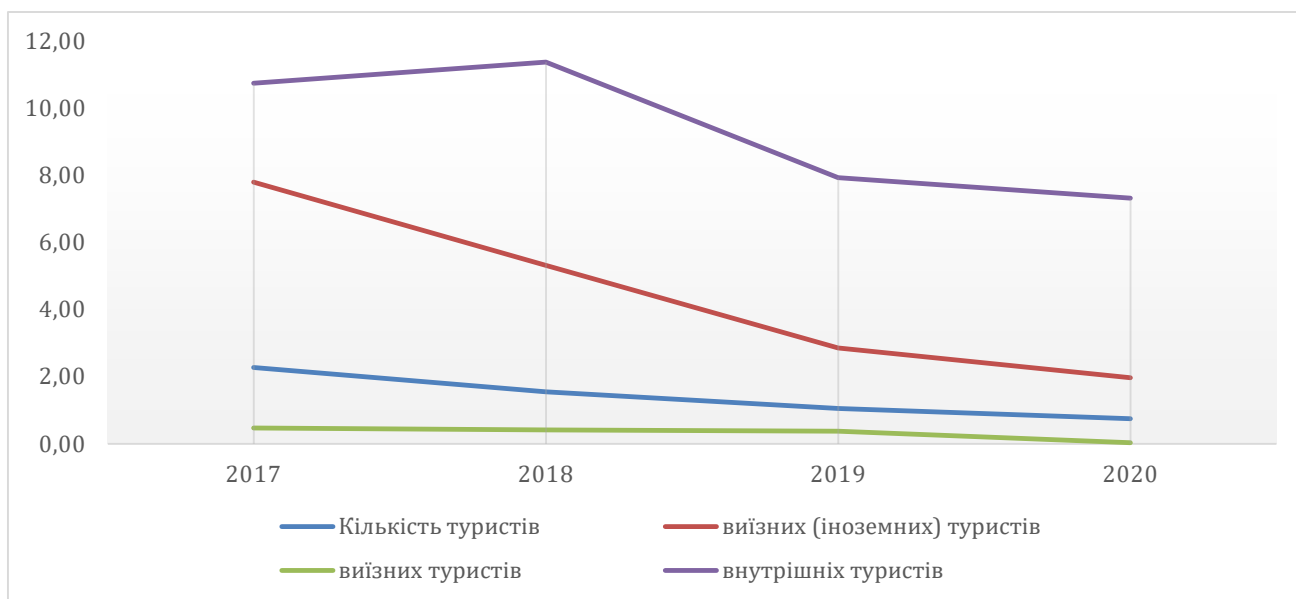

Рисунок 12 - Динаміка кількості туристів в Україні з метою лікування (2017–2020 рр.)

Динаміка кількості туристів в Україні з метою лікування у період 2017–2020 років відображає певне зниження загальної кількості туристів, які подорожували з метою лікування, що може бути наслідком зменшення туристичної активності через різні зовнішні фактори. Основною причиною такого зменшення є погіршення економічної ситуації, що вплинуло як на внутрішній, так і на зовнішній туристичний потік. Особливо це помітно в категорії іноземних туристів, кількість яких скоротилася на 5,83% протягом аналізованого періоду.

Аналізуючи внутрішній туризм, можна відзначити, що кількість внутрішніх туристів, які подорожували з метою лікування, також суттєво скоротилася – з 42 281 у 2017 році до 13 729 у 2020 році. Зниження відбулось на 3,43%.

Загалом представлені дані демонструють кризову ситуацію у сфері лікувального туризму в Україні, особливо під впливом глобальних викликів 2020 року. Для відновлення та розвитку цієї галузі необхідно врахувати потреби туристів, покращити умови для медичного туризму, а також активно популяризувати природні лікувальні ресурси України на міжнародному ринку.

Природні лікувальні ресурси України є ключовим чинником розвитку рекреаційно-курортного комплексу, що спрямований на створення умов для якісного відпочинку, оздоровлення, лікування та екскурсійного обслуговування як українців, так і гостей з-за кордону. Ефективне використання цих ресурсів у поєднанні із соціокультурним та економічним потенціалом держави сприяє формуванню сучасних конкурентоспроможних санаторно-курортних, оздоровчих послуг і туристичних продуктів.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

Основними видами природних лікувальних ресурсів України у відповідності до ст.6 Закону України «Про курорти» [17] є мінеральні води, лікувальні грязі (пелоїди), озокерит, термальні води, кліматичні умови та природні об'єкти і комплекси зі сприятливими кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань.

В ході написання цієї роботи досліджена теоретична, історична та законодавча цінність природних лікувальних ресурсів України.

Дана кваліфікаційна робота має значну наукову цінність, оскільки:

- Систематизує знання про природні лікувальні ресурси України.
- Поглиблює розуміння історичного контексту розвитку застосування природних лікувальних ресурсів.
- Пропонує удосконалення нормативно-правової бази використання природних ресурсів.
- Надає рекомендації щодо раціонального використання, збереження та охорони природних лікувальних ресурсів.

В ході виконання кваліфікаційної роботи було досягнуто мети дослідження, встановлено що Україна володіє унікальними природними лікувальними ресурсами, які є важливою складовою її економічного, соціального та екологічного потенціалу, а також:

1. Охарактеризовано природні лікувальні ресурси України, як об'єкти природного походження. Визначено їх класифікацію за фізичним станом, хімічним складом та походженням. Розглянуто вплив геологічних, біологічних та кліматичних процесів на утворення природних лікувальних ресурсів.

2. Проаналізовано першу та другу групу природних лікувальних ресурсів Державного кадастру природних лікувальних ресурсів (ст.37 Закону України «Про курорти») [17] та Державний кадастр природних територій курортів України (ст.36 Закону України «Про курорти») [17]. Проаналізовано сучасний стан природних лікувальних ресурсів України, їх вплив на розвиток рекреаційно-оздоровчої сфери, а також перспективи розвитку, раціонального використання і збереження.

3. Проаналізовано історичний та науковий підхід до освоєння природних лікувальних ресурсів. Які за своїми ознаками мають лікувальне застосування у практичному незмінному стані, переважно у курортних (позакурортних) умовах.

4. Встановлено факт, що природні лікувальні ресурси здавна відіграють важливу роль у розвитку оздоровлення та рекреації. Їх використання почалося ще з давніх часів, коли люди інтуїтивно відкривали цілющі властивості мінеральних вод, грязей, термальних джерел та інших природних ресурсів. З розвитком цивілізації ці ресурси набули особливого значення, що стали основою

для збереження здоров'я людини, стали частиною спеціалізованих курортів та місць відпочинку.

Попри значний потенціал, сучасний стан курортної та рекреаційної сфери, курортних об'єктів потребують модернізації та інвестицій. Спостерігається недостатній рівень маркетингової діяльності, що ускладнює вихід на міжнародні ринки рекреаційних послуг. Крім того, відсутність належної інфраструктури та слабкий розвиток приватно-державного партнерства стримують розвиток даного напрямку.

5. Досліджено формування курортної галузі яка має тривалу історію, що базується на багаторічному досвіді використання природних лікувальних ресурсів. Перші знання, перші дослідження, перші наукові підходи до появи нової галузі медицини, загального оздоровлення, рекреації та туризму. Дослідження ефективності використання мінеральних вод, лікувальних грязей (пелоїдів), морської води, клімату та природних об'єктів для лікування широкого спектра захворювань та оздоровлення загального стану організму. Вивчення історії застосування природних лікувальних ресурсів України дозволяє зробити кілька важливих висновків, По-перше природні лікувальні ресурси, такі як мінеральні води, лікувальні грязі, бішофіт, соляні печери та термальні джерела, мають багатовікову історію використання, що підтверджує їхню ефективність у лікуванні різних захворювань. По-друге досвід попередніх поколінь свідчить про важливість раціонального освоєння та збереження цих ресурсів для сталого розвитку регіонів. Аналіз сучасного стану використання лікувальних ресурсів виявляє наявність значного потенціалу для подальшого розвитку рекреаційної інфраструктури, особливо в умовах зростаючої популярності екологічного та медичного туризму. При цьому перспективи розвитку полягають у впровадженні сучасних технологій, які б дозволяли збільшити ефективність лікувальних процедур, мінімізуючи негативний вплив довкілля. Історичний досвід, у поєднанні з інноваційними підходами, створює основу для збереження та популяризації природних лікувальних ресурсів України як в національному, так і міжнародному масштабах.

6. Обґрунтовано, що здоров'я людини є однією з найвищих цінностей суспільства, а природні лікувальні ресурси сприяють збереженню цієї цінності. Вони допомагають у лікуванні хронічних захворювань, відновленні після травм та операцій, зміцненні імунітету та покращенні загального фізичного і психічного стану. Наприклад, такі курорти, як Трускавець, Миргород, Східниця, Хмільник, Моршин відомі своїми унікальними мінеральними водами, що допомагають лікувати захворювання травної системи, нирок та обміну речовин. Сапропелеві грязі Куяльницького лиману та узбережжя Чорного моря використовуються для лікування захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи та дерматологічних проблем.

7. Обґрунтовано, що природні лікувальні ресурси є не лише засобом підтримання здоров'я населення, а й стратегічним економічним активом.

Природні лікувальні властивості створюють основу для розвитку курортного та медичного туризму, що сприяє залученню інвестицій, створенню

нових робочих місць та зростанню добробуту регіонів. Динаміка кількості туристів в Україні з метою лікування у період 2017–2020 років відображає певне зниження загальної кількості туристів, які подорожували з метою лікування, що може бути наслідком зменшення туристичної активності через різні зовнішні фактори. Основною причиною такого зменшення є погіршення економічної ситуації, що вплинуло як на внутрішній, так і на зовнішній туристичний потік. Особливо це помітно в категорії іноземних туристів, кількість яких скоротилася на 5,83% протягом аналізованого періоду.

Аналізуючи внутрішній туризм, можна відзначити, що кількість внутрішніх туристів, які подорожували з метою лікування, також суттєво скоротилася – з 42 281 у 2017 році до 13 729 у 2020 році. Зниження відбулось на 3,43%.

Загалом представлені дані демонструють кризову ситуацію у сфері лікувального туризму в Україні, особливо під впливом глобальних викликів 2020-2024 років. Для відновлення та розвитку цієї галузі необхідно врахувати потреби туристів, покращити умови для медичного туризму, а також активно популяризувати природні лікувальні ресурси України на міжнародному ринку.

Перспективи розвитку галузі включають модернізацію санаторно-курортних закладів, розширення медичного туризму, використання інноваційних підходів у реабілітації, а також розробку стратегій сталого використання ресурсів. Інтеграція України в європейську систему оздоровлення може сприяти залученню іноземних пацієнтів і партнерів. Успішна реалізація цих напрямків може зробити природно-лікувальні ресурси одним із ключових чинників економічного зростання країни та джерелом оздоровлення не лише для українців, а й для гостей з усього світу.

8. Досліджено бальнеологічний ресурс мінеральних вод України по регіонам, що дозволяє оцінити їхню різноманітність, поширення та лікувальні властивості. Це дає змогу розробляти регіональні програми розвитку курортів, враховуючи специфіку мінеральних вод у кожному регіоні. Ефективно планувати інфраструктуру і спеціалізацію курортів. Як бачимо з роботи Західна Україна відома сульфатними, хлоридними та вуглекислими водами, які ефективно використовуються для лікування органів травлення, опорно-рухової системи та нервової системи. Розвиток бальнеологічних курортів може привабити як внутрішніх, так і іноземних туристів, підвищуючи рівень зайнятості населення та сприяючи економічному зростанню регіонів, тим самим збільшується туристичний потенціал країни. Вивчення бальнеологічного ресурсу регіону сприяє здоров'ю населення. Розширення доступу до природних лікувальних ресурсів покращує якість життя, дозволяючи лікувати широкий спектр захворювань природним шляхом. Результати дослідження підкреслюють унікальність та багатство природних ресурсів України. Однак, для їх повноцінного використання потрібні систематичні інвестиції в освоєння, раціональне використання, збереження екологічного балансу, а також популяризація національних бальнеологічних курортів на міжнародній арені. Це може стати важливим кроком у розвиток медичного та оздоровчого туризму.

Розподіл найбільших родовищ мінеральних вод України за типами надає наступні показники: в Україні найбільше родовищ мінеральних вод належить до бальнеологічного типу, що становить 39,47% від загальної кількості, що свідчить про високий потенціал країни для розвитку бальнеологічного туризму, який може включати санаторно-курортне лікування та оздоровлення.

Кількість родовищ лікувально-питної води складає 23,68% від загального числа. Цей тип вод є важливим ресурсом для медичних і рекреаційних програм, орієнтованих на внутрішні та зовнішні ринки.

Поєднані родовища (лікувально-питні/бальнеологічні) складають значну частину (36,84%), що демонструє універсальність використання цих вод для різних потреб, включаючи оздоровлення, лікування та профілактику захворювань. Найбільша концентрація родовищ мінеральних вод в Україні знаходиться у Закарпатській області, де розташовано 10 родовищ, що становить 28,57% від загальної кількості. Це свідчить про значний потенціал регіону для розвитку курортно-санаторної діяльності та використання природних ресурсів для оздоровлення.

На другому місці за кількістю родовищ знаходяться Львівська та Одеська області (по 5 родовищ кожна), що становить по 14,29%. Ці регіони також мають значні можливості для розвитку лікувального туризму.

Інші області, включаючи Донецьку (8,57%), Запорізьку, Київську, Миколаївську та Хмельницьку (по 5,71%), мають меншу кількість родовищ, але вони також можуть бути важливими для регіонального розвитку туристичної інфраструктури.

Розподіл родовищ демонструє нерівномірність їхнього поширення по території України, що може бути враховано під час розробки стратегій для розвитку регіонального туризму.

За якісними і кількісними характеристиками природні лікувальні ресурси у вигляді мінеральних вод України не уступають славнозвісним мінеральним водам Європи. Наприклад: Миргородська мінеральна хлоридно-натрієва вода за складом близька до вод всесвітнього відомого німецького курорту Ахен. Вуглекислі гідрокарбонатні води Закарпаття «Поляна Квасова», «Шаянська» за фізико-хімічними властивостями не поступаються кавказьким мінеральним водам «Боржомі», «Єсентуки-17», «Нарзан». Миш'яковиста мінеральна вода закарпатського курорту Кваси відповідає джерелам Баден-Бадена. Наявність в мінеральній воді «Березовська» іонів заліза, калію, магнію дозволяє образно називати харківський курорт «Березовські мінеральні води» українським Железноводськом. А відома «Нафтуся» й зовсім не має світових аналогів, у зв'язку з чим відомий фахівець в галузі курортології і фізіотерапії професор Г.М. Пономаренко обґрунтовано включив Трускавець до списку ста найкращих курортів світу [41].

9. Дослідження внутрішнього ринку випуску фасованої мінеральної води в Україні, дозволило виявити ключові тенденції та перспективи розвитку цієї галузі: Встановлено попит на якість та натуральність. Споживачі дедалі більше віддають перевагу натуральній, екологічно чистій мінеральній воді з

підтвердженими лікувальними властивостями. Це стимулює виробників інвестувати в сертифікацію, модернізацію виробництва та сприяти підвищенню контролю якості продукції. Зростання попиту на фасовану воду з різноманітними добавками наприклад, води магнію, кальцію чи інших мікроелементів, що мають корисні властивості для організму. Все більше уваги приділяється екологічності упаковки – використанню біорозкладних або перероблених матеріалів. Це відповідає глобальним трендам сталого розвитку. Встановлена конкуренція з імпортною продукцією, 98,2% складає випуск українських виробників, 1,8% складає імпорт мінеральної води. Українські бренди мають великий потенціал завдяки природним ресурсам країни, однак їм необхідно працювати над якістю, маркетингом і дистрибуцією для зміцнення своїх позицій на внутрішньому ринку. Україна має регіональну специфіку у виробництві мінеральної води, що може стати конкурентною перевагою. Як ми бачимо з досліджень в роботі такі бренди як Моршинська, Миргородська, Миргородська лагідна, Трускавецька, води із Прикарпаття, Закарпаття можуть успішно просувати свою продукцію як унікальну.

Шляхи розвитку випуску фасованих мінеральних вод:

1. Інвестиції в модернізацію виробничих потужностей та логістики.
2. Ефективний маркетинг для підвищення розпізнавання українських брендів, зокрема через цифрові канали.
3. Експортний потенціал шляхом розширення ринків збуту за межами Європи та Азії, з акцентом на натуральність і якість.
4. Розвиток державної підтримки шляхом зниження податків чи створення програм для виробників мінеральної води з підтвердженими унікальними можливостями.

Розвиток ринку фасованої мінеральної води в Україні має значний потенціал як для задоволення потреб внутрішнього споживача, так і для зміцнення позицій на міжнародній арені. Реалізація ефективних стратегій розвитку забезпечить економічну вигоду, сприятиме підвищенню рівня зайнятості в регіонах та збереженню унікальних природних ресурсів.

З 2013[4] року спостерігається суттєве зростання обсягів виробництва мінеральної води в Україні. У 2018 році цей показник досяг 128,4 млн доларів, що на 117,9% перевищує обсяги попереднього року. В 2019 році цей показник склав 140 млн доларів, у 2020 році — 150 млн доларів, у 2021 році — 160 млн доларів, у 2022 році — 170 млн доларів, а в 2023 році обсяг ринку досяг вже 180 млн доларів. За прогнозами, у 2024 році ринок може перевищити 190 млн доларів.

9. Проведено аналіз нормативно-правового забезпечення використання природних лікувальних ресурсів України, що дозволило виявити правові, економічні та екологічні засади використання, збереження та охорони. Визначено важелі державного управління, спрямовані на забезпечення раціонального використання природних ресурсів, охорону навколишнього природного середовища, розвиток санаторно-курортної та рекреаційної інфраструктури. В українському природоохоронному законодавстві щодо

природних лікувальних ресурсів існує низка прогалин, які ускладнюють ефективне управління та охорону цих об'єктів. Основні проблеми включають відсутність чіткого визначення правового статусу природних лікувальних ресурсів. Законодавство не завжди чітко визначає що входить до складу природних лікувальних ресурсів (мінеральні води, грязі, кліматичні умови, солоні озера, тощо), та як регулюються дане питання. Визначення природних мінеральних ресурсів містить тільки Закон України «Про курорти» (ст.6) [17]. Відсутня єдина законодавча база, яка б охоплювала всі аспекти охорони, видобування та раціонального використання природних лікувальних ресурсів. Нормативні акти часто суперечать один одному, що ускладнює їх застосування. Недостатність механізмів для моніторингу стану природних ресурсів, що призводить до їх виснаження та деградації. Наприклад контроль якості мінеральних вод або лікувальних грязей (пелоїдів), ропи лиманів (озер), бішофіту, озокериту, кліматичних умов часто є формальним. У багатьох випадках видобуток природних лікувальних ресурсів здійснюється без належного дозволу, без належної екологічної оцінки тобто з порушенням правил. Часто не має чіткої системи ліцензування чи відповідальність є незначною, що в рази перевищує шкоду завдану довкіллю. Бюджетне фінансування на охорону природних лікувальних ресурсів є недостатнім. Це обмежує можливості збереження та відновлення таких об'єктів. Території, багаті на природні лікувальні ресурси, часто забудовуються без урахування їх екологічного значення. Це створює загрозу для їхнього сталого використання. Законодавство недостатньо захищає права місцевих громад на управління та використання природних лікувальних ресурсів на рівні деталізації влади. Врегулювання даного питання надало б додаткові податкові надходження до місцевих громад. При цьому створювалася зацікавленість з боку органів місцевого самоврядування щодо охорони, раціонального використання та збереження об'єктів природно лікувальних ресурсів на їх підвладній території.

Пропозиції до вирішення проблем нормативно-правового характеру:

1. Розробити єдиний закон про природні лікувальні ресурси, який визначав би їх правовий статус, порядок використання та охорони.
2. Удосконалити систему ліцензування та контролю за видобутком і використанням лікувальних ресурсів.
3. Забезпечити регулярний моніторинг стану природних лікувальних ресурсів.
4. Розробити стратегію зонування територій з урахуванням їхнього екологічного значення.
5. Посилити відповідальність за порушення у сфері використання природних лікувальних ресурсів.
6. Залучати місцеві громади до процесів управління та охорони ресурсів.

Вирішення цих прогалин сприятиме ефективному використанню та збереженню природних лікувальних ресурсів.

10.Здійснено висновок: Підводячи підсумок територіального розміщення природно-лікувальних ресурсів, найвища концентрація рекреаційних ресурсів склалася в південних областях України – на території Одеської, Миколаївської, Херсонської, Запорізької та Донецької областей, а також в Автономній Республіці Крим. Унікальні рекреаційні ресурси зосереджені в Карпатах. Значні запаси мінеральних вод розміщені у Львівській (Трускавець, Моршин, Східниця, Великий Любень, Немирів), Полтавській (Миргород), Вінницькій (Хмільник) областях. В Україні є великі запаси лікувальних грязей в Івано-Франківській, Одеській областях та в Автономній Республіці Крим [74].

Лікувальні грязі, озокерит та бішофіт. Приморські мулові сульфідні грязі є характерними для приморських регіонів (АР Крим, Одеська, Херсонська області). Торф'яні грязі широко розповсюджені у Полтавській, Рівненській, Львівській та інших областях. Унікальним ресурсом є озокерит, який видобувається у Львівській області, а також бішофіт Полтавського регіону [74].

Кліматичні умови. Найбільше регіонів характеризуються рівнинним лісостеповим кліматом, який сприятливий для оздоровлення. Гірський лісовий клімат Закарпаття та Івано-Франківської області створює умови для лікування захворювань дихальної системи. Приморський клімат південних регіонів, зокрема Криму, Одеської та Херсонської областей, має особливе значення для кліматотерапії [74].

Таким чином, географічна різноманітність та унікальність природних лікувальних ресурсів України створюють передумови для їх ефективного використання в оздоровчій та рекреаційній діяльності.

Наявність в Україні великої кількості джерел мінеральної води, лікувальних грязей (пелоїдів), ропи лиманів(озер), озокериту, бішофіту наявність морського узбережжя, природно-заповідного фонду з великою кількістю національних природних парків, створює всі умови для оголошення вищезазначених рекреаційно-оздоровчих зон кліматичними та бальнеологічними курортами державного та місцевого значення.

Значний природно-рекреаційний потенціал України, різноманітність природних умов, лікувальних джерел та багата історико-культурна спадщина надають унікальні можливості для розвитку в країні туристичної та оздоровчої інфраструктури. Крім того, це створює умови для екологічного туризму, реабілітаційних програм і популяризації національної культури.

Україна має всі передумови стати міжнародним центром оздоровчого туризму, що не лише покращить здоров'я населення, а й сприятиме економічному зростанню регіонів та розвитку місцевих громад.

Результати дослідження демонструють, що раціональне використання мінеральних вод, лікувальних грязей, кліматичних ресурсів та інших природних факторів сприяє:

- зміцненню здоров'я населення та зниження витрат на медичне обслуговування;
- залученню інвестицій у курортно-оздоровчу сферу;

- розвиток місцевої інфраструктури та створення нових робочих місць;
- підвищення конкурентоспроможності України на міжнародному ринку медичного та оздоровчого туризму.

На жаль, через надмірну експлуатацію, забруднення навколишнього середовища, урбанізацію та недостатнє регулювання використання таких ресурсів, багато з них опинилися під загрозою виснаження або деградації. Тому постає нагальна потреба у впровадженні ефективних заходів для їх раціонального використання, розвитку сучасних методів рекультивації, моніторингу стану цих ресурсів, а також підвищення рівня екологічної свідомості суспільства.

Розуміння цінності природних лікувальних ресурсів і відповідальне ставлення до їх використання є важливими для збереження їхнього потенціалу з перспективою на майбутнє.

- Проведено комплексний аналіз стану природних лікувальних ресурсів України з урахуванням сучасних викликів економіки та екології.
- Запропоновано нові підходи до раціонального використання ресурсів, зокрема на основі сучасних технологій та міжнародного досвіду.
- Визначено ключові напрями оптимізації нормативно-правового регулювання у сфері курортної діяльності, рекреації, збереження природних комплексів та об'єктів із сприятливими кліматичними умовами та ландшафтами.

Рекомендації щодо використання природних лікувальних ресурсів:

Оздоровлення: розширити використання мінеральних вод та лікувальних грязей у санаторно-курортній діяльності;

Лікування: Запровадити програми медичної реабілітації з використанням природних ресурсів на державному рівні.

Реабілітація: Підтримувати ініціативи створення реабілітаційних центрів на базі курортів.

Збереження: підвищити контроль за екологічним станом родовищ та впроваджувати інноваційні методи моніторингу.

Економіка держави: Створення національної програми розвитку курортно-рекреаційної сфери, яка передбачає залучення інвестицій, розвиток інфраструктури та маркетингове просування.

Розвиток курортного напрямку: Реалізація проектів державно-приватного партнерства для модернізації курортів, створення інноваційних центрів реабілітації та відпочинку на прикладі реабілітаційного центру «Модричі»

Рекреація: Збільшення фінансування наукових досліджень у сфері природних лікувальних ресурсів, розробка нових методик використання ресурсів для профілактики та лікування.

Екологічна складова: Впровадження системного моніторингу стану природних ресурсів, розробка екологічно безпечних технологій видобування та використання.

Міжнародний ринок: Активізація співпраці з міжнародними організаціями, участь у виставках, створення бренду українських курортів на міжнародній арені.

Прикладом активізації співпраці з міжнародними організаціями, участь у виставках, створення бренду українських курортів на міжнародній арені на сьогодні в Україні є Всеукраїнська асоціація фізичної медицини, реабілітації і курортології (ВАФК), яка протягом 26 років залишається провідною організацією, що представляє інтереси великої кількості спеціалістів у галузі реабілітаційної медицини, фізіотерапії, науковців, а також громадян, які потребують санаторно-курортного лікування. Асоціація також працює з санаторіями та відділеннями фізіотерапії й реабілітації закладів охорони здоров'я різних форм власності як на національному, так і на міжнародному рівнях. З 1998 року ВАФК є членом Всесвітньої федерації водолікування та кліматолікування (FEMTES). За свій внесок у розвиток світової бальнеології та кліматотерапії Асоціація була нагороджена прапором та Золотим дипломом FEMTES, а її члени отримували відзнаки FEMTES сім разів як найкращі [78].

На міжнародній арені ВАФК спільно з FEMTES розробляє нові стратегії, спрямовані на підвищення ролі бальнеології в новому світі санаторно-курортних закладів, СПА-центрів та термальних комплексів та їх інтеграції у політиці охорони здоров'я, зокрема щодо профілактики захворювань та реабілітації, з урахуванням змін, спричинених пандемією COVID-19 [78]. В Україні ВАФК представляє інтереси санаторно-курортних закладів України, як в середині держави так і на міжнародному рівні. Активно взаємодіє з Верховною Радою, Міністерством охорони здоров'я, Національною службою здоров'я та Національною академією медичних наук [78].

Участь Всеукраїнської Асоціації Фізичної Медицини, Реабілітації та Курортології у підтримці та просуванні курортних комплексів та територій, полягає в залученні інвестицій у розвиток курортів України. Зацікавленні у розширенні масштабу в'їзного туризму з оздоровчою та медичною метою відвідувачів із різних куточків світу до нашої країни.

ВАФК бере участь у всіх державних процесах з приводу курортології, реабілітації, взаємодіє з органами виконавчої та законодавчої влади в Україні [78].

Таким чином, освоєння природних-лікувальних ресурсів України та розвиток курортно-рекреаційного напрямку потребують системного підходу. Який враховує економічні, екологічні та соціальні аспекти. Реалізація запропонованих заходів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності країни на світовому ринку рекреаційних послуг та покращення якості життя населення.

В умовах сучасних викликів спричинених пандемією COVID-19 та терористичною агресією російської федерації, визначення перспектив розвитку у сфері використання природних лікувальних ресурсів стає складним завданням. Проте інтеграція інноваційних технологій, таких як 3D-мапінг, віртуальні тури

(наприклад, віртуальна прогулянка по національному природному парку) та VR-технології, може стати ефективним інструментом для популяризації цих ресурсів, розширення доступу до них та залучення інвестицій у галузь. Це дозволить забезпечити стале використання природних лікувальних ресурсів навіть за умов обмеженого фізичного доступу.

VR-технології можуть значно сприяти використанню та збереженню природних лікувальних ресурсів завдяки створенню віртуальних турів і тренажерів. Наприклад, у санатоно-курортній сфері можливо розробити VR-тури, які дозволять потенційним відвідувачам ознайомитися з інфраструктурою та природними ресурсами курорту (мінеральні води, грязі, термальні води) без необхідності фізичної присутності. Це зменшує навантаження на території, запобігає їхній деградації через надмірне відвідування та допомагає планувати відвідування більш раціонально. Крім того, VR-технології можуть використовуватися для освітніх програм та тренінгів, які показують методи правильного екологічного відповідального використання природних лікувальних ресурсів. Це сприятиме підвищенню обізнаності по важливість їх збереження серед місцевого населення, туристів і працівників курортної сфери.

Запропоново інноваційний підхід до використання, раціонального використання та охорони природних лікувальних ресурсів. Розробка нової моделі моніторингу та контролю за станом природних лікувальних ресурсів, які можна адаптувати до сучасних вимог екологічних викликів:

Пропоную модель інтегрованого моніторингу «EcoHealth-360»:

Мета моделі - забезпечити постійний моніторинг стану природних лікувальних ресурсів (мінеральних вод, лікувальних грязей, рослинних екосистем тощо) для оцінки їх якості, обсягу та екологічного стану, що дозволяє ефективно планувати їхнє використання та збереження.

1. Основні компоненти моделі:
 - Технологічний моніторинг Сенсори та IoT (Інтернет речей);
 - Встановлення датчиків на ключових точках для вимірювання якості (рН, мінералізація, концентрація забруднень) та обсягів ресурсів у реальному часі.
 - Використання автономних систем енергоживлення (сонячної батареї, мікротурбіни) для підтримки роботи сенсорів у віддалених районах.
2. Супутниковий моніторинг:
 - Використання супутникових знімків для оцінки стану місцевості, змін ландшафту, деградації екосистем або рівня водоносних горизонтів.
 - Аналіз за допомогою штучного інтелекту для виявлення довгострокових трендів.
3. Дрони:
 - Використання дронів для точкового обстеження важкодоступних або великих територій (наприклад, визначення змін у рослинному покриві, слідів ерозії ґрунтів, обміління лиманів чи солоних озер, обстеження ландшафтів природно-заповідного фонду).
4. Біологічний та екологічний моніторинг:

Біоіндикатори:

- Використання видів-індикаторів для оцінки стану природних систем (наприклад, стан мінералізації води, грязей (пелоїдів), флори і фауни національного-природного парку).

5. Мікробіологічний аналіз:

- Дослідження складу мікроорганізмів у лікувальних грязях, водах тощо для оцінки їх природного відновлення і потенціалу використання.

6. Соціально-економічний контроль:

Геолокаційна платформа:

- Мобільний додаток для збору даних від місцевих мешканців і туристів (наприклад, повідомлення про зміни в доступності або якості ресурсів).

Аналітика трафіку:

- Відстеження кількості відвідувачів і рівня їхнього впливу на ресурси (використання даних мобільних операторів або камер з лічильниками).

Алгоритм роботи моделі:

- Збір даних. Інтеграція інформації з усіх джерел (сенсори, супутники, дрони, польові дослідження).

Аналіз прогнозування:

- Використання моделей штучного інтелекту (AI) та машинного навчання (ML) для оцінки ризиків (забруднення, виснаження ресурсів) та прогнозування майбутнього стану.

Візуалізація та звітування:

- Онлайн-платформа. Яка в реальному часі показує стан ресурсів через інтерактивні карти та графіки.

Рекомендації та управління:

- Генерація рекомендацій для регулюючих органів та місцевої влади щодо обмеження або дозволу на використання ресурсів.

Інноваційні аспекти моделі:

- Реальний час. Миттєва оцінка змін у стані природних ресурсів.
- Прогнозування. Попередження критичних ситуацій (забруднення, виснаження).

- Доступність. Місцеві громади та науковці отримують дані через відкрити платформу.

- Сталій розвиток. Оптимізація використання ресурсів без шкоди для природи.

Приклад впровадження:

Уявіть регіон із джерелами мінеральної води.

- Встановлюються сенсори для аналізу складу води та рівня забруднення.

- Дрони оглядають територію, щоб оцінити стан прибережних зон навколо.

- Система прогнозує, що через збільшення відвідувачів рівень води в джерелах може знизитися.

- На основі аналізу система рекомендує обмежити видобуток та впроваджує план відновлення.

- Ця модель може стати основою для збереження цінних ресурсів і раціонального їх використання. Збільшенню ефективності раціонального використання. Зменшить витрати на охорону довкілля.

Природні лікувальні ресурси України мають значний потенціал, який за умови раціонального використання та розвитку може стати вагомим фактором зміцнення економіки, покращення здоров'я населення та підвищення іміджу країни на міжнародній арені.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабов К. Реєстр мінеральних вод – необхідний елемент ДСТУ 878// Стандартизація, сертифікація, якість. 2001. №3 С.17-18.
2. Бабов К.Д., Захарченко Є.А., Леонова С.В., Мокієнко А.В., Нікіпелова О.М., Ніколаєнко С.І., Погребний А.Л., Сторчак О.В. Державний кадастр природних лікувальних ресурсів здобутки і перспективи. Монографія Одеса. Фенікс. – С.150.URL:<https://kurort.gov.ua/monographs/derzhavnyj-kadastr-prugodnyh-likuvalnyh-resursiv-zdobutky-i-perspektyvy/>
3. Безверхнюк Т.М. Матеріали ІІ Міжнар.наук-практ.конф. «Інновації, тренди та виклики в індустрії гостинності» (м. Львів, 4-5 травня 2023 р.) Львів: ЛТЕУ, 2023. 190 с. С.54-57.
4. Верещака Т.В. Особливості розвитку ринку мінеральної води в Україні. Інформаційні технології: наука, техніка, технологія, освіта, здоров'я. 2017. Ч.IV. Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків URL:<https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/242b671c-1783-493e-a44e-e5bfd038ae2a/content>
5. Водний кодекс України від 06 червня 1995 року №213/95-ВР. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, №24, ст.189. Документ 213/95-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX URL; <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Гулич О.І. Екологічно збалансований розвиток курортно-оздоровчих територій: питання теорії і практики: Монографія.-Львів: ІРД НАН України, 2007.-208 с.
7. ДНВП «Геоінформ України». Шаріков С.І. «Геолого-економічна оцінка експлуатаційних запасів ділянки Денишівського родовища (свердловина №1-РК) мінеральних радонових вод для зовнішнього лікування у Житомирському районі Житомирської області». Київ, 2018 р. URL: geoinf.kiev.ua. Документ 2573-IX, чинний, поточна редакція — Редакція від 11.02.2024, підстава - 3269-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text>
8. ДСТУ 878-93 Води мінеральні фасовані. Технічні умови: ДСТУ 878-93. Зі змінами та поправками [Чинний від 1995-01-01] — К.: Держспоживстандарт України, 1994. — 88 с.
9. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics», №19 (2020), С.178-182. URL:<https://modecon.mnau.edu.ua> URL:<https://modecon.mnau.edu.ua/issue/19-2020/tanasychuk.pdf>
10. Загоруйко Н.В., Ящук Л.Б., Свояк Н.І. Медико-екологічна оцінка якості бутильованої води мінеральної води. Вісник Черкаського державного технологічного університету, 2019. №2.С.134-143.
11. Закон України «Про оголошення природних територій Куяльницького лиману Одеської області курортом державного значення» від 05

грудня 2018 року № 2637-VIII. Документ 2637-VIII, чинний, поточна редакція — Прийняття від 05.12.2018, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2637-19#Text>

12. Закон України «По питну воду та водопостачання» від 10 січня 2002 р. №2918-III. Відомості Верховної Ради. (ВВР), 2002, №16, ст.112. Документ 2918-III, чинний поточна редакція — Редакція від 01.10.2023, підстава - 2573-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>.

13. Закон України «Про авторське право та суміжні права» від 01 грудня 2022 №2811-IX Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №57, ст.166. Документ 2811-IX, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.04.2023, підстава - 2974-IX , URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855>

14. Закон України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» від 19 червня 2003 р. № 963-IV. Відомості Верховної ради України (ВВР), 2003, №39, ст.350. Документ 963-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 08.11.2024, підстава - 3993-IX

15. Закон України «Про державну геологічну службу України» від 04 листопада 1999 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999. №51, ст.456. Документ 1216-XIV, чинний, поточна редакція — Редакція від 16.10.2020, підстава - 124-IX , URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1216-14#Text>

16. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 04 липня 2002 року №40-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, №36, ст.266. Документ 40-IV, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.03.2023, підстава - 2849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>

17. Закон України «Про курорти» Відомості Верховної ради України (ВВР). 2000. №50, ст.435) Документ 2026-III, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.10.2023, підстава - 2573-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-14#Text>

18. Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02 березня 2015 року №222-VIII. Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, №23, ст.158. Документ 222-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 02.09.2024, підстава - 3869-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-19#Text>

19. Закон України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних» від 13 квітня 2020 року №554-IX. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2020. №37, ст.277, із змінами №1657-IX від 15.07.2021; №2330-IX від 20.06.2002; №2801- IX від 01.12.2022; №2807-IX від 01.12.2022. Документ 554-IX, чинний, поточна редакція — Редакція від 31.12.2023, підстава - 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554-20#Text>

20. Закон України «Про оголошення природних територій міста Моршина, природних територій Моршинського родовища мінеральних лікувальних розсолів та природних територій Нинівського родовища мінеральних лікувальних вод (розсолів) Львівської області курортом державного значення», Відомості Верховної Ради (ВВР), 2023, № 78, ст.274 Документ 3151-<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3151-20#Text>IX, чинний, поточна редакція Прийняття від 10.06.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3151-20#Text>

21. Закон України «Про оголошення природних територій міста Хмільника Вінницької області курортом державного значення» від 12 травня 2011 року №3318-VI. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №44, ст.475. Документ 3318-VI, чинний, поточна редакція — Прийняття від 12.05.2011. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3318-VI#Text>

22. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» від 23 грудня 1997 р. №771/97-ВР. Відомості Верховної Ради України(ВВР),1998, №19, ст.98. Документ 771/97-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 26.10.2023, підстава - 3221-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text>

23. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 р. № 1264-XII. Відомості Верховної Ради. 1991. № 41. Ст. 546. Документ 1264-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

24. Закон України «Про оцінку впливу на довкілля» від 23 травня 2017 року №2059-VIII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, №29, ст.315. Документ 2059-VIII, чинний, поточна редакція — Редакція від 04.01.2024, підстава - 3505-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text>

25. Закон України «Про природно-заповідний фонд України» від 16 червня 1992 р. №2456-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, №34, ст.502. Документ 2456-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>

26. Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» від 03 грудня 2020 р. №1053. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021, №8, ст.59. Документ 1053-IX, чинний, поточна редакція — Редакція від 20.11.2024, підстава - 4030-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

27. Закон України «Про рослинний світ» від 9 квітня 1999 р. № 591-XIV. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1999. № 22–23. Ст. 198. Документ 591-XIV, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/591-14#Text>

28. Закон України «Про систему громадського здоров'я» від 06 вересня 2022 року №2573-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, №26, ст.93.

29. Закон України «Про стандартизацію» від 05 червня 2014 р. №1315-VII Документ 1315-VII, чинний, поточна редакція — Редакція від 09.06.2022, підстава - 2254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text>

30. Засновники та визначні діячі курортів України // За ред. М.В. Лободи. – К.: Денеб, 2011. – С.13.

31. Звіт про НДР: «Виявлення земель на Чорноморському узбережжі Одеської області, що мають природні лікувальні властивості, з визначенням їх меж». Одеса: «Укр. НДІ МР та К», 2004. 68 с.

32. Земельний кодекс України від № 2768-III від 25 жовтня 2001 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 3–4. Ст. 27. Документ 2768-

III, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

33. Історія галузі санаторно-курортної сфери «Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я». URL: <https://kurort.gov.ua/ua/pro-galuz/istoriya-galuzi/>

34. Кифяк В.Ф. Стратегія розвитку територіальних рекреаційних систем: теорія, методологія, практика: монографія. К.: Книги-XXI, 2010. 427 с.

35. Клапчук В.М., Ковальська Л.В. Курортна справа: організація, територіальне планування, система управління: Навчально-методичний посібник/В.М. Клапчук, Л.В. Ковальська - Івано-Франківськ: Фоліант, 2013.-400 с.

36. Кодекс України «Про надра» від 27 липня 1994 р. №132/94. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 36, ст.340. Документ 132/94-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/132/94-%D0%B2%D1%80#Tex>.

37. Конвенція про біологічне різноманіття здійснено у Ріо-де-Жанейро 5 червня 1992 року, конвенцію ратифіковано Законом №257/94-ВР від 29.11.94, Документ 995_030, чинний, поточна редакція — Редакція від 29.10.2010, підстава Нагойський протокол - 995_k03, дата набрання чинності для України:07.02.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text

38. Конвенція про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів від 02.02.1971 р. Дата ратифікації СРСР: 26.12.1975 р. Дата правонаступництва Україною: 29.10.1996 р. Дата набрання чинності для України: 15.11.1997 р. Документ 995_031, чинний, поточна редакція — Редакція від 29.10.1996, підстава - 437/96-ВР URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_031#Text

39. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція), дата підписання: 25.06.1998 р. Конвенцію ратифіковано Законом №832-XIV від 06.07.99 року. Дата набрання чинності для України: 30.10.2001 р. Документ 994_015, чинний, поточна редакція — Редакція від 27.05.2005, підстава - 995_i72, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

40. Конституція України від 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, №30, ст.141. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.01.2020, підстава 27-IX, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

41. Курорти та санаторії України: наук.-практ. довідн. / За ред. К.Д. Бабова, В.В. Єжова та О.М. Торохтіна. К.: Видав, дім «Фолігрант», 2009. 432 с.

42. Курортологія: підручник / О. М. Кравець, А. А. Рябев; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2017. – 167 с.

43. Кушніренко А.М. Проблеми та напрями розвитку сучасних підприємств з розливу мінеральних вод в Україні. Продовольчі ресурси, 2018. №11. С. 103-109.

44. Куяльницький лиман: реалії та перспективи рекреаційного використання: монографія/Буркинський Б.В., Бабов К.Д., Нікіпелова О.М., Погребний А.Л., Ніколаєнко С.І.; НАН України. Ін-т проблем ринку та економіко-еколог.дослідж. НАН України, ДУ «УкрНДІ мед. реабілітації та курортології МОЗ України». Одеса, 2019. 313 с.

45. Лаба Т. В. Стан ринку мінеральних вод України. Вісник студентського наукового товариства «ВАТРА» Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ, 2019. Вип.77. С. 170-175.

46. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні: Характеристика та потенціал. Випуск 62. 2021, URL: http://www.marketinfr.od.ua/journals/2021/62_2021/.

47. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852-XII. Відомості Верховної Ради України. 1994. № 17. Ст. 443. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, №17, ст.99. Документ 3852-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 15.11.2024, підстава - 4017-IX

48. Марич Х.М., к.ю.н., доцент кафедри цивільного права та процесу Національний університет «Львівська політехніка». Правове регулювання використання територій і ресурсів у рекреаційних цілях. Юридичний науковий журнал. №12/2021, С-207.

49. Медичний (бальнеологічний) висновок від 12.09.2014 р. №446) (Звіт про НДР: «Дослідження динаміки клініко-функціональних показників у хворих різних нозологічних груп під впливом зовнішнього застосування пелоїдів Куяльницького лиману при використанні курортною установою ДП «Клінічний санаторій ім. Пирогова». Одеса: Укр. НДІ МР та К, 2008. 46 с.

50. Медичний (бальнеологічний) висновок від 12.09.2014 р. №446) Звіт про НДР: «Дослідження динаміки клініко-функціональних показників у хворих різних нозологічних груп під впливом зовнішнього застосування пелоїдів Куяльницького лиману при використанні курортною установою ДП «Клінічний санаторій ім. Пирогова». Одеса: Укр. НДІ МР та К, 2008. 46 с.

51. Мерзляк А.В., Яцук Н.В. Система механізмів державного регулювання рекреаційної сфери України: монографія. Запоріжжя: КПУ, 2011. 248.

52. Мінеральні води України / За ред. Е. Колесника, К.Д. Бабова. - К.: ВО «Купріянова», 2005.- 525 с.

53. Мінеральні води України: URL: <https://svit-vody.com/ua/>

54. Мінеральні ресурси України. Державне науково-виробниче підприємство «Державний інформаційний геологічний фонд України», Київ, 2014. 270 с. URL: <https://mru-journal.com.ua/index.php/mru>

55. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 02.06.2003 року №243 «Про затвердження Порядку здійснення медико-біологічної оцінки якості

та цінності природних лікувальних ресурсів, визначення методів їх використання», зареєстровано в Міністерстві юстиції України 29 серпня 2003 року за № 752/8073. Документ z0752-03, поточна редакція — Прийняття від 02.06.2003 URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0752-03#Text>.

56. Нікіпелова О., Солодова Л., Ніколаєнко С., Мокієнко А. Гармонізація технологічних регламентів мінеральних вод України з європейськими та міжнародними стандартами // Стандартизація, сертифікація, якість. – 2004. №5 С. 46-47.

57. Нікіпелова, О. М. Посібник з методів контролю природних мінеральних вод, штучно-мінералізованих вод та напоїв на їх основі. Фізико-хімічні дослідження /МОЗ України, УкрНДГМРтаК/ О.М. Нікіпелова, Т.Г. Філіпенко, Л.Б. Солодова. - О.: Спеціалізоване вид-во „ЮНЕСКОСОЦІУ”, 2002. - 96 с.

58. Новикова В.І. Суть рекреації та види рекреаційної діяльності/ В.І. Новикова// Україна:географія цілей та можливостей: зб.наук.праць.-Ніжин: М.М. Лисенко, 2012. –Т.ІІІ.-С.257-260.

59. Оздоровчий туризм: навчальний посібник / І.М. Малинський, Ю.П. Сергієнко, О.М. Лавретсьєв, Д.О. Тарангул, В.П. Чаплигін. – Ірпінь: Університет ДФС України, 2020.- 326 с. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ», т.71).

60. Основи законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року №2801-XII. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, №4, ст.19. Документ 2801-XII, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.10.2024, підстава - 3911-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>

61. Податкий кодекс України від 02 грудня 2010 року № 2755-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2011, №13-14, №15-16, №17, ст.112. Документ 2755-VI, чинний, поточна редакція — Редакція від 01.10.2024, підстава - 3706-IX, 3813-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>

62. Подольська Є. А. Лихвар В.Д. Іванова К.А. Культурологія. Навчальний посібник: Видання 2-ге, перероблене та доповнене. - К.: Центр навчальної літератури, 2005. - 392 с.

63. «Положення про рекреаційну діяльність в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України», затверджено Наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 26 липня 2022 року № 256. зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12 вересня 2022 р. за №1043/38379, URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z104322#Text> Документ z1043-22, чинний, поточна редакція — Прийняття від 26.07.2022.

64. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/141489399.pdf>

65. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Загального положення про санаторно-курортний заклад» від 11 липня 2001 року № 805 (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМУ №1510 від 11.02.2002. Документ 805-2001-п, поточна редакція — Редакція від 11.10.2002, підстава - 1510-2002-п, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/805-2001-%D0%BF#Text>

66. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку водних об'єктів що відносяться до категорії лікувальних» від 11.12.1996 р. №1499. Документ 1499-96-п, поточна редакція — Редакція від 15.06.2012, підстава - 496-2012-п, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1499-96-%D0%BF#Text>

67. Природні лікувальні ресурси. Грязі лікувальні пелоїдні «УНД ІМР та К МОЗ України». URL: <https://kurort.gov.ua/pryrodni-likuvalni-resursy/likuvalni-gryazi-peloyidy/>.

68. Природні лікувальні ресурси: абетка користувача: інформаційно-аналітичний довідник / за заг. ред. Бабова К. Д., Безверхнюк Т. М., Кисилевської А. Ю.: Державна установа «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України». — «Поліграф»: Одеса, 2021. — 76 с.

69. Природні національні парки та регіональні ландшафтні парки, особливості їх заповідного режиму та функціонування: порівняльна характеристика (подано за: Заповідна справа в Україні [Текст]: навчал. посібник / [за заг. ред. М.Д. Гродзинського, М.П. Стеценка]. — К.: Географіка, 2003. — 306 с.).

70. Програма розвитку туризму та курортів в Закарпатській області на 2024-2026 роки, затверджена розпорядженням начальника військової адміністрації від 07.11.2023 №976. URL: <https://zaktour.gov.ua/wp-content/uploads/2024/02/prohrama-2023-2026>

71. Сизоненко В.І., Миронов Ю.Б. Проблеми та перспективи розвитку туризму на Закарпатті. 2016. URL: <https://kerivnyk.info/2016/12/syzonenko.html>

72. Статистичні та аналітичні дані Державної служби геології та надр України. URL: <https://www.geo.gov.ua/>

73. Статистичні дані Державної статистичної служби України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

74. Статистичні дані Міністерства економіки України. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>

75. Статистичні та аналітичні дані «Українського науково-дослідного інституту медичної реабілітації та курортології Міністерства охорони здоров'я», URL: <https://kurort.gov.ua/normatyvno-pravovi-zasady-diyalnosti/nakazy-moz-ukrayiny>.

76. Статистичні та аналітичні дані Всесвітньої туристичної організації України. URL: <https://www.unwto.org/ru>

77. Статистичні та аналітичні дані Державного агентства розвитку туризму України. URL: <https://www.tourism.gov.ua/>

78. Статистичні та аналітичні дані Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, URL: <https://mepr.gov.ua/>

79. Статистичні дані та інформація Всеукраїнська Асоціація Фінансових Компаній: ВАФК. URL: <https://vafk.com.ua>

80. Сторчак О.В., Олійник Н.П., Гревцева Т.С. Перспективи використання природних лікувальних ресурсів Одеського регіону (м. Одеси) для

підвищення курортно-рекреаційного потенціалу Одеса: Укр. НДІ МР та К, 2021. 170 стор.

81. Туристичний барометр України 2020/ Національна туристична організація України.URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-2020.pdf> (дата звернення:)

82. Туристичний барометр України /2021-2022. Національна туристична організація України.URL: <https://nto.ua/assets/files/ntou-statistics-barometer-poster-2021-2022.pdf> (дата звернення:)

83. ТОП-10 термальних басейнів Закарпаття. URL: https://vidviday.ua/blog/10_termalnyh_basejniv_zakarpattya/ (дата звернення:)

84. Указ Президента України «Про створення національного природного парку «Куяльницький» від 01 січня 2022 року №3/2022. Документ 3/2022, чинний, поточна редакція — Прийняття від 01.01.2022, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3/2022#Text>

85. Фоменко Н.В. Рекреаційні ресурси та курортологія. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2007. – 312 с.

86. Шаріков С.І. Еволюція хімічного складу родовищ мінеральних радонових вод в межах житомирської та Вінницької областей та порівняння з аналогічними родовищами Європи, ТОВ «ГЕОПРОФ», м. Київ.Санаторно-курортне лікування та реабілітація: сучасні тенденції розвитку Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю (30 вересня -1 жовтня 2021 року м. Одеса), Одеса: Укр. НДІ МР та К, 2021. 174 с.

87. Шестопапов В.М., Негода Г.М. Набока М.В., Овчиннікова Н.Б. Проблеми класифікації мінеральних вод України і перспективи виявлення їх різноманітності // Проблеми мінеральних вод. 2002.-С.13-32.

ДОДАТКИ

Додаток А

Критерії класифікації мінеральних вод

- хімічний склад,
- концентрація,
- температура,
- мінералізація та ін.

Класифікація мінеральних вод залежно від концентрації

- лікувальна (вміст солей більше 10 г/л);
- лікувально - столова (вміст солей 1-10 г/л);
- столова (вміст солей до 1 г/л);

Класифікація мінеральних вод за температурою:

- холодна (до 200);
- субтермальна (200-370);
- термальна (370-420);
- гіпертермальна (більше 420);

Класифікація мінеральних вод за ступенем мінералізації:

- прісні до 1г/л
- слабкомінералізовані (1-2 г/л);
- малої мінералізації (2-5 г/л);
- середньої мінералізації (5-15 г/л);
- високої мінералізації (15-35 г/л);
- розсолні (35-150 г/л);
- міцнорозсолні (150 г/л і більше);

Класифікація мінеральних вод залежно від місця формування джерела:

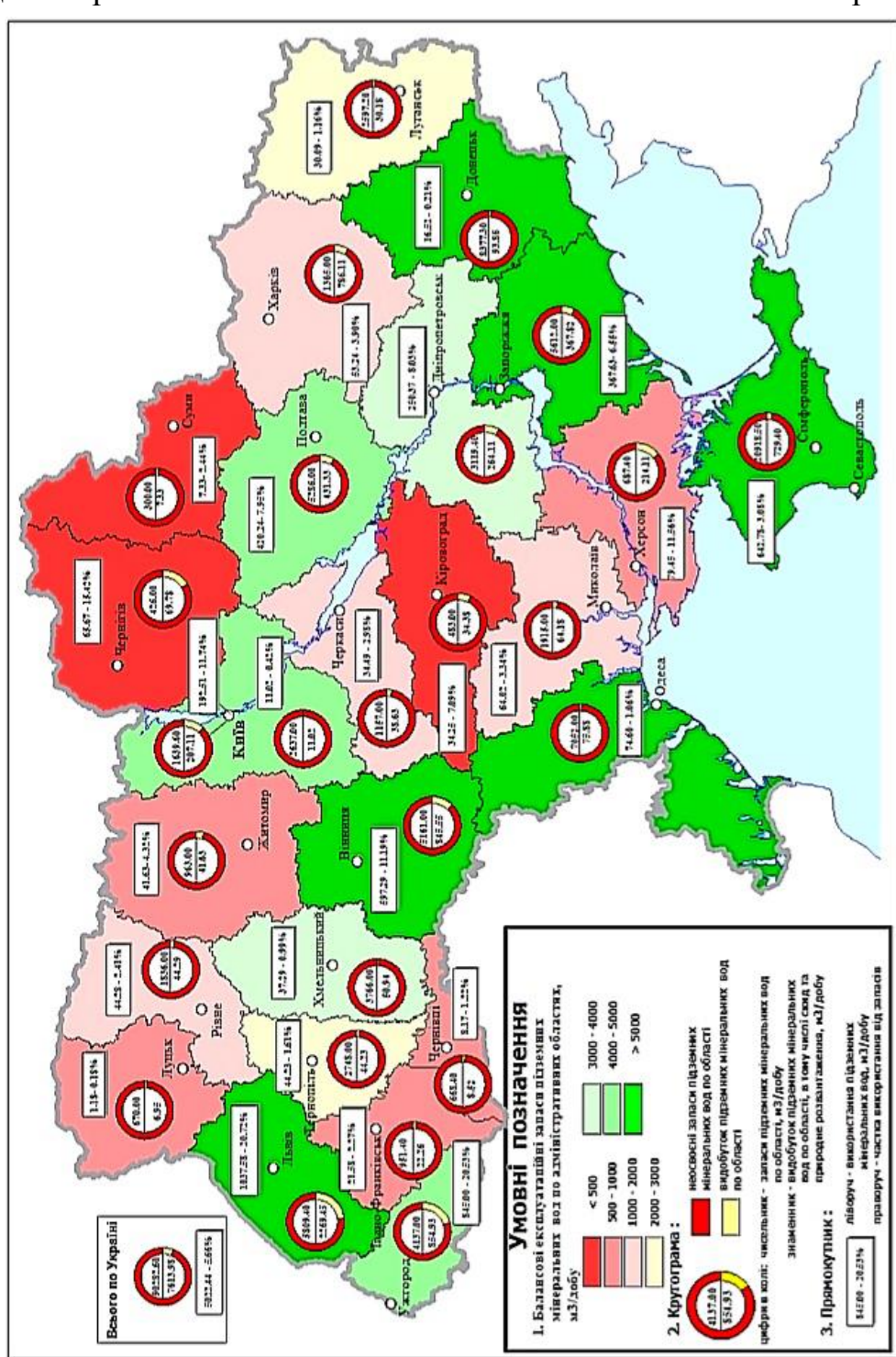
- глибинні;
- поверхневі;

Джерело: розроблено автором за джерелом [9].

Джерело: Природні лікувальні ресурси: абетка користувача. Інформаційно-аналітичний довідник Державна установа «Український науково-дослідний інститут медичної реабілітації та курортології МОЗ України»

Балансові і експлуатаційні запаси та видобуток підземних мінеральних вод по адміністративних областях визначено на бальнеологічній карті України

Найбільші родовища мінеральних вод України

Регіон Назва родовища адміністративно- територіальне розташування	Початок експлуатації	Запаси м3/ добу	Тип води
АР Крим			
Сакське, м. Саки	1957	1745,0	бальнеологічна
Євпаторійське(морське), м. Євпаторія	1975	16403,0	бальнеологічна
Євпаторійське (субтермальне), м. Євпаторія	1969	2174,0	бальнеологічна
Хмільник, м.Хмільник	1961	2237,0	бальнеологічна
Донецька область			
Східно-Славянське, м. Славянськ	1860	89,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Славянське, м. Славянськ	1978	620,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Святогірське, м. Святогірськ	1955	143,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Закарпатська область			
Берегівське, м. Берегово	1973	871,0	бальнеологічна
Горнотисовське, м. Рахів	1958	422,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Нова Поляна, м. Хуст	1952	303,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Шаянське, м. Хуст	1957	252,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Сойменське, селище Міжгір'я	1958	743,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Синякське, с. Синяк	1956	90,0	бальнеологічна
Полянське,с. Поляна	1946	535,0	лікувально-питна
Голубинське, с. Голубине	1956	342,0	лікувально- питна/бальнеологічне
Плосківське, с. Плоске	1965	88,0	лікувально-питне
Тисовське, с. Буштина	1986	103,0	бальнеологічна
Запоріжська область			
Бердянське, м. Бердянськ	1989	1156,0	бальнеологічна
Лазуне, м. Бердянськ	1976	2376, 0	лікувально- питна/бальнеологічна
Київська область			
Білоцерковська, м. Біла Церква	1955	1485,0	бальнеологічна
Миронівське, м. Миронівка	1945	423,0	бальнеологічна
Львівська область			

Великолюбенське, селище Великий Любін	XV сторіччя	576,0	бальнеологічна
Східницьке, м. Дрогобич	1964	64,6	лікувально-питна
Нафтуса, м. Трускавець	1827	47,2	лікувально-питна
Трускавецьке, м. Трускавець	1833	495,8	лікувально- питна/бальнеологічна
Моршинське, м. Моршин	1877	30,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Миколаївська область			
Коблевське, с. Коблеве	1996	532,0	бальнеологічна
Очаківське, м. Очаків	1994	898,0	бальнеологічна
Одеська область			
Короліно-Бугазьке, с. Затока		1800,0	бальнеологічна
Сергіївське, с. Сергіївка	1979	729,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Куяльницьке, с. Куяльник	1904	1385,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Одеське (термальне), м. Одеса	1986	173,0	бальнеологічна
Одеське, м. Одеса	1966	2212,0	бальнеологічна
Полтавська область			
Миргородське, м. Миргород	1914	2127,0	лікувально-питна
Тернопільська область			
Ново-Збручанське, с. Гусятин	1983	152,0	лікувально- питна/бальнеологічна
Харківська область			
Березовське, м. Дергачі	1862	1065,0	лікувально-питна
Хмельницька область			
Збручанське, м. Сатанів	1976	257,0	лікувально-питна
Маковське, с. Маков	1982	103,0	лікувально-питна

Джерело: [53]

Додаток Д

**Найпопулярніші підприємства-виробники мінеральної води
в Україні на 2019 рік**

Торгова марка	Характеристика споживання	Виробник
Моршинська	Вода мінеральна природна столова різного аніонного та різного катіонного складу	ПрАТ «Моршинський завод мінеральних вод «Оскар», м. Моршин
Promo marka	Вода питна джерельна	ТзВО СП «Галпласт», Івано- Франківська область, Роганський район, село Лучниці
Bon aqua	Вода природна питна	ІП «Кока-кола Беверіджиз Україна лімітед», Київська область, Броваський район, смт Велика Димека
Миргородська лагідна	Вода мінеральна природна столова гідрокарбонатна складного катіонного складу	ПАТ «Миргородський завод мінеральних вод», Полтавська область, м. Миргород
Природне джерело	Вода питна з артезіанської свердловини	ТОВ «Напої Плюс», м. Київ
Трускавецька	Вода мінеральна природна столова різного аніонного та різного катіонного складу	ПІІ ТОВ «Аква-Еко», м. Трускавець
Тальнівська	Мінеральна природно- столова вода, гідрокарбонатна, складного катіонового складу.	ТМ «Тальнівська», Черкаська область, м. Тальне
Малятко	Вода для малюків із перших днів	ТОВ ПІІ «Економія», м.Золотоноша
Vytautas	Вода мінеральна питна лікувально-столова хлоридна кальцієво-натрієва сильногазована	ТОВ «Бірштоно мінераліній вандяніс», м.Бірштонас, країна імпортер:: ТОВ «Бест імпорте», м. Київ
Боржомі	Вода мінеральна природна лікувально-столова гідрокарбонатна натрієва сильногазована із збереженням природного	Компанія «SDS BORJOMI BEVERAGES Co.N.V.», м. Боржомі, імпортер:ПрАТ «ІДС», м. Київ

	CO ₂ , донасичена природним CO ₂	
--	--	--

Джерело: [9; 45]

Додаток Е

Природні лікувальні ресурси за регіонами України

Адміністративні одиниці	Природні лікувальні ресурси		
	Типи мінеральних вод	Типи лікувальних грязей, озокерит, бішофіт	Типи клімату
АР Крим	Хлоридні натрієві; крем'янисті термальні	Сульфідні приморські мулові; Торф'яні грязі псевдовулканічні	Передгірний приморський субтропічний
Вінницька	Радонові	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Волинська	Хлоридні натрієві	Сапропелеві	Рівнинний лісовий
Дніпропетровська	Хлоридні натрієві	-	Рівнинний лісостеповий
Донецька	Хлоридні натрієві	Сульфідні морські, материкові мулові	Рівнинний лісовий
Житомирська	Радонові	-	Рівнинний лісовий
Закарпатська	Вуглекислі; Сірководневі; Миш'яковисті	-	Гірський лісовий
Запорізька	Хлоридні натрієві	Сульфідні приморські мулові	Рівнинний лісостеповий
Івано-Франківська	Сірководневі	Торф'яні грязі	Гірський лісовий
Київська	-	-	Рівнинний лісовий
Кіровоградська	Радонові	-	Рівнинний степовий
Луганська	Хлоридно натрієві	-	Рівнинний лісостеп
Львівська	Хлоридно натрієві; Сірководневі; З високим вмістом органічних речовин	Торф'яні грязі Озокерит	Рівнинний лісостеповий
Миколаївська	Хлоридно натрієві	-	Приморський степовий
Одеська	Хлоридно натрієві	Сульфідні приморські мулові	Приморський степовий
Полтавська	Хлоридно натрієві	Торф'яні грязі Бішофіт	Рівнинний лісостеповий
Рівненська	Хлоридно натрієві	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Сумська	Хлоридно натрієві	-	Рівнинний лісостеповий

Тернопільська	З високим вмістом органічних речовин	Торф'яні грязі	Рівнинний лісостеповий
Харківська	З високим вмістом органічних речовин	-	Рівнинний лісостеповий
Херсонська	Сульфідні приморські мулові	-	Рівнинний приморський степовий
Хмельницька	З високим вмістом органічних речовин	-	Рівнинний лісостеповий
Черкаська	Радонові	-	Рівнинний помірний лісостеповий

Додаток Ж

**Бальнеологічні норми біологічно активних компонентів та сполук мінеральних вод
(ГСТУ 42.10-02-96 та наказ від 02.06.2023 р. № 243)**

Назва води	Назва біологічно активних сполук	Значення показника, мг/л, не менше
Вуглекисла	Розчинений (вільний) діоксид вуглецю (CO ₂)	500 – для внутрішнього застосування; 1500 –для зовнішнього застосування
Сульфідна	Загальний сірководень (H ₂ S+HS)	10,0
Радонова	Радон	Активність 185 Бк/дм ³
Залізіста	Залізо (дво-та тривалентне)	10,0
Миш'яковиста	Миш'як	0,7 – для внутрішнього застосування 1,5 – для зовнішнього застосування
Борна	Ортоборна кислота (H ₃ BO ₃)	35,0
Бромна	Бром	25,0
Кремнієва	Метакремнієва кислота (H ₂ SiO ₃)	50,0
Йодна	Йод	5,0
З підвищеним вмістом органічних речовин	Загальний органічний вуглець	5,0

Джерело: [67; 1; 55]

Соціально-екологічні фактори**Причини**

- Забруднення навколишнього природного середовища.
- Багато брендів акцентують увагу на природному походженні води, що відповідає сучасному попиту на екологічно чисту продукцію.

Соціально-біологічні фактори**Причини**

- Поширення захворювань.
- Низька якість водопровідної води в багатьох регіонах України; Підвищений вміст важких металів у воді.

Економічні фактори**Причини**

- Доступність продукції, розширення мереж супермаркетів.
- Зручність доставки через онлайн-магазини та розвиток HoReCa-сектору сприяють кращій доступності мінеральної води для широкого кола споживачів.
- Активна рекламна діяльність маркетингових компаній, брендів мінеральної води.
- Конкурентоспроможність виробництва мінеральної води локальними виробниками, доступність за ціною.
- Експортний потенціал.
- Розвиток інновацій у продукції.

Соціально-культурні фактори**Причини**

- Лікувальні цілі та профілактика захворювань.
- Зростання популярності здорового способу життя.
- Падіння попиту на газовані напої з великим вмістом цукру.
- Зростання культури споживання питної води.
- Зростання офісного споживання бутельованої води.
- Мінеральна вода сприймається як натуральний і культурний продукт.

Термальні води Європи (основні курорти) 2024 рік

Курорти з термальними мінеральними водами	Адміністративно-територіальне розташування	Температура води	Основний склад води	Показання до лікування
Купальня Сечені; Турецькі купальні Рудаш; Лазні «Геллерт»; Купальня і басейн Лукач	Будапешт Угорщина Місто термальних джерел Сечені, Геллерт, Рудаш	до 77°C 29-42°C	Термальна вода збагачена мінералами	Лікування артриту, ревматизму, нервової системи
«Карлові Вари» один із найстаріших курортів Європи	Чехія Карлові Вари	30-72°C	Термальна вода збагачена мінералами	Питне лікування, захворювання Шлунково-кишкового тракту
«Баден-Баден» комплекс термальних курортів розташований у Чорному лісі	Німеччина Баден-Баден	до 68°C	Термальна вода збагачена мінералами	Використовується Для лікування ревматизму, серцево-судинних хвороб
«Словацькі Татри» Комплекс AquaCiti	Словачинна Попрад	28-40°C	Термальна вода збагачена мінералами	Релакс, опорно-рухова система
«Блакитна Лагуна» один із найвідоміших курортів віднесена в 2012 оці до 25 чудес світу	Ісландія	-	Геотермальні джерела з кремнієм та сіркою	Захворювання шкіри, стрес, зміцнення імунітету
«Пюї-де-Дом» Спа-курорти	Франція Віші	-	Курорти Віші, відомі цілющими сірчаними джерелами	Шлунково-кишкові розлади, обмін речовин

Таблиця

Термальні води України (основні курорти) 2024 року

Курорти з термальними водами	Адміністративно-територіальне розміщення	Температура води	Основний склад води	Показання до лікування
Оздоровчий комплекс «Жайворонок»	місто Берегово Берегівський район Закарпаття	+30-50° С	Мінералізована вода з високим вмістом кремнія, азото-вуглекисло-хлоридно-натрієва вода	Опорно-руховий апарат, нервова та судина системи. Зміцнення імунітету. Лікування шкірних захворювань
ТОВ «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино»	Село Косонь Берегівський район Закарпаття	+ 36-41°С	Термальна мінеральна вода «16-Т» з Косинського джерела Високий вміст заліза, натрію, сірки	Загальне оздоровлення, покращення кровообігу, зняття стресу. Лікують наслідки травм кісток та м'язів.
Готельно-оздоровчий комплекс «Солотвино»	Солотвино Тячівський район Закарпаття	+ 28°С	Висока концентрація солі, подібна до води Мертвого моря	Шкірні захворювання, алергії, дихальна система
Санаторно-оздоровчий комплекс «ТЕРМАЛ-СТАР»	Нижнє Солотвино Ужгородський район Закарпаття	+ 28°С	Термальна мінеральна вода із свердловини «№32-Т» та «№5-07»	Опорно-рухова, серцево-судинна, захворювання шкіри та зняття стресу
Туристичний комплекс «ТЕПЛІ ВОДИ»	Село Велятино Хустський район Закарпаття	+ 36 °С	Термальна мінеральна вода із вмістом бромов та йоду	Заспокійливий ефект на весь організм
ТОВ «Готельний комплекс «ЗОЛОТА ГОРА» (ранчо)	Село Барвінок Ужгородський район Закарпаття	+ 29-39 °С	Термальна вода гідро-натрієва-карбонатна з вмістом кремнієвої кислоти	Заспокійливий ефект на весь організм, захворювання шкіри, опорно-рухова система

Порівняльний аналіз термальних курортів України та термальних курортів Європи

Параметр	Україна	Європа
Кількість курортів з термальними водами	10-15	100 +
Інфраструктура	Часто розвивається, сучасні спа-центри	Високий рівень, преміальні курорти
Ціни	Низькі	Середні та високі
Температура води	30-50°C	30-70°C
Склад води	Лужні, мінеральні, соляні	Широкий спектр мінералів
Основні показання	Руховий апарат, релакс, серцево-судинні, шкіра	Шлунок, нервова система, релакс, артрит

Основні центри термальних вод Закарпаття [82]

Оздоровчий комплекс «Жайворонок»

Курортне містечко Берегове працює як влітку, так і взимку. В наоді кажуть «Венгерське містечко Берегово», Березівський район, Закарпатська область. У 1967 році тут було відкрито басейн з термальною водою, який і до сьогодні функціонує. Він наповнюється з гейзера кремнієво-азото-вуглекисло-хлоридно-натрієвими водами високої мінералізації. На території комплексу є 7 термальних басейнів, SPA-зона, термальні води, джакузі, соляна кімната, лазні. Використовуючи даний бальнеологічний ресурс відновлюється нервова система, знімають безсоння, головні болі, лікують серцево-судинні хвороби, болі у м'язах, покращують імунну систему, усувають шкірні захворювання.

ТОВ «Лікувально-оздоровчий заклад «Косино»

Закарпаття, село Косонь Берегівського району . Бальнеологічний ресурс термальна вода «16-Т» з Косинського джерела. Найбільший термальний курорт Закарпаття з власним Аквапарком та різними термальними лікувальними басейнами, Medical-SPA комплекс MediSkin –лазні соляна кімната, ванни Кнайпа. Особливо відомим став Оздоровчий комплекс "Термальні води Косино" маючи свою природну особливість, адже саме він розташований на шлейфі залягання мінеральних термальних вод, що проходять через Францію, Італію, Іспанію, Сербію, Хорватію, Австрію, Швейцарію та Балкани. Дані термальні води рекомендовані для лікування хвороби опорно-рухового апарату, лікують наслідки травм кісток та м'язів.

Санаторний комплекс «Деренівська Купіль»

Нижнє Солотвино, Ужгородський район, Закарпатська область. включає Готель «Ірис», Парк-Готель «Ерделі», Апартамент-готель. Лікувальна мінеральна вода «Закарпатська 1» та «Закарпатська 2» з високим вмістом кремнію. Унікальні мікроелементи деренівської води та чисте гірське повітря починаючи XVII століття вже понад 400 років прославляють даний курорт на всю Європу. Поєднавши унікальні природні лікувальні ресурси даної місцевості, доповнивши їх надсучасним медичними і фізіотерапевтичними апаратними технологіями й надсучасними методиками, створено унікальний продукт спрямований на очищення, оздоровлення, омолодження людського організму.

ТОВ «Санаторний комплекс «Деренівська Купіль» з 2022 року – комплекс, що одержав сертифікат EuropeSPA Med.

Туристичний комплекс «ТЕПЛІ ВОДИ»

Розташований с. Велятино, Хустський район, Закарпатська область. Бальнеологічний ресурс: Туристичний комплекс «ТЕПЛІ ВОДИ» Велятино відоме своїми термальними водами температурою понад 36°C із вмістом броду та йоду, що дають заспокійливий ефект на людське тіло та організм. Іншим, не менш цікавим містом, є Довге. Тут знаходяться одні з найбільших термальних родовищ.

Санаторно-оздоровчий комплекс «ТЕРМАЛ-СТАР»

Закарпаття, с. Нижнє Солотвино, м. Ужгород. Бальнеологічний ресурс: Термальна мінеральна вода з свердловини №32-Т та №5-07. Лікувальня опорно-рухового апарату, захворювання шкіри, серцево-судинної системи.

ТОВ «Готельний комплекс «ЗОЛОТА ГОРА»(ранчо)

Закарпаття, с. Барвінок, Ужгородський район. Бальнеологічний ресурс: Термальні води, 5 басейнів з термальною водою 29-39° С, джакузі.

VERKHOVYNA Medical & Wellness Resort

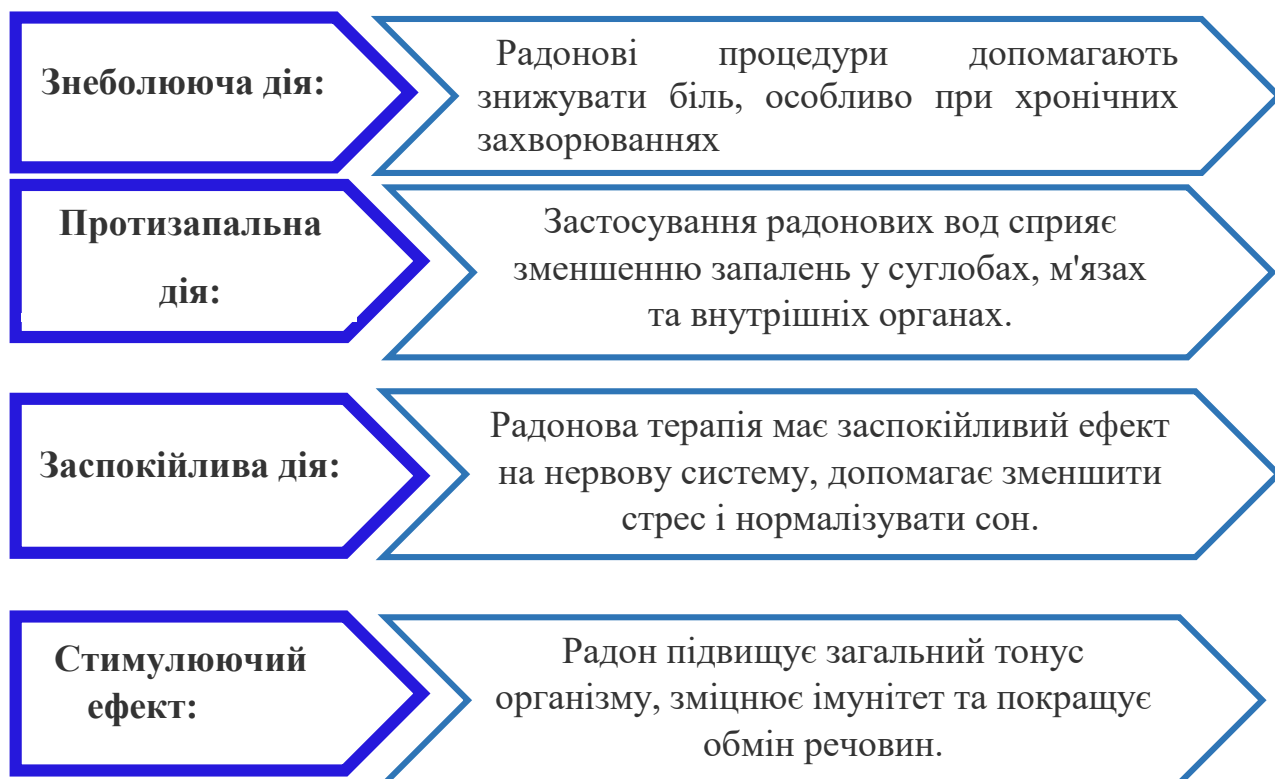

Закарпаття, с. Кам'яниця, Ужгородський район - медичний напрямок: загальне оздоровлення та відпочинок. Поряд історична пам'ятка –руїни Невицького замку.

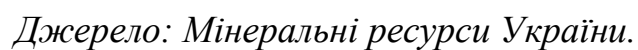
Термальні чани в селі Лумшори

Закарпаття, с. Лумшори, розташоване у вузькій ущелині біля найбільшої полонини українських Карпат Руни. В даному селі розташовані так звані туристами «чани». Бальнеологічний ресурс: Це великі чугунці-казани в які набирається мінеральна вода з додаванням гілок ялиці та лікарських трав, яка внизу чана підігрівається вогнем до комфортної температури для тіла. Дані купання проходять на відкритому повітрі біля гірської річки тому рекомендують чергувати купання в теплих чанах із зануренням у холодну проточну річкову воду. Кліматотерапія, бальнеологія мають оздоровчий, лікувальний ефект у вигляді покращення загального та психоемоційного стану здоров'я людини .

Властивості радонових вод

Джерело: розроблено автором на підставі [67].

Використання лікувальних грязей (пелоїдів)

Пелоїдотерапія ефективна при лікуванні:

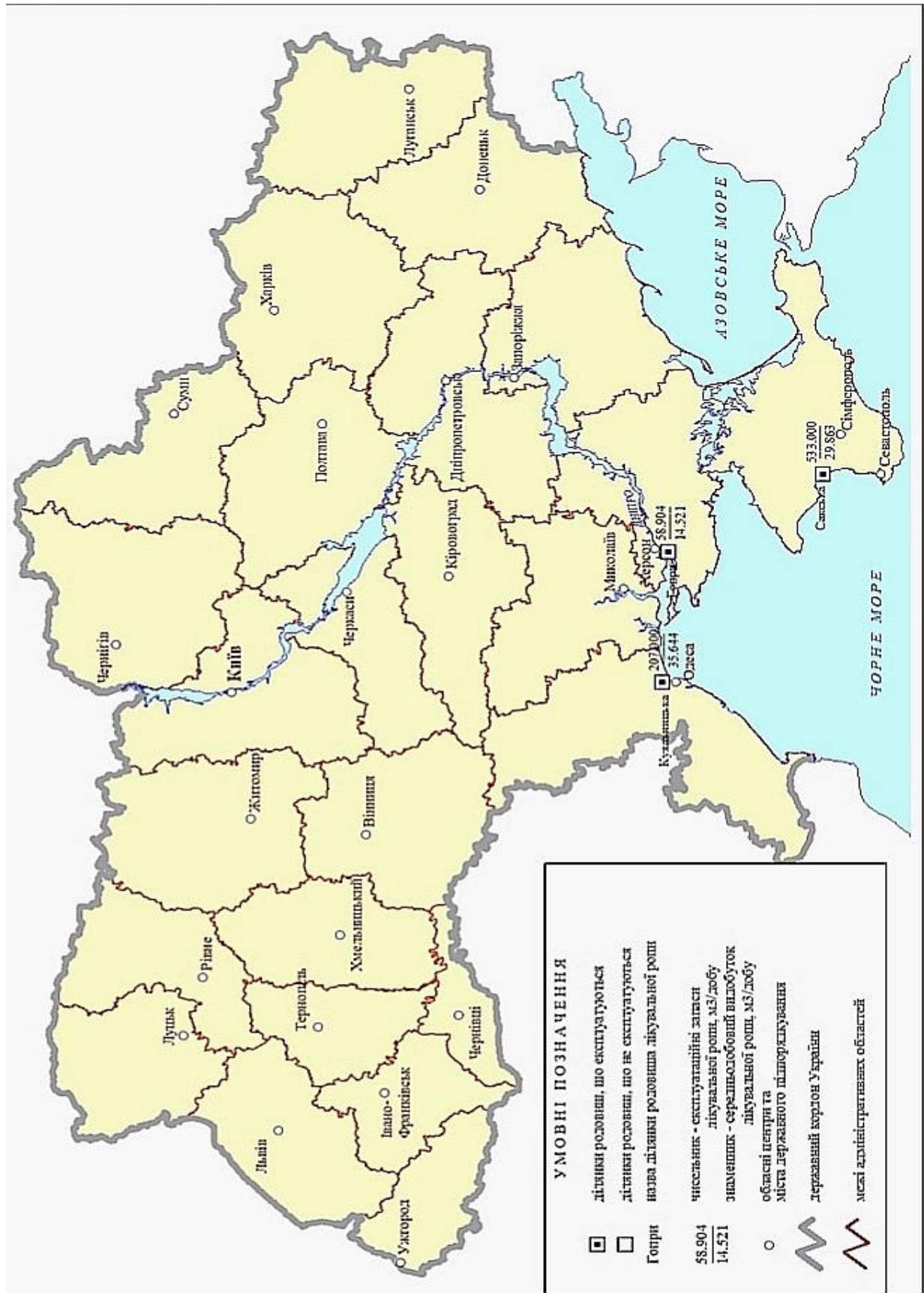

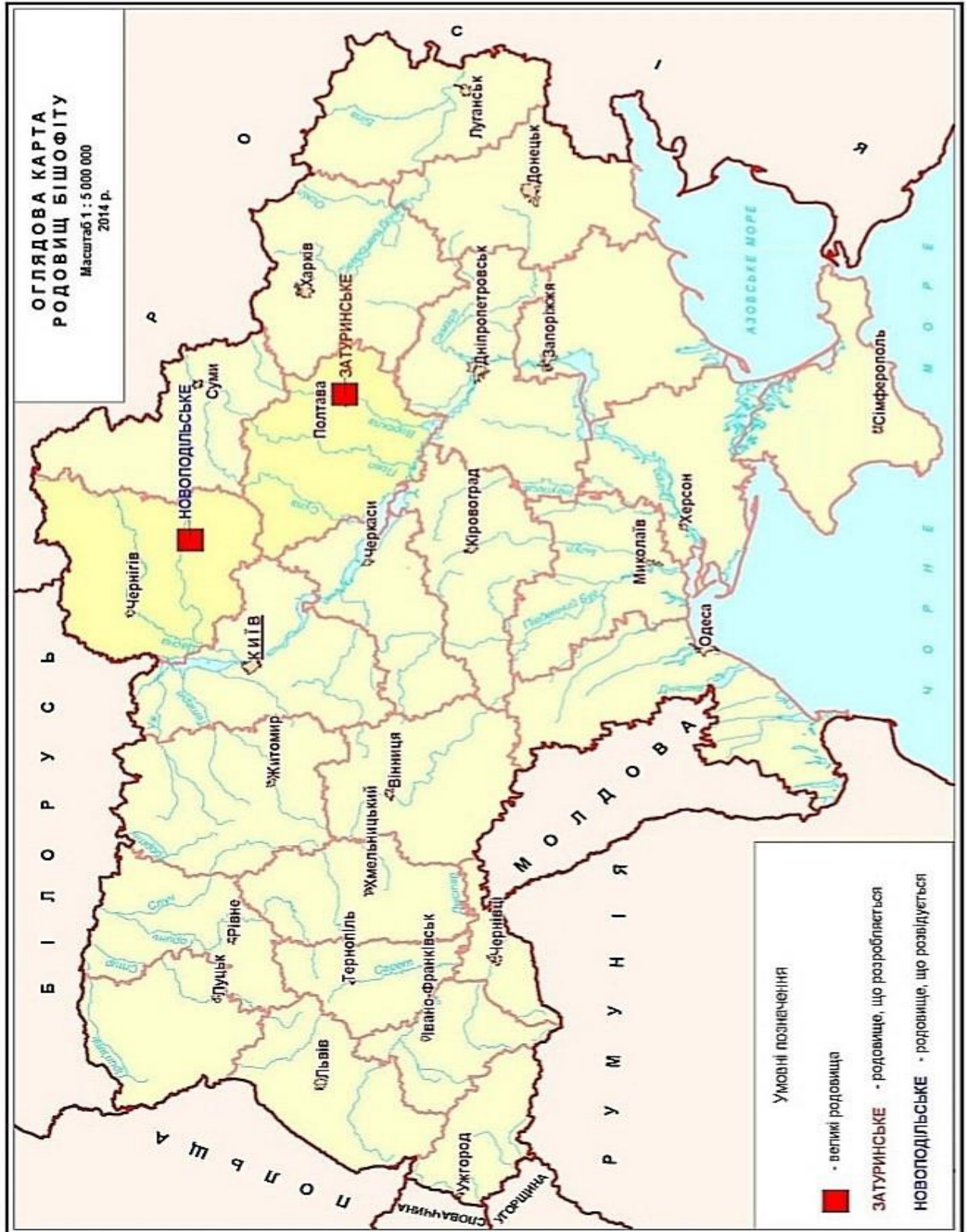
Лікувальні водойми за своїм походженням і умовами водно-сольового живлення поділяються на три основні види: Див.Рисунок

Морські водойми
Утворюються на узбережжях морів і океанів, мають високу концентрацію солей, переважно хлориду натрію. Прикладом є Сиваш та деякі прибережні лимани. Вода таких водойм збагачена мінералами, які корисні для лікування захворювань опорно-рухового апарату, нервової системи та шкіри.
Лиманні водойми
Це солоні озера і лимани, що утворюються в результаті часткового або повного відокремлення від морів та річок. Вони мають високу концентрацію мінеральних солей і органічних речовин, таких як сульфати, хлориди, а також органіка з мулу. Наприклад, Куяльницький лиман.
Болотні водойми
Водойми, що утворюються на торф'яних болотах або в мінералізованих місцевостях. Вода таких водойм часто насичена органічними речовинами, які виділяються під час розкладу рослин. Вони використовуються для лікування запальних процесів і захворювань шкіри.

Джерело: розроблено автором.

Природні лікувальні ресурси санаторно курортної сфери Закарпаття			
Санаторно-курортний заклад	Природний лікувальний ресурс	Лікувальний профіль:	Унікальність:
ТОВ Санаторій «Боржава» Закарпаття, с. Довге, Хустського району	Бальнеологічний ресурс: мінеральні води «Кушницька № 876», «Кушницька №12-і» «Олегівська», «Боржавська», Термальні води «Теплиця»	Реабілітація та лікування бронхо-легеневої системи та ЛОР органів, ендокринної, нервової системи, серцево-судинної систем	Застосовується метод лікування органів дихання парами мінерально-термальних вод з використанням сучасного європейського обладнання. Методика лікування розроблена «Українським науково-дослідним інститутом медичної реабілітації та курортології» МОЗ України м. Одеса. Також використовується грязелікування, галоаерозольотерапія із змінною концентрацією сольового аерозолію (галокамера)
Санаторій «Квітка Полонини» Закарпаття, с. Солочин, Мукачевський район	Бальнеологічний ресурс: Мінеральні води безпосередньо з трьох джерел: «Лужанська-4», «Лужанська -7», «Поляна Квасова»	Шлунково-кишковий тракт, опорно-руховий апарат, ендокринна система	
ТОВ «Санаторій «Кришталеве Джерело» Закарпаття, с. Солочин, Мукачівський район	Бальнеологічний ресурс: Вуглекислі гідрокарбонатно-натрієві мінеральні води типу «Лужанська-12», «Лужанська-3р»	Захворювання органів травлення, ендокринної, сечової системи та інше	
Санаторій «Поляна» - Закарпаття, с. Поляна, Мукачевський район	Бальнеологічний ресурс: Унікальність: використання мінеральної води «Поляна Купіль», власна свердловина на території санаторію	Захворювання ендокринної системи, опорно-рухового апарату, гінекологічні захворювання, захворювання органів травлення, жовчовивідних шляхів та інші	
Санаторій «Орлине гніздо» сучасний відпочинково-оздоровчий	Бальнеологічний ресурс: мінеральна	Лікування органів дихання, органів	

комплекс, Закарпаття, м. Виноградів, Мукачевського району	вода «Поляна Квасова»	травлення та опорно-рухового апарату	
ДП «Санаторій Шаян» Закарпаття, с. Шаян, Хустського району	Бальнеологічний ресурс. Унікальність: Основним унікальним фактором є мінеральні вуглекислі води Шаянського родовища	Захворювання ендокринної системи, опорно-рухового апарату, гінекологічні захворювання, захворювання органів травлення, жовчовивідних шляхів та інші	Санаторій розміщений на лівому березі р. Тиса та оточений гірським хребтом висотою біля 400 м. Завдяки вдалому природному розташуванню широко застосовується кліматотерапія
ТОВ «Багатопрофільний санаторій «Теплиця» Закарпаття, м. Виноградів, Берегівський район	Бальнеологічний ресурс. Унікальність: Мінеральні питні води «Кушницька №876», «Кушницька №12-1», «Олегівська», «Боржавська». Термальна вода «Теплиця»	Захворювання опорно-рухового апарату, шлунково-кишкового тракту, верхніх дихальних шляхів, серця і судин, інших органів і систем організму	Лікування парами мінерально-термальних вод з використанням сучасного європейського медичного обладнання. Методика лікування розроблена «Українським науково-дослідним інститутом медичної реабілітації та курортології» МОЗ України м. Одеса
Санаторій «Карпатія» Закарпаття, с. Шаян, Хустський район	Бальнеологічний ресурс. Унікальність: Мінеральна вода «Шаянська»- видобувається на відомому курорті Шаян	Органи дихання (часті застуди, бронхіти, астма, ларингіти, алергії), реабілітація після коронавірусної хвороби. Опорно-руховий апарат, органи травлення та лікування жовчовивідних шляхів	
Оздоровчий комплекс «Сонячний» Закарпаття, с. Поляна, Мукачівський район	Бальнеологічний ресурс. Мінеральна вода гідрокарбонатна натрієва вода середньої мінералізації «Поляна Квасова»		
Пансіонат «Сонячна Долина» Закарпаття, с. Поляна, Мукачівський район.	Бальнеологічний ресурс. Мінеральна вода гідрокарбонатна натрієва вода середньої мінералізації «Поляна Квасова»	Кардіологія, урологія, шлунково-кишковий тракт	Знаходиться на території відомого курорту «Сонячне Закарпаття»

Дочірнє підприємство «Клінічний санаторій «Карпати» Чинандієво - Закарпаття, село Карпати, Мукачівського району. З 2011 року входить до ЗАТ «Укрпрофоздоровниця»	Бальнеологічний ресурс. Мінеральна вода «Поляна Купіль» та «Карпатська» Використовуються грязі мулова сульфідна родовища затоки Сиваш, ропа Моршинського родовища, полтавський бішофіт	Лікування хворих з хронічними захворювання системи кровообігу	Унікальність: На території санаторію побудований наприкінці XIX століття палац графів Шенборнів (Замок Берегвар) колишня резиденція та мисливський будинок, великий дендропарк з декоративним озером в центрі санаторію
Дочірнє підприємство «Сонячне Закарпаття» Закарпаття, с. Поляна, Мукачівський район	Бальнеологічний ресурс: Мінеральна вода «Поляна Квасова» Кліматотерапія	Захворювання органів травлення та супутні порушення обміну речовин, захворювання нервової системи, хвороби ендокринної системи, патології органів опори та руху, хвороби сечостатевої системи та інші	Унікальність: основний курортний фактором є унікальна мінеральна вода «Поляна Квасова», якій немає аналогів поза межами Закарпаття
Товариство з обмеженою відповідальністю «Санаторій «Кришталеве джерело» Закарпаття, с. Солочин, Мукачевського району	Бальнеологічний ресурс: Мінеральні води «Лужанська- 12» та «Лужанська- 3р»	Захворювання органів сечостатевої системи, ендокринної системи, захворювання органів травлення, органів дихання та кістково-м'язової системи	
ОКП «Санаторій «Гірська Тиса» розташований в селі Кваси, Закарпатської області	Мінеральна вода санаторію «Гірська Тиса»	Використовується для лікування різних захворювань, зокрема опорно- рухового апарату, нервової системи, шлунково-кишкового тракту. Вона сприяє покращенню загального стану здоров'я та підвищенню імунітету	Унікальність: Відомий використанням унікальної миш'якової мінеральної води. Ця вода, видобута зі свердловини Гіськотиснянського родовища, є єдиним джерелом подібної води в Україні. Вона містить природний вуглекислий газ, що надає їй особливих властивостей
Дочірнє підприємство санаторій «Синяк» Закарпаття, с.Синяк, Мукачевський район	Бальнеологічний ресурс: Синяцька сірководнева вода, яка за складом вода слабо сульфідна, мало	Застосовується для лікування опорно- рухового апарату	Санаторій розташований у гірській місцевості серед лісів та має унікальні води для лікування опорно- рухового апарату

	мінералізована, сульфатна, натрієво-кальцієво- магнієва, слабо лужна		
Дочірнє підприємство Санаторій «Верховина» Закарпаття, с. Сойми, Хустський район.	Бальнеологічний ресурс: мінеральна вода «СОЙМИ» Сойминського родовища- вуглекисла гідрокарбонатно- хлоридно-натрієво- кальцева з вмістом сірководню середньої мінералізації. Кліматолікування	Кардіо-пульмонарна реабілітація, реабілітаційне лікування хворих із гематологічними захворюваннями, медико-психологічна реабілітація порушення адаптації, розлади пов'язані із споживанням їжі, неорганічні розлади сну, неврастенія, соматоформні розлади. Цукровий діабет (для дорослих), лікування органів травлення, кровотворення, ендокринної системи	

Джерело: розроблено автором з інтернет ресурса.

Критерії класифікації мінеральних вод

- хімічний склад,
- концентрація,
- температура,
- мінералізація та ін.

Класифікація мінеральних вод залежно від концентрації

- лікувальна (вміст солей більше 10 г/л);
- лікувально - столова (вміст солей 1-10 г/л);
- столова (вміст солей до 1 г/л);

Класифікація мінеральних вод за температурою:

- холодна (до 200);
- субтермальна (200-370);
- термальна (370-420);
- гіпертермальна (більше 420);

Класифікація мінеральних вод за ступенем мінералізації:

- прісні (до 1 г/л)
- слабкомінералізовані (1-2 г/л);
- малої мінералізації (2-5 г/л);
- середньої мінералізації (5-15 г/л);
- високої мінералізації (15-35 г/л);
- розсольні (35-150 г/л);
- міцнорозсольні (150 г/л і більше);

Класифікація мінеральних вод залежно від місця формування джерела:

- глибинні;
- поверхневі;

Основні лікувальні ефекти соляних шахт

Джерело: розроблено автором

Об'єкти природно-заповідного фонду

Об'єкти природно-заповідного фонду (од.)	2012	2015	2018	2019	2020	Відносне відхилення, % 2020/2012
Всього	8028	8184	8396	8512	8633	7,54
Природні заповідники	19	19	19	19	19	0,00
Біосферні заповідники	4	4	5	5	5	25,00
Національні природні парки	47	49	49	52	53	12,77
Заказники	3042	3131	3258	3354	3398	11,70
загальнодержавного значення	309	310	320	326	328	6,15
місцевого значення	2733	2821	2938	3028	3070	12,33
Пам'ятки природи	3388	3422	3492	3513	3580	5,67
загальнодержавного значення	132	134	136	136	136	3,03
місцевого значення	3256	3288	3356	3377	3444	5,77
Ботанічні сади	28	28	28	28	28	0,00
загальнодержавного значення	18	18	18	18	18	0,00
місцевого значення	10	10	10	10	10	0,00
Зоологічні парки	13	13	13	13	13	0,00
загальнодержавного значення	7	7	7	7	7	0,00
місцевого значення	6	6	6	6	6	0,00
Дендрологічні парки	54	57	58	61	62	14,81
загальнодержавного значення	19	19	20	20	20	5,26
місцевого значення	35	38	38	41	42	20,00
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	556	569	576	581	588	5,76
загальнодержавного значення	89	89	89	89	90	1,12
місцевого значення	467	480	487	492	498	6,64
Регіональні ландшафтні парки	69	81	83	83	85	23,19
Заповідні урочища	808	811	815	803	802	0,74

Джерело: [80; 81]

**Динаміка кількості туристів в Україні з метою лікування
(2017–2020 рр.)**

	2017		2018		2019		2020	
	Всього	з метою лікуванн я	Всього	з метою лікуванн я	Всього	з метою лікуванн я	Всього	з метою лікуванн я
Кількість туристів	240398 7	54661	395762 3	61303	531995 2	55998	195741 0	14603
виїзних (іноземних) туристів	38563	3009	72941	3883	83703	2390	11773	232
виїзних туристів	197202 8	9371	350811 3	14554	478659 4	17909	175810 7	642
внутрішніх туристів	393396	42281	376569	42866	449655	35699	187530	13729